

PSIXOLOGİYADA ETİK KODEKS:

PSIXOLOQLARIN RƏHBƏRİ



Qumru Şərifova

Əjdaha
Kitab



Qumru Şərifova

PSIXOLOGİYADA ETİK KODEKS:

**PSIXOLOQLARIN
RƏHBƏRİ**

Qumru Şərifova

Psixologiyada etik kodeks: Psixoloqların rəhbəri

Rəyçi: tibb elmləri doktoru, professor Nadir İsmayılov

Redaktə və dizayn: **Nuray Rəşad**

192 səh. Qiyməti: 10 AZN

Çap tarixi: 26.09.2024

© **Qumru Şərifova 2024**

© **Əjdaha Kitab 2024**

Müəllifin icazəsi olmadan bu nəşrin istənilən bir hissəsini elektron və ya yazılı formatda təkrarlamaq, kopyalamaq və yayınlamaq qəti qadağandır.

DOI: <https://doi.org/10.36719/42/2024>

Bu kitab aşağıda adı çəkilənlərə ithaf edilmişdir:

Bu kitabı yazdığım müddətdə mənə dəstək olan, hər şəraitdə yanımda olan hamıya dərin təşəkkürlərimi bildirirəm. Xüsusilə, mənim ən güclü dəstəkçimə, hər zaman mənimlə olan, mənə inanan və motivasiya verən həyat yoldaşıma minnətdaram. Sənin sevgin, anlayışın və dəstəyin, bu yolda irəliləməyim üçün ən böyük şansındır.

Eyni zamanda, mənim inkişafımda ən böyük motivasiya mənbəyim olan canım qızlarıma da dərin təşəkkürümü bildirirəm. Sizinlə keçirdiyim hər bir an mənim üçün dəyərli və ilhamverici olub. Sizə olan sevgim və bağlılığım bu kitabın səhifələrində buraxmaq istədiyim etik dəyərlərin göstəricisidir.

Oxucuların bu kitabın hər bir səhifəsində etik dəyərlərin, prinsiplərin və həyatımda rəhbər tutduğum idealların fərqiə varması mənim üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Hər səhifəsini ilmək-ilmək çalışaraq yaratdığım bu kitabla bağlı mənə olan dəstəyiniz və varlığınız üçün sizə çox təşəkkür edirəm.

İÇİNDƏKİLƏR

ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	15

I BÖLÜM: ETİK PROBLEMLƏRİN HƏLLİ	21
1.01. Psixoloqların öz işindən sui-istifadə etməsi	21
1.02. Etika və qanun, tənzimləmələr və ya digər idarəetmə orqanları arasındakı münaqişələr	22
1.03. Etika və təşkilat tələbləri arasındakı münaqişələr	24
1.04. Etik problemlərin qeyri-rəsmi həlli	26
1.05. Etik pozuntular haqqında məlumat verilməsi	27
1.06. Etik komitələrlə əməkdaşlıq	29
1.07. Yanlış iddialar	32
1.08. Şikayətçilərə və cavabdehlərə qarşı intihar ayrı-seçkiliyi	33

II BÖLÜM: SƏRİŞTƏLİLİK	36
2.01. Səriştəlilik sərhədləri	36
2.02. Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək	44
2.03. Səriştəliliyin qorunması	45
2.04. Elmi və peşə münaqişələri üçün məlumat bazası	47
2.05. Başqalarına iş həvalə edilməsi	48
2.06. Şəxsi problemlər və münaqişələr	50

III BÖLÜM: İNSAN MÜNASİBƏTLƏRİ	52
3.01. Ədalətsiz ayrı-seçkilik	52
3.02. Cinsi istismar	53
3.03. Digər istismarlar	55
3.04. Zərərlərdən qaçmaq	56
3.05. Çoxsaylı münasibətlər	58
3.06. Maraqların toqquşması	60
3.07. Üçüncü tərəfin xidmət tələbləri	62
3.08. İstismareddici münasibətlər	64

3.09. Digər peşəkarlarla əməkdaşlıq	65
3.10. Məlumatlandırılmış razılıq	66
3.11. Təşkilatlar vasitəsilə və ya təşkilatlara təqdim edilən psixoloji xidmətlər	69
3.12. Psixoloji xidmətlərin dayandırılması	71

IV BÖLÜM: GİZLİLİK VƏ MƏXFİLİK	73
4.01. Gizliliyin qorunması	73
4.02. Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi	74
4.03. Qeyd	77
4.04. Məxfiliyə edilən müdaxilələrin minimuma endirlməsi	78
4.05. Açıqlamalar	80
4.06. Məsləhətlər (Superviziya)	82
4.07. Gizli məlumatların təhsil və digər məqsədlərlə istifadəsi	84

V BÖLÜM: REKLAM VƏ DİGƏR İCTİMAİ AÇIQLAMALAR	86
5.01. Yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinmək	86
5.02. Başqaları tərəfindən edilən açıqlamalar	88
5.03. Seminarlar və diplom verməyən təlim proqramlarının təsviri	90
5.04. Media təqdimatları	91
5.05. Referanslar	93
5.06. Üz-üzə istək cavabı	94

VI BÖLÜM: QEYDİYYAT VƏ ÖDƏNİŞLƏR	96
6.01. Peşəkar və elmi işin sənədləşdirilməsi, qeydlərin idarə edilməsi	96
6.02. Gizli qeydiyyatların idarə edilməsi, yayılması və ləğvi	98
6.03. Ödəniş alınmadığı hallarda qeydiyyatların saxlanması	100
6.04. Ödənişlər və maliyyə qaydaları	100

6.05. Pasiyentlərlə ticarət	103
6.06. Ödənişlər və maliyyə mənbələrinin qeydlərində düzgünlük	104
6.07. İstinadlar və ödənişlər	106

VII BÖLÜM: TƏHSİL VƏ TƏLİM PROQRAMLARI 108

7.01. Təhsil və təlim proqramlarının dizaynı	108
7.02. Təhsil və təlim proqramlarının təsviri	109
7.03. Tədrisdə dürüstlük	111
7.04. Tələbələrin şəxsi məlumatlarının açıqlanması	113
7.05. Şəxsi və qrup terapiyasının zəruriliyi	115
7.06. Tələbə və təcrübəçilərin performansının qiymətləndirilməsi	117
7.07. Tələbələr və təcrübəçilərlə cinsi münasibətlər	119

VIII BÖLÜM: TƏDQIQAT VƏ NƏŞR 121

8.01. Təşkilati təsdiq	121
8.02. Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıq	122
8.03. Tədqiqatda səslərin və görüntülərin qeyd edilməsi üçün məlumatlandırılmış razılıq	125
8.04. Pasiyent, tələbə və təcrübəçilərdən ibarət tədqiqat iştirakçıları	127
8.05. Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq	128
8.06. Tədqiqat iştirakçıları üçün təşviq təklifi	130
8.07. Tədqiqatda aldatmaq	132
8.08. Məlumatlandırma	134
8.09. Tədqiqat zamanı heyvanlara insani yanaşma və onların istifadəsi	136
8.10. Tədqiqat nəticələrinin hesabatı	139
8.11. Plagiat	141
8.12. Nəşr krediti	142
8.13. Eyni məlumatların yenidən nəşri	144
8.14. Tədqiqat məlumatlarının düzgün paylaşılması	145
8.15. İcmal	147

IX BÖLÜM: QIYMƏTLƏNDİRMƏ	149
9.01. Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr	149
9.02. Qiymətləndirmələrin istifadəsi	151
9.03. Qiymətləndirmələrdə məlumatlandırılmış razılıq	153
9.04. Test məlumatlarının olmaması	156
9.05. Testin hazırlanması	158
9.06. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı	160
9.07. Kvalifikasiyası olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə	161
9.08. Köhnəlmiş testlər və köhnəlmiş test nəticələri	163
9.09. Testin qiymətləndirilməsi və şərh xidmətləri	164
9.10. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı	165
9.11. Test təhlükəsizliyinin qorunması	167
 X BÖLÜM: TERAPİYA	169
10.01. Terapiya üçün məlumatlandırılmış razılıq	169
10.02. Cütlüklər və ailələr üçün terapiya	171
10.03. Qrup terapiyası	173
10.04. Başqaları tərəfindən xidmət göstərilənlərə terapiya təqdim etmək	175
10.05. Cari terapiya pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibətlər	176
10.06. Cari terapiya pasiyentlərinin/xəstələrinin yaxın qohumları və əhəmiyyətli şəxslərlə intim münasibətlər	178
10.07. Keçmiş cinsi partnyorlarla terapiya	179
10.08. Keçmiş terapiya pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibət	180
10.09. Terapiyanın kəsilməsi	183
10.10. Terapiyanın dayandırılması	184
 SON SÖZ	187
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	188

ÖN SÖZ

Bu kitab psixoloji sahədə özünü isbatlamış bir çox inkişaf etmiş ölkələrin təcrübələrindən yararlanaraq, xüsusilə də Amerikan Psixoloqlar Birliyi (APB) tərəfindən hazırlanmış etik kodeksin Azərbaycana uyğunlaşdırılmasını, psixologiya tələbələri və mütəxəssisləri üçün bu standartların əhəmiyyətini vurğulamağı hədəfləyir. Psixologiyada etik kodeks, pasiyentlərlə münasibətlərdən tutmuş, tədqiqat praktikalarına qədər bir çox sahədə peşəkar davranış standartlarını müəyyən edir.

Etik kodeks, fəaliyyətləri zamanı psixoloqların qarşılaşdıqları dilemmaları həll etmək, peşə münasibətlərində şəffaflığı artırmaq və öz hüquqlarını qorumaq üçün vacib bir çərçivə təqdim edir. Bu kodeks, psixologiyanın elm sahəsi olması ilə yanaşı, eyni zamanda etika və peşə davranışları ilə də əlaqəli olduğunu ortaya qoyur.

Azərbaycanda psixologiyanın inkişafıyla bərabər, tələbələrin və mütəxəssislərin bu etik prinsipləri başa düşməsi və onların tətbiqini öyrənməsi əhəmiyyətli bir mərhələdir. Mütəxəssislər etik kodeksə riayət edərək daha etibarlı və məsuliyyətli bir mühit yarada bilər. Nəticədə bu yalnız fərdi inkişaf üçün yox, həm də cəmiyyətin psixoloji rifahı üçün müsbət nəticələr doğura bilər.

Kitabın məqsədi APB etik kodeksinin əsas prinsiplərini təqdim etmək, bu prinsiplərin Azərbaycanda necə tətbiq oluna biləcəyini müzakirə etmək və psixologiya sahəsində çalışan mütəxəssislərə rəhbərlik etməkdir. Burada, həmçinin etik kodeksin tələblərinə uyğun davranışların önəmi, psixologiya tələbələrinin peşəkar inkişafındakı rolu və cəmiyyətə olan təsiri ətrafında geniş bir müzakirə təqdim olunur.

Bu kitab həm akademik, həm də praktik kontekstdə psixologiya sahəsində etik standartların necə möhkəmləndirilə biləcəyini anlamaq üçün bir mənbə olaraq xidmət etməyi hədəfləyir. Beləliklə, psixologiya sahəsinin mütəxəssisləri etik prinsipləri əsas götürərək, yaradıcılıq və intellektual liderlik ilə cəmiyyətə dəyərli töhfələr verə bilirlər.

GİRİŞ

Bu kitabı əlinizə alıb oxumaqla etik dəyərlərinizi əsas tutduğunuz üçün sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Sadəcə etik dəyərləri olan və bu biliklərə yiyələnmək istəyən insanların bu kitabın müəyyən səhifələrinə qədər gəldiklərinə əminəm. Bu kitab bir neçə vacib sahədə, xüsusilə də, psixologiya mütəxəssisləri və tələbələri arasında etik şüurun inkişafına kömək etməyə, etik prinsiplərin günümüzdəki əhəmiyyəti barədə aydın bir anlayışı ortaya çıxarmağa, psixoloqların peşəkar fəaliyyətlərini etik standartlara uyğun şəkildə istiqamətləndirməyə dəstək verəcək. Peşəkar inkişaflarına yönəldilmiş materiallar mütəxəssislərin daha keyfiyyətli xidmət göstərmələrinə kömək edə bilər. Eyni zamanda Psixologiya ixtisasının tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş bu kitab təhsil müddətində onların etik dəyərləri başa düşmək və tətbiq etmək bacarıqlarını inkişaf etdirəcək, etik dilemmalarla mübarizədə düzgün yanaşma yollarını göstərəcək, etik davranışların təşviqinə, cəmiyyətdə psixologiyanın rolunun artırılmasına və pasiyentlərlə münasibətlərin gücləndirilməsinə kömək edəcəkdir. Bu, fərdlərin və cəmiyyətin ümumi rifahını artıracaq. Əlavə olaraq kitab psixoloqların sosial məsuliyyətini dərk etməsinə, insanların ruh sağlamlığı hüquqları barəsində məsələlərin ətrafında müzakirələrin təşviqinə, ölkədəki psixoloji xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına, etik kodeksin tətbiqi ilə psixoloqların davranış standartlarının müəyyənləşdirilməsinə və cəmiyyət tərəfindən etibarın qazanılmasına səbəb olacaq. Bu kitab yalnız psixologiya sahəsində fəaliyyət göstərənlərə deyil, eyni zamanda cəmiyyətin bütün təbəqələrinə müsbət təsir göstərəcək,

psixologiya sahəsindəki etik dəyərlərin geniş yayılmasına və tətbiqinə xidmət edəcək.

Eyni zamanda kitabın yararlılığını sübut etmək üçün oxucuları elmi əsaslandırmalarla tanış etmək vacibdir.

1. Etika şüurunun artması:

- **Araşdırmalar:** Araşdırmalar göstərir ki, etik kodekslərin öyrədilməsi, mütəxəssislərin etik qərar vermə bacarıqlarını artırır. Məsələn, psixologiya tələbələri və mütəxəssislərinə etik davranışların və yanaşmaların öyrədilməsi, onların qarşılaşdıqları problemlərlə daha yaxşı başa çıxmalarını təmin edir (Lamb, 2006).

2. Peşəkar inkişaf:

- **Peşəkar birliklər:** Amerikan Psixoloqlar Birliyi (APB) kimi təşkilatlar etik standartlara uyğun davranışın peşəkar inkişaf üçün vacib olduğunu vurğulayır. Bu, mütəxəssislərin etimada layiq olmasını və pasiyent xidmətlərini inkişaf etdirməyi təmin edir (APB, 2017).

3. Təhsil sisteminə dəstək:

- **Təcrübə nümunələri:** Etik standartların tədris edilməsi müasir təhsil proqramlarının tərkib hissəsi olmuşdur. Tələbələrin etik vəziyyətləri tanıması və onlara uyğun qərarlar verməsi psixoloji təhsilin bir parçası olmalıdır (Kitçener, 1984).

4. Şəxsi və ictimai rifah:

- **Təcrübə dəstəyi:** Etik prinsiplərin təşviqi pasiyentlər və mütəxəssislərin arasında daha sağlam əlaqələr qurur, bununla da cəmiyyətin psixoloji sağlamlığına müsbət yöndə təsir edir (Nussbaum, 2001).

5. Davranış standartlarının müəyyənləşdirilməsi:

- **Etibarlı davranış:** Etik standartlar mütəxəssislərin pasiyentlərlə olan münasibətlərində şəffaflığı artırır. Bütün sahələrdə etik qaydalara riayət edilməsinin vurğulanması psixologiya sahəsinə olan etimadı gücləndirir (Fişer, 2003).

Yuxarıdakı sübutlar kitabın yararlılığını təsdiq edən faktları təqdim edir və psixologiyada etik kodeksin əhəmiyyətini göstərir. Bu sübutlar yalnız akademik və praktiki sahələrdə deyil, həmçinin pasiyent-mütəxəssis münasibətlərinin möhkəmliyini artırmaqda da rol oynayır.

Psixoloqların etik dəyərləri və davranış qaydalarına giriş

(bundan sonra etik kodeks adlandırılacaqdır)

Bu etik kodeks, psixoloqların peşə fəaliyyəti zamanı riayət etməli olduqları etik prinsipləri və davranış standartlarını müəyyən edir. Kodeks, psixologiyanın ən yüksək ideallarına uyğun davranışa təşviq etmək məqsədini daşıyır və pasiyentlər ilə münasibətlərdə etibarlılığı artırır.

Etik prinsiplər

1. Yararlılıq: Psixoloqlar pasiyentlərinin rifahını artırmağa və zərərlərdən qaçmağa çalışmalıdırlar. Etibarlı və səmərəli xidmətlər göstərərək pasiyentlərinin həyatına müsbət təsir göstərməlidirlər.

2. Dürüstlük: Psixoloqlar öz fəaliyyətlərində dürüstlük nümayiş etdirməli, aldatmaqdan və səhv məlumat verməkdən çəkinməlidirlər. Verdikləri sözlərə sadıq qalmaları vacibdir.

3. Ədalət: Bütün pasiyentlərə ədalətli şəkildə yanaşmalı və onların psixologiyadan faydalanma hüquqlarını təmin etməlidirlər. Qərəzli mövqedən uzaq durmalıdırlar.

4. İnsan hüquqlarına hörmət: Psixoloqlar pasiyentlərinin şəxsi hüquqlarına və gizliliyinə hörmət etməli, onların iradələrinə uyğun şəkildə hərəkət etməlidirlər.

5. Məsuliyyət: Psixoloqlar etik davranışları davam etdirməklə bağlı məsuliyyət almalı və öz fəaliyyətləri səbəbindən əmələ gələn nəticələrə görə cavabdehlik daşımalıdırlar.

Etik standartların tətbiqi

Bu etik kodeks, psixoloqların peşəkarlıqlarının bir hissəsi olaraq həyata keçirdikləri fəaliyyətlərə aiddir. Bu, klinik psixologiya, məsləhətçilik, məktəb psixologiyası, tədqiqat, tədris, ictimai xidmət və daha çox sahəni əhatə edir.

Qaydalar və məcburiyyətlər

Psixologiya sahəsinin üzvləri bu etik kodeksin standartlarına riayət etməli və onu tətbiq etmək üçün qaydalara əməl etməyi öhdələrinə götürməlidirlər. Bir etik standartı dərk etməmək, ya da yanlış anlamaq etik xarici

davranışla bağlı iddialar üçün müdafiə rolunu oynamır.

Etik davranışla bağlı şikayətlərin təqdim edilməsi, araşdırılması və həlli üçün müəyyən edilmiş prosedurlar müvafiq təşkilatların daxili qaydalarında mövcuddur.

Hippokrat andı həkimlərin etik prinsiplərinə daxildir. Bu hal psixoloqlar üçün də eyni dərəcədə əhəmiyyətli dir. Həkimlər üçün Hippokrat andı onların peşə məsuliyyətlərini, etik standartlarını və xəstələrə qarşı davranışlarını müəyyən edir. Eynilə psixoloqların da etik prinsipləri onların iş fəaliyyətində, pasiyentlərlə münasibətlərində, gizlilikdə, peşəkarlıqda və terapiya prosesində doğru davranışları müəyyənləşdirir.

Psixologiyanın etik prinsipləri, məsələn, pasiyent-mütəxəssis münasibətində dürüstlük, təsirli müalicə metodu, gizlilik və pasiyentə zərər verməmək kimi xüsusiyyətləri əhatə edir. Bu prinsiplər psixoloqların vəzifələrini etik və peşəkar şəkildə icra etmələrini təmin edir.

Tətbiq və cavabdehlik

Amerikan Psixoloqlar Birliyinə görə etik kod standartlarının pozulması halında psixoloqlara cəzalar tətbiq edilə bilər. Bu cəzalar peşəkar birliklər tərəfindən müəyyənləşdirilə bilər. Etik koddan hüquqi məsuliyyət əsası kimi istifadə edilməməlidir.

Bir psixoloqun etik kod standartlarını pozub-pozmadığını müəyyən etmək onun hüquqi məsuliyyətinə daxil deyil. Etik kodda istifadə olunan dəyişdirici terminlər psixoloqların peşəkar mühakiməsinə, ədalət prinsiplərinə və düzgünlüyə əsaslanır.

Nəticə

Bu etik kodeks psixoloqlara rəhbərlik etmək, peşə standartlarını müəyyən etmək və etik davranışları təşviq etmək məqsədi daşıyır. Hər psixoloq etik mühakimələri təsdiqləyərək insan hüquqları prinsiplərinə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərməlidir.

I BÖLÜM: ETİK PROBLEMLƏRİN HƏLLİ

1.01. Psixoloqların öz işindən sui-istifadə etməsi

Psixoloqlar işlərini yanlış təmsil etsə və ya işindən sui-istifadə etsə, bu vəziyyəti düzəltmək və ya minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar.

Psixoloqların öz işini yanlış təmsil etməsi və ya işindən sui-istifadə etməsi, onun peşəkar etik sisteminə ciddi xələl gətirə bilər. Bu vəziyyətlərdə psixoloqların atmalı olduğu addımlar aşağıdakılardır:

1. Namizədin düzgünlüyünü yoxlamaq: Əgər bir psixoloq öz işini yanlış təmsil edirsə, ilk addım bu yanlışlığı anlamaq və tanımaqdır. Psixoloq başqalarının yanlış davranışını görərək, bunun peşəkar etika ilə uyğunluğunu qiymətləndirməlidir.

2. Müvafiq məsuliyyətlərin icrası: Psixoloq bu vəziyyəti düzəltmək üçün məsuliyyətini dərk etməlidir. Bu, ümumiyyətlə, etik prinsiplərə riayət etməyin, pasiyentlərə zərər verməməyin, həqiqi məlumatları təqdim etməyin və peşəkar münasibətləri qorumağın vacibliyini nəzərdə tutur.

3. Söhbət və müzakirə: Əgər bir psixoloq iş yoldaşının öz işindən sui-istifadə etdiyinə inanırsa, müvafiq psixoloqla qeyri-rəsmi müzakirələr aparmalıdır. Bu, açıq və dürüst tərzdə məsələni müzakirə edərək yanlışlığı anlamaq və düzəltmək üçün yollar axtarmaq məqsədini daşıyır.

4. Rəsmi hesabat: Əgər qeyri-rəsmi müzakirələr nəticəsində problemi həll etmək mümkün olmasa və ya vəziyyət ciddi bir etik pozuntuya səbəb olsa, psixoloq mü-

və ya etiki komitələrə (bu proses Azərbaycanı yaradılmalı olan Azərbaycan Psixoloqlar Birliyi tərəfindən həyata keçirilməlidir) rəsmi şikayət edə bilər. Bu, situasiyanın peşəkar standartlara uyğun şəkildə həll edilməsini təmin etmək üçündür.

5. Təlimat və istiqamət: Psixoloqlar etiki icra qaydalarına uyğun olmayan hallar zamanı etiki müzakirələr və ya seminarlar təşkil edərək öz iş qruplarında daha geniş qiymətləndirmələr apara bilərlər. Bu, gələcəkdə belə halların qarşısını almağa kömək edə bilər.

6. Şəxsi inkişaf: Psixoloqlar öz peşələrini düzgün şəkildə təmsil etməyə kömək edəcək peşəkar təlimlərə və seminarlara qatılmalıdırlar. Bu, etiki standartları anlamağa və onlara uyğun şəkildə davranmağa kömək edəcək.

7. Gizlilik və sərhədlərin qorunması: Psixoloqlar mütləq şəkildə pasiyentlərin gizliliyini qoruyaraq etiki davranışların daim diqqətdə saxlanılmasına nail olmalıdırlar.

Bu addımlar psixoloqların etiki pozuntuları minimuma endirmələrinə, pasiyentlər və cəmiyyət qarşısında olan məsuliyyətlərini yerinə yetirmələrinə kömək edir.

1.02. Etika və qanun, tənzimləmələr və ya digər idarəetmə orqanları arasındakı münaqişələr

Əgər psixoloqların etiki öhdəlikləri qanun, tənzimləmələr və ya digər idarəetmə orqanları ilə toqquşursa, psixoloqlar münaqişənin səbəbi dəqiqləşdirir, etiki koda olan bağlılıqlarını bildirir və münaqişəni həll etmək üçün Ümumi Prinsiplər və Etiki Standartlara uyğun qanuni

addımlar atırlar. İnsan hüquqlarının pozulmasını haqlı çıxarmaq və ya müdafiə etmək üçün bu standartdan istifadə oluna bilməz.

Açıqlama:

Psixoloqlar peşəkar fəaliyyətlərini həyata keçirərkən, etik prinsiplərə riayət etməli olduqları qədər, müvafiq qanun və tənzimləmələri də nəzərə almalıdırlar. Bəzən bu qanunlar və etik öhdəliklər arasında münaqişə yaranır. Məsələn, bir psixoloq pasiyentinin gizliliyini qorumaqla bağlı etik bir öhdəliyə sahibdirsə, eyni zamanda təhlükəsizlik orqanlarına məlumat verməyi tələb edən qanunlarla da qarşılaşa bilər. Münaqişə yarandıqda, psixoloqlar problemi aydınlaşdırmalı, bütün tərəflərin hüquq və məsuliyyətlərini qiymətləndirməlidirlər. Bu, münaqişənin daha aydın anlaşılmasına və müvafiq addımlar atılmasına kömək edəcək. Psixoloqlar, müəyyən edilmiş etik koda bağlı olduqlarını açıq şəkildə ifadə etməlidirlər. Etik koda riayət etməyi zəruri edən mütləq prinsiplər vardır ki, bu, pasiyentlərlə olan münasibətlərin, peşəkar davranışların və insan hüquqlarının qorunmasını təmin edir. Psixoloqlar münaqişələri həll etmək üçün Ümumi Prinsiplərə və Etik Standartlara uyğun addımlar atmalıdırlar. Bu addımlar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- **Müşavirə:** Başqa peşəkarlarla və ya etik komitələrlə müzakirələr aparmaq, müvafiq olaraq münaqişəni necə həll edə biləcəklərini öyrənmək.
- **Zəruri məlumatların toplanması:** Problemi başa düşmək üçün lazım olan bütün məlumatları toplamaq.
- **Etik yanaşma:** Münaqişəyə yalnız qanuni qərarlarla deyil, eyni zamanda etik dəyərlərlə yanaşmaq.

Bu standartların təşviqi heç bir halda insan hüquqlarının pozulmasını haqlı çıxarmaq və ya müdafiə etmək məqsədini daşımamalıdır. Əgər qanunlar insan hüquqlarını pozursa, psixoloqların məqsədi bu pozuntulara qarşı çıxmaq, pasiyentləri müdafiə etmək və insan hüquqlarını təmsil etmək olmalıdır. Onlar hər iki tərəfdən, yəni qanuni tələblərdən və etik prinsiplərdən yola çıxaraq qərar vermək üçün ən uyğun yolu tapmalıdırlar.

Nəticə:

Nəticədə, psixoloqların etik öhdəlikləri və qanuni tələbləri arasında yaranan münaqişələrin həlli etik dəyərlərin qorunmasına yönəlməli, pasiyentlərin hüquqlarını müdafiə etməli və insanların rifahını təmin etməyə çalışmalıdır. Bu, psixoloqların peşə məsuliyyətlərinin bir hissəsidir və etik davranışların əsasını təşkil edir.

1.03. Etika və təşkilat tələbləri arasındakı münaqişələr

Psixoloqların bağlı olduğu və ya işlədiyi bir təşkilatın tələbləri bu etik koda ziddirsə, onlar münaqişənin məhiyyətini aydınlaşdırır, etik koda bağlılıqlarını bildirir və münaqişəni həll etmək üçün Ümumi Prinsiplərə və Etik Standartlara uyğun addımlar atırlar. İnsan hüquqlarının pozulmasını haqlı çıxarmaq və ya müdafiə etmək üçün bu standartdan istifadə oluna bilməz.

Açıqlama:

Psixoloqlar müəyyən bir təşkilatda işlədikdə, həmin təşkilatın ehtiyaclarına, tələblərinə və yürütdüyü siyasətə riayət etməli olurlar. Bəzən bu tələblər psixoloqun etik koda olan

bağlılığı səbəbindən mübahisə yarada bilər. Məsələn, bir təşkilat pasiyentdən gizli məlumatları açıqlamağı tələb edə bilər, halbuki psixoloqun etik öhdəliyi pasiyentinin gizliliyini qorumaqdır. Hər hansı bir münaqişə yarandıqda, psixoloqlar problemi aydınlaşdırmalıdır. Bu, psixoloq tərəfindən tələblərin, hüquqların, etik qaydaların və təşkilatın siyasətinin diqqətlə qiymətləndirilməsini tələb edir. Münaqişənin dəqiqləşdirilməsi tərəflərin gözləntilərini və metodlarını başa düşməyə kömək edir, eyni zamanda qarşılıqlı anlaşmanı dəstəkləyir. Psixoloqlar etik koda olan bağlıqlarını açıqlamalı və təşkilatın tələbləri ilə bu prinsiplər arasındakı hər hansı bir uyğunsuzluğu üzə çıxarmalıdırlar. Bu bağlılığı vurğulamaq onların peşəkar davranışını və etik məsuliyyətlərini müdafiə etməyə kömək edir. Psixoloqlar münaqişəni həll etmək üçün Ümumi Prinsiplərə və Etik Standartlara uyğun şəkildə addımlar atmalıdırlar. Bu addımlar aşağıdakılar ola bilər:

- **Açıq və dürüst dialoq:** Təşkilat rəhbərliyi ilə açıq və dürüst müzakirələr aparmaq ortada olan pozuntunun detallarını izah edərək müzakirəni daha konstruktiv hala gətirə bilər.

- **Alternativ yanaşmalar axtarmaq:** Təşkilatın ehtiyaclarını və etik prinsiplərini balanslaşdıracaq alternativ yanaşmaları müzakirə edərək, hər iki tərəfi məmnun edəcək bir nəticəyə nail olmaq.

- **Yazılı təkliflər:** Etik prinsiplərə uyğun alternativlər təqdim olunmalı və bu mövzuda yazılı sənədlər hazırlanmalıdır. Nəticədə qərar verməyə imkan yaranacaq.

Mühüm məqamlardan biri də standartların insan hüquqlarının pozulmasını haqlı çıxarmaq və ya müdafiə etmək üçün istifadə olunmamasıdır. Psixoloqlar onlara müdafiə edən pasiyentlərin hüquqlarını qorumaq kimi bir məsuliyyət daşıyır-

lar. Əgər təşkilatın tələbləri insanların hüquqlarını pozursa, psixoloq bu tələblərə qarşı çıxış etməli və etik prinsiplərdən imtina etməməlidir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar etik öhdəliklərini qorumaq və təşkilat tələbləri arasında balans yaratmaq üçün səmimi və peşəkar yanaşma ilə münaqişələri həll etməlidirlər. Bu, onlara peşəkar davranışlarını, insanlara olan münasibətlərini və etik standartlar qarşısındakı məsuliyyətlərini qorumağa kömək edəcək.

1.04. Etik pozuntuların qeyri-rəsmi həlli

Əgər psixoloqlar başqa bir psixoloqun etik pozuntuya yol verdiyi qənaətinə gəliblərsə, bu problemi o şəxsə qeyri-rəsmi həllin mümkün olduğu hallarda və müdaxilənin hər hansı bir gizlilik hüququnu pozmadığından əmin olaraq icra edə bilirlər.

Açıqlama:

Bu, psixoloqların digər psixoloqların peşə etik qaydalarına riayət etməməsi və ya onların etik prinsiplərini pozması halında, bu pozuntulara dair narahatlıqlarını qeyri-rəsmi şəkildə ifadə etməsi deməkdir. Əgər iki psixoloqun etik bir məsələ ilə bağlı fikirlərini dilə gətirməsi və müzakirə etməsi mümkündürsə, yəni bu məsələni açıq və dostca müzakirə etmək imkanı varsa, narahatlıqlarını birbaşa müvafiq psixoloqa söyləyə bilirlər. Və ya vasitəçi vasitəsi ilə məsələyə həll yolu tapmağa çalışa bilirlər.

Bu, müdaxilənin pasiyentin gizlilik hüququnu pozmayacağına əmin olduğunun vacibliyini vurğulayır. Bu, etik

formada olan müzakirənin pasiyentin məlumatlarının gizliliyinə zərər vermədən həyata keçirilməli olduğunu göstərir. Yəni psixoloqlar aralarındakı etik narahatlıqları müzakirə edərkən, pasiyentlərinin şəxsiyyətini müəyyən etməyə imkan verən məlumatları açıqlamamalıdırlar.

Nəticə:

Əgər bu müzakirə qarşı tərəfə zərər vermirsə və gizliliyi qorunursa, psixoloqlar etik pozuntuları qeyri-rəsmi yollarla həll edə bilərlər. Bu yanaşma peşəkar münasibətləri və etik davranışları nəzərə alaraq müsbət bir dialoq yaratmağa imkan verir.

1.05. Etik pozuntular haqqında məlumat verilməsi

Əgər görünən hansısa etik qanunsuzluq bir şəxsə və ya quruma əhəmiyyətli dərəcədə zərər verirsə və ya zərər vermək ehtimalı varsa, "1.04. Etik pozuntuların qeyri-rəsmi həlli" standartı çərçivəsində qeyri-rəsmi həll üçün uyğun deyilsə və ya bu cür düzgün bir şəkildə həll edilməmişsə, psixoloqlar vəziyyətə uyğun daha ətraflı tədbirlər görürlər. Bu cür tədbirlər dövlət qanunvericiliyində etik məsələlərə nəzarət edən, iş lisenziyası verən orqanlara və ya uyğun təşkilatlara müraciəti əhatə edə bilər. Bu təşkilatların hər bir ölkədə olması arzuolunandır.

Açıqlama:

Etik pozuntular psixoloqların pasiyentləri, iş yoldaşları və ya cəmiyyət üzərində əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsirlər yarada bilər. Bu pozuntulara misal olaraq pasiyentlərin gizliliyinin pozulması, peşəkar davranışın olmaması və ya qeyri-qanuni

fəaliyyətlər daxildir. Hər hansı bir etik pozuntu ciddi şəkildə qiymətləndirilir.

Əgər hansısa etik qanunsuzluq müəyyən bir şəxsə və ya quruma zərər verirsə, yaxud da bu zərərin verilmə ehtimalı mövcuddursa, psixoloq buna görə məsuliyyət daşıyır. Bu, psixoloqların pasiyentlərin hüquqlarını qorumaq və etik standartlara riayət etmək öhdəliklərinə dair bir göstəricidir. Bəzən etik pozuntular qeyri-rəsmi yollarla, məsələn, müzakirə yolu ilə həll edilə bilər. Lakin, əgər münaqişənin qeyri-rəsmi həlli mümkün deyilsə və ya qərəzli şəkildə edilməyibsə, bu, məsul pozuntuya və ya dilemmaya çevrilir. Belə bir vəziyyətdə əlavə tədbirlər görmək tələb olunur. Psixoloqlar qeyri-rəsmi müzakirə yolu ilə bunu həll edə bilmirlərsə, daha ciddi və strukturlu addımlar atmalıdırlar. Bu tədbirlər aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- **Yazılı müraciət:** Etik pozuntunun təfərrüatlarını, onun potensial təsirlərini və nə baş verdiyini izah edən yazılı formada müraciət hazırlamaq.

- **Peşə etik komitələrinə müraciət:** İnformasiya əldə etmək, müvafiq etika və qaydalar əsasında işləyən aidiyyəti qurum və ya milli peşə etik komitələrinə müraciət etmək. Bu komitələr etik pozuntuları qiymətləndirmək, hesabat vermək və müvafiq tədbirlər görmək üzrə məsuliyyət daşıyır.

- **Lisenzia verən orqanlara müraciət:** Əgər etik pozuntu psixoloqun lisenziyası ilə bağlıdırsa, aidiyyəti qurum lisenziya verən orqanlara da müraciət etməlidir. Bu orqanlar psixoloqun peşəkar fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və müvafiq tədbirlərin görülməsi yönündə məsuliyyət daşıyır.

Bu cür tədbirlər yalnız psixoloqun öz peşə vəzifələrini deyil, həm də pasiyentlərin və cəmiyyətin hüquqlarını qorumağa xidmət edir. Etik pozuntular ciddi bir məsələdir. Onları həll

etmək psixologiya sahəsindəki möhkəmliyi və etibarı qorumaq üçün vacibdir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar etik pozuntuları görərkən dərhal tədbirlər görməli və tabe olduqları etik standartlara və qanunlara uyğun şəkildə davranmalıdırlar. Zərər görmək təhlükəsi olduğu hallarda, çəkilən zərərlərin minimuma endirilməsi və insan hüquqlarının qorunması üçün rəsmi tədbirlərin görülməsi vacibdir.

1.06. Etik komitələrlə əməkdaşlıq

Psixoloqların aid olduqları ölkənin psixologiya assosiasiyası ilə bağlı etik araşdırmalar, proseslər və bunların gətirdiyi tələblər barəsində əməkdaşlıq etmələri arzuolunandır. Bunu edərkən, hansısa gizlilik problemini aradan qaldırmalıdırlar. Əməkdaşlıq etməmək halı da etik pozuntu hesab olunur, lakin bir etik şikayətin müəhəkiməsinin nəticələrinin gözlənilməsi halında gecikmə mövcud olarsa, bu, əməkdaşlıq etməmək halını təşkil etməz.

Açıqlama:

Psixoloqlar aid olduqları ölkənin psixologiya assosiasiyası ilə bağlı etik araşdırmalara və proseslərə qoşulmalıdırlar. Bu assosiasiyalar psixologiyanın etik standartlarını, davranış qaydalarını və peşə praktikalarını inkişaf etdirmək və qorumaq məqsədi daşıyır. Psixoloqların bu proseslərə cəlb edilməsi peşənin inkişafına və etik standartların qorunmasına kömək edir.

Psixoloqlar əməkdaşlıq edərkən gizlilik problemlərinə xü-

susi diqqət yetirməlidirlər. Bu, psixologiyanın əsas prinsiplərindən biridir. Pasiyentlərin şəxsi məlumatları və proseslə bağlı gizliliyi qorumaq psixoloqların öhdəliyinə daxildir. Etik araşdırmalar zamanı şəxsi məlumatların açıqlanmasından çəkinmək lazımdır. Əməkdaşlıq çərçivəsində, psixoloqların müvafiq tədbirləri görərək pasiyentlərin hüquqlarına zərər vermədən hərəkət etmələri zəruridir. Psixoloqların etik araşdırmalarda və proseslərdə əməkdaşlıq etməməsi ciddi bir məsələdir və bu, etik pozuntu hesab oluna bilər. Əgər bir psixoloq açıq-aşkar etik pozuntuyla bağlı araşdırmaya qatılmırsa, bu, onun peşəkar öhdəliklərinə ziddir. Təşkilatların etik təlimatlarına riayət etmək psixoloqların cəmiyyət qarşısındakı öhdəliyidir.

Bununla yanaşı, hansısa bir etik şikayətin mühakimə edilməsinin nəticələrinin gözlənilməsində gecikmə olarsa, bu, əməkdaşlıq etməmək halı hesab edilməyəcək. Yəni psixoloq araşdırmanın nəticələrini gözləyərkən fəaliyyət göstərməyə bilər, çünki bu prosesin vaxtını uzada bilər. Bu vəziyyətdə psixoloq nəticələri gözləyərkən üzərinə düşən etik öhdəlikləri yerinə yetirməlidir.

Azərbaycanda psixoloqların etik prinsiplərə riayət etməsi və müvafiq assosiasiyalarla əməkdaşlıq etməsi psixologiya sahəsinin keyfiyyətini artırmaq üçün vacibdir. Azərbaycan Psixologiya Assosiasiyası peşəkar etik standartları müəyyənləşdirərək, psixoloqların fəaliyyətini izləyir. Etik araşdırmalarda müvafiq əməkdaşlığın olmaması psixologiya sahəsinin imicini zəiflədə bilər və insanlara xidmət göstərilən sektorda etibar-sızlığa səbəb ola bilər.

Azərbaycanda rəsmi Psixoloqlar Assosiasiyasının olmaması psixologiya sahəsindəki peşəkar etik standartların və davranış qaydalarının müəyyənləşdirilməsini çətinləşdirir. Belə bir təşkilatın olması aşağıdakı üstünlükləri təmin edə bilər:

1. Peşəkar standartların inkişafı:

Dövlət tərəfindən tanınan bir Psixologiya Assosiasiyası psixologiya sahəsində etik və peşəkar standartların yaradılmasını, inkişaf etdirilməsini və qorunmasını təmin edə bilər. Bu, psixoloqların öz müalicə metodlarını və iş etikalarını daha da gücləndirməsinə kömək etmiş olar.

2. Müəyyənəddici etik koda sahib olmaq:

Bu assosiasiya psixoloqlar üçün müvafiq etik kod yarada bilər. Bu kod psixoloqların pasiyentlərlə və cəmiyyətlə olan münasibətlərini tənzimləyərək, peşələrinin keyfiyyətini və etibarını artırır.

3. Təlim və informasiya:

Psixologiyaya dair təlimat və resursların paylaşılması psixoloqlar üçün peşəkar inkişafın dəstəklənməsi ilə nəticələnə bilər. Bu, onların yeni biliklərə və bacarıqlara yiyələnməsinə imkan tanıyır.

4. Etik mübahisələrin həlli:

Dövlətin tanıdığı Psixoloqlar Assosiasiyası etik pozuntularla bağlı müzakirələri, araşdırmaları və mübahisələrin həllini asanlaşdırır. Bu, psixoloqları etik prinsip və tələblərə uyğun davranmağa təşviq edir.

5. Cəmiyyətin etibarını artırmaq:

Belə bir assosiasiyanın olması psixologiya sahəsinin cəmiyyət tərəfindən daha etibarlı qəbul edilməsinə səbəb ola bilər. Cəmiyyət rəsmi bir mənbədən psixoloqların fəaliyyətinin tənzimləndiyini bilməyi arzulayır.

Nəticə:

Beləliklə, Azərbaycanda dövlət tərəfindən tanınan bir Psixologiya Assosiasiyasının yaradılması psixologiya sahəsində professionallığı artırmağa, etik standartları qorumağa və cəmiyyətin psixologiyaya olan inamını güc-

ləndirməyə kömək edə bilər. Bu, psixoloqların özlərini daha məsuliyyətli aparmalarına və pasiyentlərin daha keyfiyyətli xidmət almasına imkan tanıyır.

Ümumilikdə, psixoloqların aid olduqları təşkilatlarla əməkdaşlıq etməsi, etik standartların inkişaf etdirilməsində və qorunmasında mühüm rol oynayır. Gizliliyin qorunması mütləqdir və psixoloqlar etik araşdırmalar zamanı əməkdaşlıq etməmişdən əvvəl etik prinsiplərə riayət etməlidirlər. Gecikmə hallarının meydana gəlməsi psixoloqun peşəkar öhdəliklərinə riayət etməsini dayandırmamalıdır. Bu, psixologiyanın etibarlılığını və keyfiyyətini artırmağa yönəlmiş vacib bir addımdır.

1.07. Yanlış iddialar

Psixoloqlar məlumatları riyakarcasına, ya da bilərəkdən gözardı edərək düzgün olmayan etik şikayətləri təqdim etməz və ya buna təşviq etməzlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar etik bir pozuntu haqqında şikayət etməmişdən əvvəl təqdim etdikləri məlumatların düzgün olduğuna əmin olmalıdırlar. Bu eyni zamanda, qarşı tərəfin (başqa psixoloq və ya sosial işçi) peşəkarlığı və davranışları haqqında məlumatların dəqiq, doğru və etibarlı olmasını da tələb edir.

Psixoloqun “riyakarcasına” sözündən yanlış və ya dezinformasiya olan məlumatları şikayət etmək məqsədi ilə istifadə etdiyini göstərir. Bu, etik prinsiplərə ziddir, çünki psixoloqların məqsədi etik və peşə davranışlarına uyğun davranmaqdır. Riyakar məlumat təqdim etmək peşəkar nüfuza zərər verə bilər və həmçinin nəticəsi ağır vəziyyətlərə gətirib çıxarar.

Psixoloqların şikayət zamanı qərəzsiz olmaları, yəni şəxsi maraqlardan, emosional münasibətlərdən və ya başqa motivasiyalardan (məsələn, intiqam almaq) azad olmaları vacibdir. Düzgün bir etik şikayət yalnız obyektiv və həqiqətə uyğunlaşdırılmış məlumatlara əsaslanmalıdır.

Psixoloqlar etik standartlara riayət edərək məsuliyyətli və obyektiv bir yanaşma nümayiş etdirməlidirlər. Nəzərə alınmamış və ya şüurlu şəkildə yanlış məlumatların təqdim edilməsi cəmiyyətin etibarını zədələyə bilər və psixologiya sahəsinin təhlükəsizliyinə zərər verir.

Etik şikayətlərin düzgün və ədalətli təqdim olunmaması yalnız tərəflərin münaqişəsinə səbəb olmaz, həm də pasiyentlərin hüquqlarını pozmuş olar. Beləliklə, psixoloqlar vəziyyəti və həqiqətləri obyektiv qiymətləndirməli, düzgün olmayan hər hansı bir məlumatı təqdim etməkdən çəkinməlidirlər.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar etik şikayətləri təqdim edərkən dürüst, ədalətli və obyektiv olmalıdırlar. Yanlış, ya da riyakar məlumatların təqdim edilməsi, yalnız peşənin etibarını azaltmır, eyni zamanda cəmiyyətin psixoloqlara olan güvənini də zədələyir. Buna görə də psixoloqlar etik prinsiplər və peşəkar məsuliyyəti əsas götürərək müvafiq addımlar atmalıdırlar.

1.08. Şikayətçilərə və cavabdehlərə qarşı intihar ayır-seçkiliyi

Psixoloqların etik qaydaları pozmasına dair hər hansısa iddia, onları işə götürülmək, yüksəlmək, akademik və ya digər proqramlara qəbul edilmək, iş mühafizəsi və

yüksəlmə kimi imtiyazlardan məhrum etməməlidir. Bu hallar proseslərin nəticələrinə əsaslanaraq psixoloqların fəaliyyət göstərməsini və ya digər müvafiq məlumatlara əllərinin çatmasını əngəlləmir.

Açıqlama:

Psixoloqlar etik şikayətə məruz qalıblarsa, belə bir şikayət mövzusunda onlar iş götürülmə, yüksəlmə və akademik proqramlara qəbul zamanı ayrı-seçkiliyə məruz qalmamalıdırlar. Bu, etik prinsiplərə uyğun davranışın vacibliyini nümayiş etdirir. Yəni bir insanın şikayət etməsi və ya şikayət edilən şəxs olması onun professional imkanlarına, iş mühafizəsinə və ya akademik səviyyədə yüksəlməsinə mənfi təsir göstərməməlidir.

Bu yanaşma psixoloqların iş mühitində, akademik institutlarda və digər müvafiq sahələrdə ədalət və bərabərlik prinsipini tətbiq etmələrinin vacibliyini vurğulayır. Şikayət, psixologiyanın inkişafına və etik standartların qorunmasına yardım etməlidir, lakin bu proses fərdlər arasında ayrı-seçkilik yaratmamalıdır.

Şikayət edən şəxslərin və etik mühakimə olunanların şəxsi məlumatlarını, gizliliklərini qorumaqla yanaşı, onların hüquqlarını da müdafiə etməyə kömək edir. Bu, psixoloqların etik öhdəliklərini yerinə yetirməsinə və müvafiq iştirakçıların qorunmasına imkan tanıyır.

Psixoloqlar bir şikayət olduqda və ya etik mühakiməyə cəlb edildikdə, müvafiq prosedurlara uyğun hərəkət etməli, eyni zamanda iş icrasında, akademik mühitdə və ya digər müvafiq mühitlərdə düzgün ölçmə və qiymətləndirmə aparmalıdır. Bu, ehtiyac duyulan qərarların yalnız şəxsiyyətə görə deyil, eyni zamanda obyektiv məlumatlarla təmin edilməsini əhatə edir.

Bu maddə şikayət mövzusu ilə bağlı şikayət olunan şəxsin də, psixoloqların özlərinin də etik davranışlarını düzəltməyə,

öyrənməyə və inkişaf etməyə yönəlmiş bir müzakirəyə cəlb olunması deməkdir. Şikayətlərin nəticələri, yalnız şəxsi müna-sibətlərdən deyil, obyektiv dəyərləndirmələrdən əldə olunmuş məlumatlar yönündən irəliləməlidir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların şikayət etmiş şəxslərə qarşı ayrı-seçkilik etməməsi, həm bərabərlik, həm də etik davranış prinsiplərinin qorunmasına əsaslanır. Bu yanaşma psixologiya sahəsindəki peşəkar standartları artırmalı, eyni zamanda insanların etibarını, mütəxəssislərə olan güvənini qorumağa xidmət etməlidir. Şikayətlərin düzgün qiymətləndirilməsi və ədalətli nəticələrin qəbul edilməsi psixologiya sahəsinin əhəmiyyətini artıracaqdır.

II BÖLÜM: SƏRİŞTƏLİLİK

2.01. Səriştəlilik sərhləri

(a) Psixoloqlar xidmət göstərərəkən və tədris edərəkən, yalnızca səriştə sərhləri daxilində təhsillərinə, tədris proseslərinə, məsləhətlərinə və peşəkar təcrübələrinə əsaslanaraq tədqiqat aparırlar.

Açıqlama:

Psixoloqlar yalnız texniki bilikləri və təcrübələri çərçivəsində xidmət göstərməlidirlər. Bu, müvafiq peşəkar standartlara və etik prinsiplərə uyğun davranmaq zərurətini bildirir.

Psixoloqların tədqiqat apararkən və ya tədris edərəkən öz təhsillərinə, verilən təlimatlara və təcrübələrə istinad etmələri vacibdir. Bu, onların müvafiq sahədəki yetərliliyini və biliklərini əks etdirir.

Psixoloqların təcrübə ilə bağlı fəaliyyətlərini müəyyən bir nəzarət altında icra etmələri, onların peşəkar inkişafını və müvafiq etik standartlara riayət etmələrini təmin edir.

Tədqiqatlar yalnız psixoloqların kifayət qədər bilik və təcrübəyə sahib olduğu sahələrdə aparılmalıdır ki, bu da keyfiyyətli və etibarlı nəticələrin əldə olunmasını təmin etsin.

Nəticə:

Beləliklə, bu ifadə psixoloqların xidmət verərəkən, tədqiqat apararkən və təcrübə keçərəkən yalnız səriştə sərhləri daxilində fəaliyyət göstərmələrini vurğulayır. Bu özlüyündə peşəkar etikaya, keyfiyyətə və pasiyentə xidmət etməyə yönəlib.

(b) Psixologiya nizam-intizamında elmi və peşə bilikləri, yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, din, fiziki məhdudiyyət, dil və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı faktorlar xidmətlərin və tədqiqatların effektiv şəkildə tətbiqi zamanı anlaşılmamasının zəruri olduğunu bildirirsə, psixoloqlar xidmətlərinin yetərliliyini təmin etmək üçün zəruri təhsil, təcrübə, məsləhət və ya nəzarəti əldə etməli, ya da uyğun yönləndirmələri təmin etməlidirlər. Yalnız "2.02. Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək"də qeyd edilən hallar istisnadır.

Açıqlama:

Psixologiya sahəsindəki elmi və peşə bilikləri tədqiqat və xidmətlərin effektivliyi üçün çox vacibdir. Psixoloqların yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, milli mənsubiyyət, din, cinslə bağlı fiziki məhdudiyyət, dil və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alması, onların təqdim etdiyi xidmətlərin hər bir fərdin özünəməxsus vəziyyətinə uyğun olmasını təmin edir. Bu faktorları anlamaq psixoloqların müvafiq tədqiqatlar aparmasına və xidmətlər təqdim etməsinə imkan yaradır. Onlar fərqli sosial və mədəni kontekstlərdə olan insanların ehtiyaclarını daha yaxşı dərk edərək, uyğun psixoloji yanaşmalar tətbiq edə bilərlər.

Psixoloqlar xidmətlərinin yetərliliyini təmin etmək üçün zəruri təhsil, peşəkar təcrübə və məsləhət almaqla yanaşı, lazımı gəldikdə müvafiq nəzarət və istiqamətləndirmələr də əldə etməlidirlər. Bu, onların etik və peşəkar standartlara riayət edərək, yüksək keyfiyyətli xidmətlər təqdim etmələrinə imkan yaradacaq.

Əgər psixoloq öz bilik və təcrübələri əsasında ehtiyac duyulan xidmətləri təmin edə bilmirsə, o zaman müvafiq qərarlar qəbul etməli, yəni pasiyentini uyğun bir mütəxəssisə

yönləndirməlidir. Bu yanaşma pasiyentlərin daha yaxşı xidmət almasını təmin edəcək.

“2.02. Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək” standartında qeyd edilən hallar istisnadır. Bu zaman psixoloqların müəyyən məlumat və təcrübə olmadan belə yardım etmələrinə zərurət yaranar, çünki vəziyyətə dərhal müdaxilə etmək tələb oluna bilər.

Nəticə:

Bu ifadə psixoloqların çoxşaxəli amilləri nəzərə alaraq, etik və peşəkar standartlara riayət etmələrinin, eyni zamanda müvafiq bilik və təcrübəyə malik olmalarının vacibliyini vurğulayır. Fərqli sosial kontekstləri anlamaları onların pasiyentlərə daha yaxşı xidmət göstərmələrini və ehtiyacların daha effektiv qarşılınmasını təmin edir.

(c) Psixoloqlar yeni qruplar, sahələr, texnologiyalar və ya texnikalarla bağlı tədqiqat aparmağı planlaşdırdıqda, müvafiq təhsil, təcrübə, məsləhət və ya tədqiqatın keçirilməsinə hazır olmalıdırlar.

Açıqlama:

Psixoloqlar xidmət göstərməyə, tədris etməyə və ya tədqiqat aparmağa hazırlaşdıqda, yeni sahələrə girməyi planlaşdıraraq ciddi bir yanaşma göstərməlidirlər. Bu, onların peşəkar inkişaflarını artırmağa və effektiv xidmətlər göstərmələrinə kömək edəcək.

Psixoloqlar işlədiyi yeni sahə, qrup və ya texnika haqqında kifayət qədər biliklərə sahib olmalıdır. Bu, onların məlumat səviyyəsini artırır və pasiyentə daha keyfiyyətli xidmət təqdim etmələrinə imkan tanıyır. Mühüm olan göstərdikləri fəaliyyətin müvafiq bilik və təcrübələrə əsaslanmasıdır.

Psixoloqlar yeni sahələrdə və texnologiyalarda fəaliyyət göstərərkən, nəzərdə tutduqları fəaliyyətin nəzarət altında icra edilməsini təmin etməlidirlər. Bu, onların öyrəndiklərini praktiki şəkildə tətbiq etməyə imkan tanımaqla yanaşı, peşəkar standartlara riayət etmələrini dəstəkləyər.

Bu yanaşma, müvafiq sahələrdə daha əvvəllər təcrübəsi olan mütəxəssislərlə məsləhətləşməyə də ehtiyac yaradar. Peşələrarası müzakirələr aparmaq və təcrübə keçmiş psixoloqlardan müvafiq göstərişlər almaq yeni sahələrdə daha uğurlu olmağa kömək edə bilər.

Psixoloqlar yeni texnologiyalar və ya metodlarla bağlı tədqiqat aparmağa hazır olmalıdırlar. Bu hansısa bir məsələyə peşəkar şəkildə yanaşılması, düzgün məlumatın toplanması və təhlili ilə səmərəli nəticələr əldə edilməsi məqsədini daşıyır.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların yeni sahələrdə və texnikalarda fəaliyyətə başlamazdan əvvəl müvafiq bilik, nəzarət, təcrübə və məsləhətə sahib olmaları onların peşəkar xidmətlərinin keyfiyyətini və effektivliyini artırır. Bu yanaşma yalnız psixoloqun özünə deyil, həm də pasiyentlərə daha yaxşı və peşəkar xidmət göstərməsinə zəmin yaradır.

(d) Psixoloqlar müvafiq psixoloji sağlamlıq xidmətlərinin mövcud olmadığı və zəruri səriştəliliyi əldə etmədikləri hallarda, müvafiq olmayan psixoloji sağlamlıq xidmətləri tələb edən fərdlərə xidmət vermələri istəndikdə, uyğun təhsil və ya təcrübəyə malik psixoloqlar, tədqiqat, təhsil, məsləhət və ya iş kimi müvafiq metodlardan istifadə edərək ehtiyac duyulan səriştəliliyi təmin

etmək üçün səylər göstərməlidirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar müvafiq psixoloji sağlamlıq xidmətlərini göstərməmişdən əvvəl bu xidmətlərin etibarlı və səmərəli olduğundan əmin olmalıdırlar. Əgər müvafiq xidmətlər mövcud deyilsə, psixoloq zəruri bilik və təcrübəyə malik deyilsə, bu, onların peşə prinsiplərinə ziddir.

Əgər psixoloqlardan müvafiq olmayan psixoloji sağlamlıq xidmətləri tələb edən məsələlərlə işləmələri istənilirsə, belə bir vəziyyət onları daha məsuliyyətli davranmağa yönəldəcək. Burada psixoloqların öz biliklərini və təcrübələrini artırmağa çalışmaları vacibdir.

Müvafiq olmayan xidmətlərlə məşğul olmadan öncə psixoloqların uyğun və kifayət qədər təhsil almaları, təcrübə keçmələri vacibdir. Onlar psixoloji sağlamlıq sahəsində öz biliklərini artırmalı və lazım gəldikdə müvafiq sahələrdəki mütəxəssislərlə əməkdaşlıq etməlidirlər.

Tədqiqat, təhsil və məsləhət kimi müvafiq metodlardan istifadə etmək psixoloqların ehtiyac duyulan səriştəliliyi təmin etməsinə kömək edir. Bu, onlara biliklərini genişləndirməyə, yeni metodları öyrənməyə və daha səmərəli xidmətlər göstərməyə imkan yaradır.

Psixoloqlar müvafiq yetərliyi təmin etmək üçün bütün zəruri səyləri göstərməlidirlər. Bu, onların məsuliyyətini və etik öhdəliklərini əks etdirir. Psixoloqların məqsədi yalnız öz biliklərini artırmaq deyil, eyni zamanda fərdlərə uyğun və faydalı psixoloji yardım göstərməkdən ibarətdir.

Nəticə:

Ümumilikdə, bu maddə psixoloqların müvafiq psixoloji sağlamlıq xidmətlərinin olmadığı və ya kifayət

etmədiyi şəraitdə necə davranmaları lazım olduğunu vurğulayır. Onların müvafiq təhsil və təcrübəyə malik olmaları, ehtiyac duyulan yetərliliyi təmin etmək üçün lazımı səyləri sərf etmələri etik və peşəkar standartlara riayət etmələrinin vacibliyini göstərir. Bu yanaşma psixoloqların xidmət keyfiyyətini artıraraq pasiyentlərə daha yaxşı dəstək olmasını hədəfləyir.

(e) Ümumi qəbul olunmuş hazırlaşdırıcı təhsil standartlarının hələ mövcud olmadığı yeni sahələrdə belə, psixoloqlar işlərinin səriştəliliyini təmin etmək və pasiyentləri, xəstələri, tələbələri, təcrübəçiləri, tədqiqat iştirakçılarını, təşkilat pasiyentlərini və digər şəxsləri təhdidlərdən qorumaq məqsədilə müvafiq addımlar atmalıdırlar.

Açıqlama:

Bəzi yeni sahələrdə qəbul olunmuş hazırlaşdırıcı təhsil standartlarının olmaması psixoloqları bu sahələrdə yetərli bilik və təcrübəyə malik olmağa yönəldir. Bu vəziyyət psixoloqlardan özlərinin peşəkar inkişafını davam etdirmək üçün yeni yanaşmalar tapmağı tələb edir.

Psixoloqlar yetərli təhsil və standartların olmamasına baxmayaraq, təqdim etdikləri xidmətlərin keyfiyyətini və etibarlılığını təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, onların peşəkar praktikalarını gücləndirməsi, yeni məlumatlar toplaması və müvafiq bacarıqları öyrənməsi mənasına gəlir.

Psixoloqlar pasiyent, xəstə, tələbə, təcrübəçi, tədqiqat iştirakçıları, təşkilat pasiyentləri və digər şəxsləri potensial təhdidlərdən qorumaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu, etibarlı və etik sahələrin yaradılması, insanların təhlükə-

sizliyini və rifahını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Psixoloqlar yeni sahələrdəki fəaliyyətlərində aşağıdakı addımları atmalıdırlar:

- **Təhsil və təlim:** Yeni sahələrdə təcrübə sahibi olmaq üçün müvafiq təhsil proqramlarına qatılmalı, kurslar və superoiziyalar keçməlidirlər.

- **Mütəxəssis məsləhətləşmələri:** Yeni sahədə yetərli bilik və bacarıqlara sahib olan təcrübəli mütəxəssislərlə məsləhətləşərək, doğru yöndə inkişaf etməlidirlər.

- **Tədqiqat və inkişaf:** Yeniliklərin və metodların öyrənilməsi üçün tədqiqatlara cəlb olunmalı və öz biliklərini genişləndirməlidirlər.

Psixoloqlar təqdim etdikləri xidmətlərin keyfiyyətini artırarkən, etik prinsiplərə riayət etməyə davam etməlidirlər. Pasiyentlərinin hüquqlarını qorumaq və onları etibarlı şəkildə saxlamaq psixoloqların qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir.

Nəticə:

Bu ifadə psixoloqların yeni sahələrdə fəaliyyət göstərərkən yetərli bilik və standartlar olmadan belə, etibarlı və effektiv xidmətlər təqdim etmələrinin vacibliyini vurğulayır. Onlar müvafiq tədbirlər görməklə, pasiyent və digər şəxsləri potensial təhdidlərdən qorumalı, peşəkar etikaya riayət etməlidirlər. Bu, psixologiyanın keyfiyyətini artırmaqla bərabər, insanların rifahını da təmin edir.

(f) Hüquqi rolları həyata keçirərkən, psixoloqlar bu rolları idarə edən hüquqi və ya icra hakimiyyəti qaydaları barədə müvafiq bilik əldə etməlidirlər.

Açıqlama:

Psixoloqların hüquqi rolları fərqli sahələrdə və kontekstlərdə, məsələn, müalicə, qiymətləndirmə, ekspertiza, məsləhət və hüquqi proseslərdə yer aldıkları funksiyaları əhatə edir. Bu rollar onların peşə fəaliyyətlərinə hüquqi və etik çərçivə gətirir.

Psixoloqlar hüquqi rollarını həyata keçirərkən, həmin rolları tənzimləyən hüquqi və icra hakimiyyəti qaydaları ilə tanış olmalıdırlar. Bu qaydalar psixoloqların fəaliyyət göstərdiyi ölkənin qanunvericiliyinə, hüquqi proseslərə, etik standartlara və öz peşə öhdəliklərinə uyğun olur.

Psixoloqlar bu hüquqi qaydalarla bağlı müvafiq bilikləri əldə etməli və ya daim bu bilikləri yeniləməlidirlər. Bu, onların hüquqi əməliyyatların mahiyyətini başa düşmələrini və qanunvericiliyə uyğun davranmalarını təmin edəcək. Məsələn, bir psixoloq ailə münaqişələri kimi hüquqi məsələlərə müdaxilə edərsə, yetərli hüquqi biliklərə malik olmalıdır.

Hüquqi qaydalara riayət etməklə, psixoloqlar hətta mürəkkəb situasiyalarda da etik davranma öhdəliyinə malik olurlar. Bu, onların hüquqi proseslərdə mütəxəssis kimi fəaliyyət göstərə bilməsi üçün vacibdir.

Psixoloqların hüquqi biliklərini artırmaq üçün mütəmadi olaraq hüquq kurslarına, seminar və təlimlərə qatılmaları arzuolunandır. Bu, onların öz hüquqi rollarını daha səmərəli və effektiv şəkildə yerinə yetirmələrini təmin edəcək.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların hüquqi rolları həyata keçirərkən müvafiq hüquqi və icra hakimiyyəti qaydaları

haqqında bilik əldə etmələri onların peşəkar fəaliyyətlərinin keyfiyyətini artırır və etik standartlara riayət etmələrini təmin edir. Bu yanaşma həm psixoloqun özünün, həm də pasiyentlərin və cəmiyyətin hüquqlarının qorunması baxımından vacibdir.

2.02. Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək

Psixoloqlar müstəsna hallarda digər psixoloji sağlamlıq xidmətləri və zəruri təhsilə malik olmadıqda iştirakçılara xidmət göstərə bilirlər. Xidmətlər müstəsna vəziyyət sona çatdıqda və ya uyğun xidmətlər mövcud olduqda dayandırılmalıdır.

Açıqlama:

Müstəsna hallar, dərhal müdaxiləyə ehtiyac olduqda, yəni həyatı təhlükə, ciddi psixoloji fəlakət və ya kəskin təzyiq şəraiti ilə təsvir edilən vəziyyətlərdir. Bu hallarda psixoloq mümkün olan ən qısa müddətdə yardım etməlidir.

Əgər psixoloq təcili yardım lazım olduğunda digər psixoloji sağlamlıq xidmətlərinin mövcud olmadığını aşkar edərsə, o zaman bu hallarda xidmət göstərmək hüququna malikdir. Bu, psixoloqun etik öhdəlikləri baxımından pasiyentin sağlamlığına və rifahına üstünlük verməsi deməkdir.

Bəzi situasiyalarda psixoloqlar müvafiq məlumat və ya xüsusi biliklərə malik olmaya bilirlər. Psixoloq bu halda vəziyyəti yüngülləşdirmək üçün var gücü ilə əmək sərf etməli, lakin eyni zamanda müvafiq xidmətlərin olmadığını nəzərə alaraq yardım etməyə çalışmalıdır.

Müstəsna xidmətlər vəziyyət normallaşdıqda və ya müvafiq psixoloji xidmət göstərən professional şəxslərlə təmin

olunduqda dayandırılmalıdır. Psixoloqlar xidmətlərini sona çatdıraraq pasiyentləri uyğun mütəxəssislərə yönləndirməlidirlər. Bu, pasiyentə göstərilən xidmət keyfiyyətini artırmağa və onların ehtiyaclarını daha səmərəli şəkildə qarşılamağa kömək edəcək.

Psixoloqlar hər zaman etik standartlara riayət etməli, pasiyentlərin hüquqlarını və təhlükəsizliyini qorumağa çalışmalıdırlar. Bu həm də psixoloji köməyə ehtiyacı olan məqbul müdaxilələrin göstərilməsi mənasına gəlir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar müstəsna hallarda xidmət göstərmək üçün mövcud olan standartlara uyğun şəkildə davranmalıdırlar. Onlar pasiyentlərin sağlamlığını hər şeydən əvvəl nəzərə almalı, müvafiq xidmətlər olmadıqda yardım etməli, amma vəziyyət normallaşdıqda və müvafiq xidmətlər təmin olunduqda xidmətlərini dayandırmalıdırlar. Bu yanaşma etik və peşəkar standartlara uyğun olaraq pasiyentə göstərilən xidmətin keyfiyyətini artıracaq.

2.03. Səriştəliiliyin qorunması

Psixoloqlar səriştəliliklərini inkişaf etdirmək və qorumaq üçün daima fəaliyyətlərinə davam etməlidirlər.

Açıqlama:

Səriştəlilik, psixoloqun öz peşə sahəsində komponentliyini, yəni biliyini, bacarıqlarını və müvafiq standartlara uyğun xidmət göstərə bilmək qabiliyyətini əhatə edir. Psixoloqların səriştəliliyi onların pasiyentlərə keyfiyyətli və effektiv xidmət

göstərmələri baxımından son dərəcə vacibdir.

Psixoloqlar karyeraları boyunca səriştəliliklərini artırmaq və qorumaq məqsədilə davamlı olaraq öyrənməlidirlər. Bu, müasir psixologiya sahəsindəki yenilikləri, tədqiqatları, metodları, yanaşmaları izləməyi və bu bilikləri praktikada tətbiq etməyi tələb edir.

Səriştəlliyi qorumaq üçün psixoloqlar mütəmadi olaraq peşəkar təlimlərə, seminar və mühazirələrə qatılmalı, müvafiq superviziyalardan keçərək yeni məlumat və bacarıq əldə etməlidirlər. Bu yanaşma onların peşəkar biliklərini gücləndirər və pasiyentlərə göstərdikləri xidmətin səviyyəsini artırır.

Psixoloqlar peşə fəaliyyətləri zamanı daha təcrübəli və ixtisaslaşmış mütəxəssislərdən superviziya və məsləhət almaqla bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Bu, onların öz praktikalarını qiymətləndirmək, rəy almaq və müvafiq düzəlişlər etmək üçün faydalıdır.

Psixoloqların səriştəliliyi etik prinsiplərə riayət etməklə birbaşa bağlıdır. Kifayət qədər hazırlıq və bilik olmadan xidmət göstərmək etik standartlara ziddir və pasiyentlərə zərər verə bilər. Buna görə daim inkişaf etmək etibarlılığı artıracaq.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların səriştəliliklərini inkişaf etdirmək və qorumaq üçün daim çalışmaları onların peşəkar və etik standartlara uyğun xidmət göstərə bilmələri baxımından həyati əhəmiyyət daşıyır. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin inkişafına, pasiyentlərin rifahına və psixoloqların özlərinin peşə məmnuniyyətinə müsbət təsir göstərəcək.

2.04. Elmi və peşə münaqişələri üçün məlumat bazası

Psixoloqların əməlləri psixologiya nizam-intizamında yerli elmi və peşə biliklərinə əsaslanmalıdır (bax: 2.01. (e) *Səriştəlilik sərhədləri* və 10.01. (b) *Terapiya üçün məlumatlandırılmış razılıq*).

Açıqlama:

Psixoloqların işləri yerli elmi və peşə biliklərinə əsaslanmalıdır ki, bu da onların peşə fəaliyyətlərinin etibarlılığını və effektivliyini artırsın. Elmi biliklər psixologiya sahəsində aparılan tədqiqatlardan, nəzəriyyələrdən, psixoloji metodlardan və statistik məlumatlardan ibarətdir.

Psixoloqlar fəaliyyət göstərdikləri mühitdəki yerli əhəmiyyətli bilikləri nəzərə almalıdırlar. Bu, onların pasiyentləri ilə daha effektiv əlaqə qurmasına, onların spesifik ehtiyaclarını anlamalarına, müvafiq yanaşma və metodlar tətbiq etmələrinə kömək edəcək.

Psixologiyada yerli elmi biliklər konkret kontekstdə hansı tədqiqatlar, praktikalar və metodların uyğun olduğunu göstərir. Psixoloqlar bu bilikləri tətbiq etməklə müvafiq pasiyent qruplarının ehtiyaclarını daha yaxşı qarşılayırlar.

Məlumatlandırılmış razılıq prinsipi, psixoloqlardan pasiyentlərini terapiya prosesi, metodlar və dəyərli məlumatlarla tanış etmələrini tələb edir. Bu, terapevtik münasibətlərin şəffaflığını artırır və pasiyentlərin daha məlumatlı qərarlar qəbul etmələrinə imkan yaradır. Bu yanaşma, həmçinin pasiyent ilə terapevt arasında etimadın qurulmasına kömək edir. Psixoloqlar psixologiyanın elmi tədqiqatlarına əsaslanaraq yeni yanaşmaları inkişaf etdirməli və praktikalarına tətbiq etməlidirlər. Bu, psixologiya sahəsinin inkişafını, pasiyent xidmətlərinin keyfiyyətini və terapevtik yanaşmaların effektivliyini artırır.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların işlərinin elmi və peşə biliklərinə əsaslanması onların müvafiq və effektiv xidmətlər təqdim etmələrini təmin edir. Bu yanaşma terapevtik münasibətlərin əhəmiyyətini artırır, pasiyent ilə terapevt arasında etimadı gücləndirir və psixologiya sahəsinin etibarlılığını qoruyur.

2.05. Başqalarına iş həvalə edilməsi

Psixoloqlar çalışanlara, superviziyada olanlara, tədqiqat və ya tədrislə əlaqədar olan assistentlərə iş verdikdə müvafiq addımlar atmalıdırlar: (1) xidmət göstərdiyi şəxslərlə çoxsaylı əlaqələri olanlara bu işləri verməkdən çəkinməmək; (2) yalnız bu şəxslərin təhsil, təcrübə və ya mütəxəssis biliklərindən istifadə etməsi; (3) bu şəxslərin bu xidmətləri dəqiq şəkildə həyata keçirməsinin təmin edilməsi (bax: 2.02. *Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək*; 3.05. *Çoxsaylı münasibətlər*; 4.01. *Gizliliyin qorunması*; 9.01. *Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr*; 9.02. *Qiymətləndirmələrin istifadəsi*; 9.03. *Qiymətləndirmələrdə məlumatlandırılmış razılıq* və 9.07. *Kvalifikasiyası olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə*).

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentləri ilə şəxsi və ya professional əlaqələri olan assistentlərə iş verməkdən çəkinməməlidirlər. Bu o deməkdir ki, əgər bir assistentin pasiyenti ilə tanışlığı, dostluğu və ya problem kontekstində bağlılığı varsa, bu şəxsə verilən iş müzakirə olunmalı və diqqətlə düşünülməlidir. Çoxsaylı əlaqələr potensial münaqişələr yarada bilər, ona görə psixoloqlar vəzifələri tapşırarkən bu cür vəziyyətləri nəzərə almalıdırlar.

Psixoloqlar iş verdikləri şəxs(lər)in təhsil, peşəkar təcrübə və mütəxəssis biliklərinə nəzər yetirməlidirlər. Verilən tapşırıqlar yalnız həmin şəxsin bacarıqlarına və kompetensiyalarına uyğun olmalıdır. Bu hər hansısa yanlış anlaşılmaların və ya xidmətin keyfiyyətinin zəifləməsinin qarşısını alar.

Psixoloqlar, iş həvalə edilən şəxsin xidmətləri pasiyentlərə tam uyğun şəkildə həyata keçirə bilməsini təmin etməlidirlər. Bu, əlavə təlim, mentorluq və ya müntəzəm nəzarət tələb edə bilər. İşin keyfiyyətini və pasiyent məmnuniyyətini artırmaq adına tələb olunan standartların yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə yoxlama mexanizmləri yaradılmalıdır.

Bu ifadədəki prinsiplərlə bağlı bir sıra standartlar da qeyd edilir, məsələn:

- **2.02:** Müstəsna situasiyalarda xidmət göstərmək – təcili hallarda xidmət göstərmək prosedurlarını tənzimləyir.
- **3.05:** Çoxsaylı münasibətlər – pasiyent ilə mütəxəssis arasında etimadın qorunması məqsədini daşıyır.
- **4.01:** Gizliliyin qorunması – pasiyent məlumatlarının gizli saxlanması ilə bağlıdır.
- **9.01:** Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr – pasiyentin düzgün qiymətləndirilməsi üçün məlumatların toplanması.
- **9.02:** Qiymətləndirmələrin istifadəsi – qiymətləndirmələrin səmərəli və etik istifadəsi.
- **9.03:** Qiymətləndirmələrdə məlumatlandırılmış razılıq – pasiyentlərdən icazə alınması.
- **9.07:** Kvalifikasiyası olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə – qanuni təcrübəsi və biliyi olmayan şəxslərin qiymətləndirmə prosesinə daxil edilməsinin qarşısının alınması.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqların başqalarına, xüsusilə xidmət göstərənlərə iş verməsi prosesi yüksək etik standartlara və peşəkar məsuliyyətə riayət etməyi tələb edir. Bu yanaşma pasiyent xidmətlərinin keyfiyyətini təmin edir, etimadı və psixoloqun verdiyi xidmətlərin effektivliyini artırır. Psixoloqlar, həmçinin xidmətlərində peşəkarlığı qorumaq və etik standartlara riayət etmək məqsədi daşıyırlar.

2.06. Şəxsi problemlər və münaqişələr

(a) Psixoloqlar şəxsi problemlərinin iş fəaliyyətlərini lazımi şəkildə yerinə yetirmələrinə mane olacaq əhəmiyyətli bir ehtimal barədə məlumatlı olduqda, hər hansı bir fəaliyyətə başlamazlar.

(b) Psixoloqlar işlə bağlı öhdəliklərini lazımi şəkildə yerinə yetirməkdə onlara çətinlik yaradan şəxsi problemləri aşkar edərkən, peşəkar məsləhət almaq yolunda uyğun addımlar atmalı və vəzifələrini məhdudlaşdırmağın, dayandırmağın və ya başa çatdırmağın lazım olub-olmadığını müəyyən etməlidirlər (bax: 10.10. *Tərapeiyanın dayandırılması*).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar şəxsi problemləri olduğu halda, bu problemlərin onların iş fəaliyyətlərinə mane olacağını başa düşdükdə, hər hansı bir fəaliyyətə başlamamalıdırlar. Bu, psixoloqun peşəkar performansını, pasiyent münasibətlərini və terapevtik kontekst daxilində pasiyentə göstərdiyi xidmət çərçivəsində dürüstlüyünü qorumaq üçün vacibdir.

(b) Psixoloqlar şəxsi problemlərini və bunun işlə bağlı öhdəliklərini lazımi şəkildə yerinə yetirməkdə çətinlik yarada biləcəyini aşkar etdikdə, peşəkar məsləhət – superviziya almaq kimi müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, psixoloqun öz şəxsi problemlərini daha ədalətli və obyektiv bir şəkildə qiymətləndirməyə imkan tanıyır.

Psixoloq şəxsi problemlərinin iş fəaliyyətinə mənfi şəkildə təsir etdiyini düşünürsə, o zaman iş vəzifələrini məhdudlaşdırmalı, dayandırmalı və ya lazım gəldikdə işi tamamilə başa çatdırmalıdır. Bu həm öz psixoloji sağlamlığını qorumaq, həm də pasiyentlərə daha keyfiyyətli xidmət təqdim etmək məqsədini daşıyır. Psixoloqların şəxsi problemlərinin onların fəaliyyətinə göstərdiyi təsiri qiymətləndirmək, onların həm də etik məsuliyyətlərinə daxil olan bir şeydir. Yüksək etik standartlara riayət etmək psixoloqun pasiyentlərini qorumasına, onlara düzgün, dürüst və keyfiyyətli xidmət təqdim etməsinə kömək edir.

Bu mətnin sonunda göstərilən istinad (10.10. Terapiyanın dayandırılması) psixoloqun pasiyentlərinin müalicə prosesini və müvafiq bazalarla bağlı bütün vəziyyətləri nəzərə alaraq, iş fəaliyyətini necə dayandıracağına dair qaydalar və prosedurlar haqqında məlumat verir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqların şəxsi problemləri olan zaman öz fəaliyyətlərini düzgün qiymətləndirərək addımlar atması, peşəkar etikaya və xidmət keyfiyyətinə ciddi təsir göstərə bilər. Onlar şəxsi problemlərinin iş fəaliyyətinə mane olmasını aradan qaldırmaq üçün peşəkar məsləhət almağı və müvafiq vəzifələrini lazımi şəkildə icra etməyi düşünməlidirlər. Bu yanaşma həm onların öz şəxsi rifahlarını, həm də pasiyentlərin sağlamlığını qorumağa xidmət edir.

III BÖLÜM: İNSAN MÜNASİBƏTLƏRİ

3.01. Ədalətsiz ayrı-seçkilik

Psixoloqlar iş fəaliyyətləri zamanı yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, milli mənsubiyyət, din, cinslə bağlı fiziki məhdudiyyət, dil, sosial-iqtisadi vəziyyət və qanunlarla qadağan olunmuş digər təsirlər əsasında ədalətsiz şəkildə ayrı-seçkilik etməməlidirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar xidmət göstərərkən pasiyentlərinə bərabərlik və ədalət prinsipinə əsaslanaraq yanaşmalıdırlar. Bu, onlardan yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, milli mənsubiyyət, din, cinslə bağlı fiziki məhdudiyyət, dil və sosial-iqtisadi vəziyyət kimi faktorlara görə ayrı-seçkilik etməmələrini tələb edir.

Hüquqi cəhətdə, müxtəlif ölkələrin qanunları ədalətsiz ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Psixoloqlar bu qanunlara riayət etməli, pasiyentlərə qərəzsiz və ədalətli şəkildə xidmətlər göstərməlidirlər. Onların iş fəaliyyətləri müvəffəqiyyətli şəkildə psixoloji sağlamlıq problemi olan hər kəsə yönəlməlidir, belə olduqda pasiyentlər bərabər hüquqlara malik olacaqlar.

Psixoloqlar müxtəlif pasiyent qruplarının ehtiyaclarını nəzərə alaraq, inklüziv yanaşma tətbiq etməlidirlər. Bu, psixoloqun fərqli mədəniyyətləri, həyat tərzlərini, sosial kontekstləri başa düşməsi və müstəqil bir forma ilə pasiyentin ehtiyaclarını qarşılaması deməkdir.

Psixologiya peşəsi sosial ədalətə təşviq etməyi öz məsuliyyətlərindən biri kimi qəbul edir. Psixoloqların cəmiyyətin müxtəlif iştirakçılarna bərabər imkanlar yaratmaq üçün göstərdiyi fəaliyyət sosial ədalət anlayışını təqdim edir.

Psixoloqlar ədalətsiz ayrı-seçkilik etdikdə, öz etik prinsiplərini pozmuş olurlar. Belə bir durum həm peşəkar münasibətlərə, həm də pasiyentə olan yanaşmaya ziyan vurur. Bunun qarşısını almaq üçün psixoloqların etik qaydalara tam riayət etməsi vacibdir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, din, sosial vəziyyət və digər oxşar səbəblərə görə ədalətsiz ayrı-seçkiliyə yol verməməli, bərabərlik və ədalət prinsipinə riayət etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiyanın tərkib hissəsi olan sosial ədalətə təşviq etməyə, cəmiyyətdə inklüzivliyi artırmağa və pasiyentlərə keyfiyyətli xidmət göstərməyə kömək edir.

3.02. Cinsi istismar

Psixoloqlar cinsi istismarla bağlı hər hansı bir fəaliyyətdə iştirak etməzlər. Cinsi istismar psixoloqun fəaliyyəti və ya rolunun bir hissəsi olaraq baş verən, cinsi xarakterli istəkləri, fiziki yanaşmaları, şifahi, ya da şifahi olmayan davranışları əhatə edir və bu davranışlar (1) istənilməyən, narahatedici, düşmənçilik yaradan bir iş və ya tədris mühiti yaradırsa, psixoloq bunu bilirsə və ya ona bildirilibsə, ya da (2) kontekst daxilində normal bir insan üçün ciddi və narahatedici dərəcədə ağır və ya istismaredici olursa, cinsi istismar kimi qəbul edilir. Cinsi istismar yeganə intensiv, ağır bir əməldən, yaxud bir neçə davamlı və ya geniş yayılmış əməldən ibarət ola bilər.

Açıqlama:

Cinsi istismar psixoloqun peşə fəaliyyəti və ya rolunun bir hissəsi olaraq cinsi xarakterli istəklər, fiziki yanaşmalar, şifahi, ya da şifahi olmayan davranışlarla həyata keçirilən hərəkətləri əhatə edir. Bu, psixoloqun iş və ya tədris mühitində iştirak etdiyi vəziyyətlərdə baş verə bilər.

Cinsi istismar istənilməyən və narahatedici davranışlarla xarakterizə olunur. Bu o deməkdir ki, cinsi xarakterli hər hansı bir davranış müvafiq şəxs tərəfindən razılıq verilmədən həyata keçirildikdə, cinsi istismar hesab olunur. Bu davranış qarşı tərəfdə narahatlıq, düşmənçilik hissi yarada bilər.

Cinsi istismar halı psixoloqun bildiyi və ya ona bildirildiyi halda, narahatedici bir iş və ya tədris mühiti yarandıqda baş verir. Bu, psixoloq üçün ciddi bir məsuliyyət yaradır. Bu davranışlar ətraf mühitə ziyan vurarsa, psixoloqun bunu dayandırmaq kimi öhdəliyi vardır.

Cinsi istismar, yalnız bir dəfə baş verən intensiv bir əməldən ibarət olmaya bilər. O, eyni zamanda bir neçə davamlı və ya geniş yayılmış əməlləri əhatə edə bilər. Yəni davranışların ard-arda təkrarlanması və ya sistematik olması cinsi istismarın əlamətidir.

Psixoloqlar cinsi istismar hadisələrinin qarşısının alınmasında yüksək etik prinsiplərə riayət etməlidirlər. Onlar peşəkar mühitdəki cinsi istismar halları barədə məlumatlı və ya xəbərdar olduqda, bu vəziyyətləri sənədləşdirməli, müvafiq qurumlara bildirməli və etik prinsiplərə əməl etməlidirlər.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar cinsi istismarla bağlı hər hansı bir fəaliyyətdə iştirak etməməli, müvafiq davranışlar vasitəsilə etik standartlara riayət etməlidirlər. Cinsi istismar cəmiyyətdə qəbul edilməyən, zərərli, etik olmayan

bir davranışdır. Bununla mübarizə aparmaq psixoloqların peşəkar öhdəliklərindən biridir. Bu, həmçinin pasiyent, kolleqalar və cəmiyyətin daha geniş mühitində etibarlılığı və ədaləti təmin etməyə yönəlmiş bir addımdır.

3.03. Digər istismarlar

Psixoloqlar xidmət göstərdikləri şəxslərə qarşı yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, milli mənsubiyyət, din, cinslə bağlı fiziki məhdudiyyət, dil, sosial-iqtisadi vəziyyət kimi amillər əsasında narahatedici və ya alçaldıcı davranışlar göstərə bilməzlər.

Açıqlama:

“Digər istismarlar” ifadəsi psixoloqların xidmət göstərdikləri şəxslərə qarşı etdiyi hər hansı bir narahatedici və ya alçaldıcı davranışları əhatə edir. Bu davranışlar pasiyentlərin, tələbələrin, yaxud da digər iştirakçıların hüquqlarını, dəyərini və insani yönlərini zədələyə biləcək hərəkətlərdir.

Psixoloqlar xidmət göstərdikləri şəxslərə qarşı ədalətsiz davranışlar nümayiş etdirməməlidirlər, buna görə də yaş, cins, irq, etnik mənsubiyyət, mədəniyyət, milli mənsubiyyət, din, cinslə bağlı fiziki məhdudiyyət, dil və sosial-iqtisadi vəziyyət kimi amillər əsasında ayrı-seçkiliyə yol verməməlidirlər. Bu amillər insanların mənliliyini və həyat təcrübələrini formalaşdırır. Buna görə də psixoloqlar bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq ədalətli və bərabər yanaşma tətbiq etməlidir.

Psixoloqların iş mühitində pasiyentlərə və digər şəxslərə qarşı alçaldıcı və ya narahatedici hərəkətlər etmələri qəbul edilmir. Bu davranışlar insanların emosional, psixoloji rifahını zədələyə bilər və pasiyentlə terapevt arasında etimad probleminə

səbəb olar.

Psixologiyanın etik standartları pasiyentlərə fərqliliklərinə görə bərabər, ədalətli, hörmətli və insani münasibət göstərməyi əhatə edir. Psixoloqlar öz peşəkar fəaliyyətlərində bu etik prinsiplərə riayət etməli, pasiyentlər üzərində hər hansı bir fiziki, emosional, psixoloji təzyiq və ya işgəncəli vəziyyət yaratmaqdan çəkinməlidirlər.

Psixoloqlar pasiyentlərə keyfiyyətli xidmət təqdim etmək məqsədilə onların ehtiyaclarını, arzu və məqsədlərini nəzərə almalıdırlar. Pasiyentləri ilə sağlam bir münasibət qurması psixoloqun rifahını artırır və müsbət nəticələr əldə etməsinə kömək edir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar iş gördükləri şəxslərə qarşı narahatedici və alçaldıcı davranışlar göstərməməli, müxtəlif ayrı-seçkilik amillərini nəzərə alaraq etik və peşəkar yanaşma tətbiq etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin etibarını artırır, pasiyentlərlə sağlam münasibətlərin qurulmasına şərait yaradır və psixoloji sağlamlığın müsbət şəkildə inkişaf etməsinə imkan tənir.

3.04. Zərərlərdən qaçmaq

(a) Psixoloqlar pasiyentlərinə, tələbələrinə, təcrübəçilərə, tədqiqat iştirakçılarna, təşkilat pasiyentlərinə və işlədikləri digər şəxslərə zərər verməmək üçün müvafiq addımlar atır, zərər vermək ehtimalını minimuma endirmək üçün zəruri tədbirlər görürlər.

(b) Psixoloqlar fiziki və ya ruhi olaraq bir şəxsə

intensiv acı, iztirab yaratmaz, ya da 3.04. (a) standartına uyğun olaraq alçaldıcı, insanlığa qarşı olan davranışlar hesab edilən işgəncələrə qatılmaz, bu cür işləri asanlaşdırmaz, kömək etməz və ya bu cür əməllərdə iştirak etməzlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar xidmət göstərdikləri şəxslərə – pasiyentlər, tələbələr, təcrübəçilər, tədqiqat iştirakçıları və təşkilat pasiyentləri – zərər verməmək üçün müvafiq addımlar atmalıdır. Bu, pasiyentin psixoloji və emosional rifahını qorumağa yönəlmiş müvafiq tədbirlərin görülməsi deməkdir. Psixoloqlar müdaxilələrinin və davranışlarının potensial zərərli təsirlərini qiymətləndirməli və bu təsirləri minimuma endirmək üçün çalışmalıdırlar.

Psixoloqlar zərər vermək ehtimalını minimuma endirmək üçün say göstərməlidirlər. Bu, onlardan pasiyentlərlə münasibətdə diqqətli, anlayışlı və məsuliyyətli bir yanaşma nümayiş etdirə bilməsini tələb edir. Psixoloqlar öz müdaxilələrinin, müalicələrinin və qiymətləndirmələrinin nəticələrini diqqətlə izləməli və lazımi düzəlişlər etməlidirlər.

(b) Psixoloqlar pasiyentlərində fiziki, ruhi olaraq intensiv acı və iztirab yaratmağa səbəb olan davranışlar nümayiş etdirməməlidirlər. Bu, həmçinin alçaldıcı, insanlığa qarşı olan davranışlarla əlaqədar işgəncələrdə iştirak etməməyi, onları asanlaşdırmamağı və kömək etməməyi tələb edir. Psixoloqların peşəkar etikası pasiyentlərə zərər verməmək, onların rifahını ön planda tutmaq və insanlığa qarşı olan hər hansı bir qəddarlığı qəbul etməmək prinsipinə əsaslanır.

Psixologiyanın etik koduna görə, psixoloqların hər zaman pasiyentlərinin rifahını hər şeydən üstün tutmaq, etik və insan hüquqlarına riayət etmək kimi öhdəliyi var.

Psixoloqlar, xidmətlərinin və müdaxilələrinin insanlığa faydalı olduğunu və onlara zərər verməməsini təmin etməlidirlər. Bu, psixologiya peşəsinin cəmiyyət tərəfindən necə qəbul olunduğunu göstərir və etimadını artırır.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar pasiyentlərinə, tələbələrə, təcrübəçilərinə və digər şəxslərə zərər verməmək üçün müvafiq addımlar atmalı, zərərlərin ortaya çıxmaq ehtimalını minimuma endirmək üçün tədbirlər görməli, fiziki, yaxud ruhi işgəncələrə qarşı çıxmalıdırlar. Bu yanaşma pasiyentin rifahını qorumağa və psixologiya peşəsinin etimadını gücləndirməyə xidmət edir.

3.05. Çoxsaylı münasibətlər

(a) Çoxsaylı münasibətlər psixoloqun bir şəxsə peşəkar yöndən yanaşdığı halda, (1) eyni zamanda o şəxsə başqa bir əlaqəsi olduğu zaman, (2) psixoloqun peşəkar yöndən yanaşdığı şəxsə yaxın bir əlaqədə olan, ya da həmin şəxs ilə əlaqədə olan biri ilə münasibət qurduqda, (3) gələcəkdə o şəxs və ya həmin şəxs ilə sıx münasibəti olan biri ilə başqa bir münasibətə daxil olmağı vəd etdiyində ortaya çıxır.

Əgər çoxsaylı münasibətin psixoloqun obyektivliyinə, səriştəliliyinə və ya psixoloq olaraq vəzifələrini yerinə yetirmək bacarığına təsir edə biləcəyi və ya peşəkar yöndə əlaqəsi olan şəxsə zərər verə biləcəyi gözlənilirsə, psixoloq bu çoxsaylı münasibətə girməkdən çəkinir.

Məqbul şəkildə zərər vermək və ya istismar təhlükəsi yaratmayan çoxsaylı münasibətlər etik xarakter daşımır.

(b) Psixoloq gözlənilməz amillər səbəbi nəticəsində potensial olaraq zərərli çoxsaylı münasibətin meydana gəldiyini düşünürsə, bu vəziyyəti maraqlı tərəfin mənafeələrini gözə alaraq və etik koda maksimum uyğun olacaq tərzdə həll etmək üçün müvafiq addımlar atır.

(c) Psixoloqlar qanun, təşkilat siyasəti və ya istisna vəziyyətlərin tələbləri səbəbindən hüquqi və ya idarəetmə proseslərində bir neçə rola girirlərsə, rol gözləntilərini və gizlilik mülahizələrini aydınlaşdırırlar, sonrakı dəyişikliklər meydana gəldikdə onları izah etməyə çalışırlar.

Açıqlama:

(a) Tərif: Çoxsaylı münasibətlər psixoloqun bir şəxsə peşəkar yöndən yanaşdığı halda, eyni zamanda o şəxs ilə başqa bir əlaqəsi olduğu zaman ortaya çıxır. Bu vəziyyətlər aşağıdakı halları əhatə edir:

- *Bir pasiyent ilə eyni zamanda dostluq, ailə və ya sosial əlaqələrinin olması.*
- *Psixoloqun peşəkar əlaqədə olduğu şəxsə yaxın olan biri ilə münasibət qurması.*
- *Psixoloqun gələcəkdə peşəkar şəkildə məşğul olacağı şəxsə daha sıx münasibət vəd etməsi.*

Psixoloqlar çoxsaylı münasibətlərin onların obyektivliyinə, səriştəliliyinə və peşəkar vəzifələrini yerinə yetirmək qabiliyyətinə təsir edə biləcəyini və ya pasiyentə zərər və ya biləcəyini anlayarlarsa, bu münasibətə daxil olub-olmamağı gözdən keçirməlidirlər. Yəni peşəkar və şəxsi rollar arasında olan konfliktlər, həm pasiyentin rifahını zədələyər, həm də psixoloqun peşəkar fəaliyyətinə təsir edə bilər.

(b) Əgər psixoloq gözlənilməz amillər səbəbi ilə potensial

zərərli çoxsaylı münasibətlərin meydana gəldiyini düşünürsə, bu vəziyyəti düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdır. Psixoloq peşəkar etik koda və tərəflərin mənafeələrinə uyğun davranmalı, bu münasibətlərin mümkün təsirlərini nəzərə almalıdır.

(c) Psixoloqlar qanun, təşkilat siyasəti, istisna vəziyyətlərin tələbi səbəbindən hüquqi və ya idarəetmə proseslərində bir neçə rol aldıkları zaman, gözləntilərini və gizlilik mülahizələrini aydınlaşdırmalıdırlar. Bu, pasiyentin və ya tərəfdaşların başa düşmək qabiliyyətini artırır, peşəkar münasibətlərdə açıq müzakirələrə imkan tanıyır.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar çoxsaylı münasibətlər zamanı ehtiyatlı və diqqətli olmalıdırlar. Bu yanaşma psixoloqun obyektivliyi, peşəkar etikasını və pasiyentin rifahı üzərində birbaşa təsirə sahibdir. Psixoloqlar hər zaman pasiyentləri ilə olan sağlam və etik münasibətləri qorumağı qarşılarına məqsəd kimi qoymalı, zərər verməməyə, obyektivliyi təmin etməyə və etik kodun tələblərinə riayət etməyə çalışmalıdırlar.

3.06. Maraqların toqquşması

Psixoloqlar şəxsi, elmi, peşəkar, hüquqi, maliyyə, digər maraqlar və ya münasibətlər səbəbindən, obyektivliklərini, səriştəliliklərini, psixoloq olaraq işlərini yerinə yetirmək bacarıqlarını çətinləşdirəcək şəkildə peşəkar bir rol ala bilməzlər. Psixoloq peşəkar münasibət zamanı insanı, ya da təşkilatı istismar etməməli və ya zərər verməməlidir.

Açıqlama:

Maraqların toqquşması psixoloqun şəxsi, elmi, peşəkar, hüquqi, maliyyə və ya digər maraqları arasında olan nəzarət vəziyyətidir ki, bu da onların obyektivliyini, səriştəliliyini və peşə rolu ilə bağlı vəzifələrini yerinə yetirmək qabiliyyətini çətinləşdirir. Bu, psixoloqun müəyyən bir situasiyada tutduğu rola və pasiyentləri ilə münasibətlərinə ziyan vura bilər.

Psixoloqlar hər zaman obyektivliklərini qorumağa çalışmalıdırlar. Obyektivlik psixoloqun pasiyentlərə qarşı ədalətli, dürüst və eyni zamanda məlumatlara əsaslanan yanaşma göstərə bilməsini təmin edir. Maraqlar toqquşarsa, bu, psixoloqun pasiyentlərinin maraqlarını nəzərə almasını çətinləşdirə bilər.

Psixoloq peşəkar fəaliyyətini yerinə yetirərkən yetərli birləşmələrə və təcrübəyə malik olmalıdır. Maraqlar toqquşduqda bu vəziyyət psixoloqun peşəkar xidmətlərinin keyfiyyətinə, pasiyentləri ilə arasında olan əlaqəyə və mütəxəssis bacarıqlarına təsir edə bilər.

Psixoloqlar peşəkar münasibətlərində insanların və ya təşkilatların istismar edilməməsini, zərər görməməsini təmin etməlidirlər. Hər zaman pasiyent hüquqlarına və rifahına hörmətlə yanaşılmalıdır.

Maraqlar toqquşduğu zaman psixoloqlar bu vəziyyəti açıq şəkildə aydınlaşdırmalı və lazımı tədbirləri görməlidirlər. Bura münasibətlərini və ya peşəkar əlaqələrini yenidən tənzimləmək, müvafiq etik prinsip və qaydalara uyğun davranmaq, həmçinin zəruri halda öz rolu və məsuliyyətləri ilə bağlı tamamilə ayırı-seçkilik etməmək daxildir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar şəxsi, elmi, peşəkar və digər səbəblərdən maraq toqquşması ilə qarşılaşsalar, peşəkar rollarını icra etməkdə çətinlik çəkməməli, in-

sanları və təşkilatları istismar etməməli, onlara zərər verməməlidirlər. Bu, psixologiyanın etik standartlarının qorunmasına, pasiyentlərə ədalətli xidmətin təqdim edilməsinə və peşəkar münasibətlərin yüksək səviyyədə qorunub saxlanmasına kömək edir.

3.07. Üçüncü tərəfin xidmət tələbləri

Psixoloqlar üçüncü bir tərəfin tələbi əsasında bir şəxsə və ya quruma xidmət verməyi qəbul etdiklərində, xidmətin əvvəlində bütün şəxslərlə və ya qurumlarla olan əlaqələri aydınlaşdırmağa çalışırlar. Bu aydınlaşdırma psixoloqun rolunu (məsələn, terapevt, məsləhətçi, diaqnostikaçı və ya ekspert şəxs), kimin pasiyent olduğunu, təqdim olunan xidmətlərin və ya alınan məlumatların mümkün istifadə məqsədini və gizlilikdə ola biləcək məhdudiyyətləri əhatə edir.

Açıqlama:

Psixoloqlar üçüncü bir tərəfin, məsələn, hansısa iş yeri, məktəb və ya digər təşkilatın tələbləri əsasında bir şəxsə və ya quruma xidmət verməyə razı olduqda, bu vəziyyətin xüsusiyyətlərini aydın şəkildə müəyyən etməlidirlər. Üçüncü tərəfin tələbləri psixoloqun xidmət verərkən diqqət etməli olduğu spesifik ifadələrdir.

Psixoloqlar xidmətin əvvəlində bütün tərəflərlə — pasiyent, üçüncü tərəf və digər əlaqəli şəxslər — olan əlaqələri aydın şəkildə ortaya qoymalıdırlar. Bu, pasiyentin kim olduğunu, psixoloqun rolunu və xidmətin necə yönləndiriləcəyini başa düşməyə kömək edir.

Psixoloqun rolunun (məsələn, terapevt, məsləhətçi, diaq-

nostikaçı və ya ekspert şəxs) aydınlaşdırılması vacibdir. Bu, pasiyent və üçüncü tərəf arasında psixoloqun nə üçün burada olduğunu, hansı xidmətlərin təqdim ediləcəyini öyrənmək və bunun nəticəsində etimadı artırmaq məqsədini daşıyır.

Psixoloq təqdim olunan xidmətlərin məqsədini, yəni alınan məlumatları, xidmətləri və ya hesabatları üçüncü tərəfin nə üçün istədiyini pasiyent ilə aydınlaşdırmalıdır. Bu, pasiyentin informasiya istifadəsi və müvafiq hüquqları barəsində məlumat əldə etməsini təmin edir.

Psixoloq üçüncü tərəfdən xidmət alarkən, gizlilikdə ola biləcək məhdudiyyətlər barədə pasiyenti məlumatlandırmalıdır. Bu, pasiyentə onun məlumatlarının necə idarə olunacağı, kimlərin məlumatları alacağı və bu məlumatların nə formada paylaşılacağı ilə bağlı məlumat verir. Gizlilik mülahizələrinin rəhbərliyindən faydalanmaq pasiyent ilə psixoloq arasında etimadın qurulmasına, pasiyentin psixoloqla açıq fəaliyyətə keçməsinə kömək edə bilər.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar üçüncü tərəfin tələbləri əsasında xidmət verməyə razı olduqda, bütün tərəflərlə əlaqələri aydınlaşdırmalı, psixoloqun rolunu, təqdim olunan xidmətlərin məqsədini və gizlilikdə ola biləcək məhdudiyyətləri müəyyən etmək üçün düzgün addımlar atmalıdırlar. Bu yanaşma pasiyentlərin hüquqlarını qorumağa, etimadı artırmağa və xidmət keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət edir.

3.08. *İstismaredici münasibətlər*

Psixoloqlar nəzarət, qiymətləndirmə və digər müstəvidə avtoritet münasibətləri olan şəxsləri, pasiyentləri, tələbələri, təcrübəçiləri, tədqiqat iştirakçılarını və işçiləri istismar etməzlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar nəzarət, qiymətləndirmə və digər müstəvidə avtoritar münasibətləri olan şəxs və ya qruplarla işləyərkən, mütləq diqqətli olmalıdırlar. Bu münasibətlər psixoloqun pasiyent, tələbə, təcrübəçi, tədqiqat iştirakçısı və işçilər üzərində müəyyən güc və təsirə sahib olduğunu ifadə edir. Avtoritar münasibətlər işin gedişatında etik problemlərə səbəb ola bilər.

Psixoloqlar bu cür münasibətlərdə olan şəxslər və pasiyentləri istismar etməməlidirlər. İstismar, işlədiyi şəxslərin hüquqlarını, dəyərlərini və rifahını zədələmək anlamına gəlir. İstismara şəxsi məlumatlardan sui-istifadə, güc yolu ilə manipulyasiya və ya şəxsi maraqlar üçün pasiyentlərin emosional və psixoloji vəziyyətindən faydalanmaq kimi davranışlar daxildir.

Bu prinsip pasiyentlərin hüquqlarını qorumaq, onların emosional və psixoloji rifahını müdafiə etmək məqsədini daşıyır. Psixoloqlar istismaredici münasibətlərin yaranmasının qarşısını almaqla, pasiyentlərinin etimadını və təhlükəsizliyini artırmalıdırlar. Bu, psixoloqun pasiyentləri ilə düzgün etik münasibətlər qura bilməsi üçün mühümdür.

Psixoloqlar etik prinsip və qaydalara riayət etməklə, güclü bir etik çərçivə yaratmalı və pasiyentləri ilə olan münasibətlərinin təhlükəsiz, ədalətli və etibarlı olmasını təmin etməlidirlər. Çünki istismaredici münasibətlər psixologiya peşəsinə olan etimadı sarsıda və cəmiyyətin gözündə peşə imicinə zərər vərə bilər.

Psixoloqlar avtoritar münasibətləri diqqətlə idarə etməli və qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasına çalışmalıdırlar. Bu, psixoloqdan pasiyentlərlə münasibət qurarkən açıq, şəffaf və peşəkar bir yanaşma göstərməsini tələb edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar nəzarət, qiymətləndirmə və digər müstəvidə avtoritar münasibətləri olan şəxsləri istismar etməməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsində etibarlılığı artırır, pasiyent hüquqlarını qoruyar və etik standartların yerinə yetirilməsini dəstəkləyər. Psixoloqlar pasiyentləri istismar etmədən, onların maraqlarını nəzərə alaraq peşə fəaliyyətlərini həyata keçirməlidirlər.

3.09. Digər peşəkarlarla əməkdaşlıq

Lazım olduqda və peşəkar cəhətdən uyğun gəldikdə, psixoloqlar pasiyentlərinə effektiv və uyğun xidmət təqdim etmək məqsədilə digər peşəkarlarla əməkdaşlıq edirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentlərinə daha yaxşı və təsirli xidmət təqdim etmək üçün lazım olduqda digər peşəkarlarla əməkdaşlıq etməlidirlər. Bu əməkdaşlıq bir pasiyentin psixoloji, fiziki, sosial və ya tibbi ehtiyaclarını daha geniş və tam bir yanaşma ilə qarşılamağa imkan tanıyır. Peşəkar əməkdaşlıq fərqli sahələrdən olan mütəxəssisləri bir araya gətirir (məsələn, həkimlər, sosial işçilər, terapevtlər və təhsil mütəxəssisləri). Bu, müxtəlif mütəxəssislərin bilik və bacarıqlarından istifadə etməyə, pasiyentin vəziyyətini daha ətraflı başa düşməyə və

müvafiq müdaxilələrin həyata keçirilməsini təmin etməyə imkan verir. Psixoloqlar əməkdaşlıq edərkən pasiyentlərinə daha geniş bir xidmət spektri təqdim etməyə çalışırlar. Bu, onlara ehtiyaclarına uyğun, effektiv müalicə strategiyaları tətbiq etməyə kömək edir, onların rifahını və məmnuniyyətini artırır.

Digər peşəkarlarla əməkdaşlıq etmək psixoloqların etik prinsiplərinə riayət etmələrinə dəstək olur. Psixoloqlar xidmətin bütün mərhələlərində pasiyentlərin mənafeələrini göz önündə saxlamalı və bu məqsədlə digər mütəxəssislərlə müzakirələr aparmalıdırlar. Psixoloqlar əməkdaşlıq etdikləri mütəxəssislərlə müvafiq məlumatları paylaşaraq, pasiyentlərinin cari vəziyyəti, müalicə planları və yardımların koordinasiyası kimi məsələləri aydınlaşdırmalıdırlar. Bu, pasiyentlərin vəziyyəti ilə bağlı daha dəqiq qərarlar verməyə kömək edir.

Pasiyent məsələnin peşəkar bir yanaşmaya əsaslanaraq müzakirə edildiyini gördükdə özünü daha təhlükəsizlik və etibarlı yerdə hiss edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyentlərinə daha təsirli və uyğun xidmət təqdim etmək məqsədilə digər peşəkarlarla əməkdaşlıq etməlidirlər. Bu yanaşma peşəkar inteqrasiyaya təşviq edir, pasiyentlərə göstərilən xidmətin keyfiyyətini artırır, eyni zamanda pasiyentlərin rifahını və məmnunluğunu qorumaqda mühüm rol oynayır.

3.10. Məlumatlandırılmış razılıq

(a) Psixoloqlar tədqiqat apararkən, fərdlər üçün qiymətləndirmə, terapiya, məsləhət və ya xidmətlər təqdim edərkən, fərdlərin məlumatlandırılmış razılığını əldə

etmək üçün anlaşıqlı dildən istifadə edirlər; bunlardan başqa bu cür fəaliyyətlərin hüquqi və ya hökumət tənzimləmələri səbəbi ilə razılıqsız aparılması tələb olunursa:

(b) Hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq verə bilməyən şəxslər üçün psixoloqlar (1) müvafiq bir izahat təqdim edirlər, (2) fərdin razılığını axtarırlar, (3) bu fərdlərin istəklərini, maraqlarını diqqətə alırlar və (4) hüquqi olaraq icazə verilmiş bir şəxsdən uyğun razılığı almaq üçün müvafiq addımlar atırlar, əgər bu cür əvəz razılıq, qanunla razılaşdırılmış və ya tələb edilərsə:

(c) Psixoloji xidmətlər məhkəmə hökmü ilə, ya da başqa bir şəkildə məcburi tələblərlə keçiriləndə, psixoloqlar gözlənilən xidmətlərin mahiyyəti haqqında pasiyentləri fərdi şəkildə məlumatlandırırlar; bu, xidmətlərin məhkəmə hökmünə görə, ya da məcburi olub-olmadığını və gizlilikdə ola biləcək məhdudiyyətləri əhatə edir.

(d) Psixoloqlar yazılı və ya şifahi olaraq icazə və razılıqları uyğun bir şəkildə sənədləşdirirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar tədqiqat apararkən, fərdlər üçün qiymətləndirmə, terapiya, məsləhət və ya digər xidmətlər təqdim edərkən, pasiyentlərin məlumatlandırılmış razılığını əldə etmək üçün anlaşıqlı bir dildən istifadə etməlidirlər. Bu, pasiyentlərin təklif olunan xidmətlərin mahiyyətini, məqsədini, potensial təhlükələrini və faydalarını başa düşməsinə imkan verir.

• Həmçinin bu cür fəaliyyətlərin hüquqi və ya hökumət tənzimləmələri səbəbiylə razılıqsız aparılması tələb olunursa, bu da müvafiq şəkildə tətbiq edilməlidir.

(b) Hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq verə bilməyən şəxslər üçün psixoloqlar müvafiq addımlar atmalıdırlar:

- **Müvafiq izahat:** Psixoloq həmin şəxslərə xidmətin məqsədini və proseslərini aydın şəkildə izah edir.
- **Razılıq axtarışı:** Fərdin mövcud vəziyyəti nəzərə alınaraq, psixoloqlar onların razılığını axtarırlar.
- **İstəklərin dəyərləndirilməsi:** Psixoloqlar bu fərdlərin istəklərini və ən yaxşı maraqlarını nəzərə almalıdırlar.
- **Hüquqi icazə:** Əgər bu cür razılıq qanunla tələb olunursa, psixoloq hüquqi olaraq icazə verilmiş bir şəxsdən müvafiq razılıq almaq üçün addımlar atmalıdır.

(c) Psixoloji xidmətlər məhkəmə hökmü ilə, ya da başqa bir şəkildə məcburi tələblərlə keçiriləndə, psixoloqlar gözlənilən xidmətlərin mahiyyəti haqqında pasiyentləri məlumatlandırmalıdırlar. Bu, xidmətlərin məhkəmə hökmü ilə, ya da məcburi olub-olmadığını, gizlilikdə ola biləcək məhdudiyyətləri və bu xidmətlərin mahiyyətlərini izah edir. Pasiyentin bu vəziyyətlə bağlı məlumatlandırılması, onların hüquqlarını və gözləntilərini başa düşmələrinə yardım edir.

(d) Psixoloqlar yazılı və ya şifahi olaraq icazə və razılıqları uyğun bir şəkildə sənədləşdirməlidirlər. Bu, psixoloqun fəaliyyəti haqqında hər iki tərəfin razılığa gəldiyini göstərəcək, həmçinin pasiyentin etimadını artıracaqdır. Sənədləşmə gələcəkdə istifadədə və ya ortaya çıxacaq mübahisələrdə nəzərə alın biləcək vacib bir aspektdir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar pasiyentlərin məlumatlandırılmış razılığını təmin etməli, hüquqi və etik məsələləri müvafiq şəkildə nəzərə almalı, hüquqi olaraq icazə verə bilməyən fərdlər üçün uyğun addımlar atmalı, peşə fəaliyyətlərini açıq və şəffaf şəkildə həyata keçirməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumaqla yanaşı,

psixoloqun peşəkar etik standartlara riayət etməsini də təmin edir.

3.11. Təşkilatlar vasitəsilə və ya təşkilatlara təqdim edilən psixoloji xidmətlər

(a) Psixoloqlar təşkilatlara və ya təşkilatlar vasitəsilə xidmət verərkən, xidmətlərin mahiyyəti və məqsədləri, (1) xidmətlərin növü və məqsədi, (2) hədəf kütlə, (3) kimin pasiyent olduğu, (4) psixoloqun hər bir şəxs və təşkilatla olan əlaqəsi, (5) təqdim olunan xidmətlərin və alınan məlumatların mümkün istifadə məqsədi, (6) məlumatlara kimin çıxışının olacağı və (7) gizlilik məhdudiyyətləri kimi məsələlərdə birbaşa təsirə məruz qalan şəxsləri məlumatlandırmalıdırlar.

(b) Psixoloqlar qanun və ya təşkilati rollar səbəbindən fərdi və ya qruplara bu məlumatları verməkdən imtina etdikdə, bu vəziyyəti xidmətin əvvəlində müvafiq şəxslərə və ya qruplara bildirirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar təşkilatlara və ya təşkilatlar vasitəsilə xidmət verərkən, xidmətlərin mahiyyəti və məqsədini müvafiq tərəflərə aydın şəkildə izah etməlidirlər. Bu, aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- *Hər bir xidmətin nə olduğunu və hansı məqsədlər üçün təqdim edildiyini müəyyənləşdirmək.*
- *Xidmətlərin kimlərə yönəldiyini, yəni hansı qrup və ya insanlara xidmət veriləcəyini müəyyən etmək.*
- *Psixoloqun təqdim etdiyi xidmətləri alacaq əsas pasi-*

yent-müştəri tərəfini müəyyən etmək.

- Psixoloqun hər bir şəxs və təşkilatla olan əlaqəsini aydınlaşdırmaq.
- Təqdim olunan xidmətlərin və alınan məlumatların necə istifadə olunacağını izah etmək.
- Mümkün olan məlumatlara kimlərin çıxış imkanı əldə edəcəyini ətraflı göstərmək.
- Gizliliklə bağlı ola biləcək hər hansı bir məhdudiyyət barədə müvafiq tərəfləri xəbərdar etmək.

Psixoloqlar bu aspektləri proqramın iştirakçıları, pasiyentlər və digər maraqlı tərəflərlə müzakirə etməli, onların suallarını cavablandırmalıdırlar. Bu, pasiyentlərin etibarını artırır və xidmətlərin keyfiyyətini yüksəldər.

(b) Psixoloqlar qanun və ya təşkilati rollar səbəbindən fərdi və ya qruplara məlumat verməkdən imtina etdikdə, bu vəziyyəti xidmətin əvvəlində müvafiq şəxslərə və ya qruplara bildirməlidirlər. Bu, iştirakçıların vəziyyəti başa düşmələrini, ola biləcək təhlükələri və öz hüquqlarını bilmələrini təmin edir.

Psixoloqların bu prinsiplərə riayət etməsi özlərinin etik məsuliyyətlərini və pasiyent hüquqlarını qorumaq məqsədi daşıyır. Açıq və dürüst əlaqənin qurulması pasiyent ilə psixoloq arasındakı güvən münasibətlərini gücləndirir.

Təşkilatlar arasında düzgün məlumat mübadiləsi əməkdaşlıq və etimad artırır, eyni zamanda psixoloji xidmətlərin cəmiyyətə təsirini müsbət istiqamətdə inkişaf etdirir.

Nəticə:

Ümumilikdə, psixoloqlar təşkilatlara və ya təşkilatlar vasitəsilə xidmət göstərdikdə, xidmətlərin mahiyyəti, məqsədləri və hüquqi aspektləri ilə bağlı müvafiq şəxsləri məlumatlandırmalı və qanunla verilən məlumatlar-

dan imtina etdikdə bunu aydın şəkildə bildirməlidir. Bu yanaşma etik standartların qorunmasını və pasiyent hüquqlarının təmin edilməsini gücləndirər.

3.12. Psixoloji xidmətlərin dayandırılması

Əksi qeyd olunmadıqda, psixoloji xidmətlərin psixoloqun xəstəliyi, ölümü, işləyə bilməməsi, köçməsi, təqaüdə çıxması, ya da pasiyentin köçməsi, maliyyə məhdudiyyətləri kimi amillərə görə dayandırılması halında psixoloqlar xidmətləri davam etdirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar.

Açıqlama:

Psixoloqların psixoloji xidmətlərini dayandırması üçün bir neçə amil meydana çıxa bilər, bunlar arasında:

- **Psixoloqun xəstəliyi:** Psixoloqun fiziki və ya psixoloji sağlamlığının ciddi şəkildə pisləşməsi.
- **Ölüm:** Psixoloqun vəfat etməsi.
- **Davam edə bilməməsi:** Psixoloqun xidmətlərini faktor və ya situasiya səbəbi ilə davam etdirə bilməməsi.
- **Köçməsi:** Psixoloqun yeni bir yerə köçməsi.
- **Təqaüdə çıxması:** Psixoloqun peşəsini tərk etməsi və ya təqaüdə çıxması.
- **Pasiyentin köçməsi:** Pasiyentin öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün köçməsi.
- **Maliyyə məhdudiyyətləri:** Pasiyentin psixoloji xidmətlərə maliyyə dəstəyini verə bilməməsi.

Yuxarıda qeyd olunan səbəblərdən biri baş verdikdə, psixoloji xidmətlərin dayandığı situasiyalarda psixoloq müvafiq addımlar atmalıdır. Buna aşağıdakılar daxil ola bilər:

- *Məlumatlandırmaq: Xidmətin dayandırılmasının səbəblərini pasiyentə açıq şəkildə izah etmək.*
- *Alternativ yanaşmalar: Pasiyent üçün mümkün olan alternativ xidmətləri təqdim etmək, məsələn, digər mütəxəssislərə yönəltmək.*
- *Keçid prosedurları: Pasiyenti ilə birgə təhlükəsiz bir keçid planı hazırlamaq, yeni terapevtlə tanışlıq və ya xidmətlərin müvafiq bir şəkildə təzyiq altında olmadan başa çatdırılmasını təmin etmək.*
- *Tamamlama: Pasiyent ilə əvvəlki müzakirələri tamamlamaq və xidmətlərin sonlandırılmasını planlamaq.*

Psixoloqlar pasiyentə göstərdikləri xidmətləri dayandırarkən, onların rifahını və emosional təhlükəsizliyini nəzərə almalıdırlar. Psixoloqların etik öhdəliyi pasiyentin düşdüyü situasiyanın çətinliyini nəzərə alaraq, müvafiq razılıq planları hazırlamaqdan ibarətdir.

Xidmətlərin dayandırılması zamanı pasiyentin psixoloji sağlamlığını qorumaq vacibdir. Psixoloq pasiyentlərinin belə bir vəziyyətdə sağlamlığını və dəstək almasını təmin etməlidir.

Nəticə:

Psixoloqlar psixoloji xidmətlərin dayandırılması vəziyyəti ilə üzləşdikdə, müvafiq addımlar atmalı, pasiyentə açıq şəkildə durumu izah etməli, alternativ xidmət imkanları təqdim etməli və onların təhlükəsizliyini təmin etməlidirlər. Bu, psixoloji xidməti etik və professional bir mühitdə yerinə yetirmək üçün vacib bir məsuliyyətdir.

IV BÖLÜM: GİZLİLİK VƏ MƏXFİLİK

4.01. Gizliliyin qorunması

Psixoloqların əldə etdikləri və ya hər hansı bir mühitdə saxladıkları gizli məlumatları qorumaq kimi əsas öhdəlikləri vardır, onlar bunun üçün müvafiq tədbirlər görürlər. Gizliliyin əhatəsini və sərhədlərinin hüquqi şəkildə tənzimləmə, ya da təşkilati qaydalar, peşəkar və elmi münasibətlərlə müəyyən edilə biləcəyini qəbul edirlər (bax: 2.05. *Başqalarına iş həvalə edilməsi*).

Açıqlama:

Psixoloqların pasiyentlərlə, tədqiqat iştirakçılarıyla və digər əlaqəli şəxslərlə olan münasibətlərində əldə etdikləri gizli məlumatları qorumaq kimi əsas öhdəlikləri vardır. Bu, psixoloqun etik və peşəkar davranışını təmin edən fundamental bir prinsipdir. Gizliliyin qorunması pasiyent məlumatlarının mühafizəsi və onların şəxsi həyatlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi deməkdir. Psixoloqlar gizliliyin qorunması üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu tədbirlərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

- **Məlumatların mühafizəsi:** Fiziki və ya digital mühitdə pasiyentin məlumatlarının saxlanılmasının təhlükəsizliyini təmin etmək.

- **Gizlilik prosedurları:** Pasiyentlərin məlumatlarının açıqlanması lazım olduqda yalnız razılıq əsasında və zəruri hallarda istifadə edilməsini təmin edən prosedurlar yaratmaq.

- **Təlim:** Gizliliyin qorunması prinsipləri ilə həmkarları məlumatlandırmaq və onları bu mövzuda təlimatlandırmaq.

Psixoloqlar gizliliyin əhatəsi və sərhədləri ilə bağlı hüquqi tənzimləmələrin ola biləcəyini qəbul edirlər. Bu, gizliliyin yalnız etik öhdəliklərlə deyil, eyni zamanda müvafiq qanunvericiliklə də tənzimlənə biləcəyini göstərir. Məsələn, müəyyən vəziyyətlərdə (təcavüz, intihar təhlükəsi, zorakılıq halları) gizliliyin pozulması tələb oluna bilər, buna görə psixoloqlar bu barədə bilik əldə etməlidirlər. Bundan əlavə, psixoloqlar gizliliyin təmin edilməsində təşkilati qaydaların və peşəkar elmi münasibətlərin də rolunu tanıyırlar. Təşkilati siyasətlər psixoloqların müvafiq məlumat mübadiləsi, gizlilik öhdəlikləri və etik davranışlar üzərində necə işlədiklərini tənzimləməyə kömək edir.

Psixoloqlar gizliliyi qorumaq öhdəliyini pasiyent ilə aralarında olan etimadın qorunması və onların rifahının artırılması baxımından vacib bir məsuliyyət kimi başa düşməlidirlər. Etik prinsiplərlə bu öhdəliklərin uyğun olması pasiyentlərin hüquqlarını qorumağa xidmət edir.

Nəticə:

Psixoloqlar gizli məlumatları qorumaq üçün aydın etik davranışlar ortaya qoymalı və müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu, pasiyentlərlə olan münasibətlərdə etimadın, şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin olunmasına xidmət edir. Gizliliyin hüquqi tənzimləmələrinin və təşkilati qaydaların da nəzərə alınması psixologiya sahəsində peşə davranışının etibarlılığını artırır.

4.02. Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi

(a) Psixoloqlar elmi və ya peşəkar münasibət qurduqları şəxslərlə (hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq verə bilməyən şəxslər və onların hüquqi nümayəndələri)

və təşkilatlarla, (1) gizliliyin müvafiq sərhədlərini və (2) psixoloji fəaliyyətlərdə yaradılan məlumatların proqnozlaşdırılan istifadəsini müzakirə edirlər (bax: 3.10. Məlumatlandırılmış razılıq).

(b) Gizlilik müzakirəsi münasibətin başlanğıcında və sonradan yeni vəziyyətlərin yaranması ilə mütəmadi olaraq həyata keçirilir.

(c) Elektron ötürmə yolu ilə xidmət, məhsul və ya məlumat təqdim edən psixoloqlar pasiyentlərə gizlilik barədə təhlükələri və gizliliyin sərhədlərini bildirməlidirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar elmi və ya peşəkar münasibət qurduqları şəxslərlə (bu şəxslərə hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq verə bilməyən şəxslər və onların hüquqi nümayəndələri daxildir) və təşkilatlarla gizliliyin müvafiq sərhədlərini müzakirə etmək öhdəliyini daşıyırlar. Bu, iki əsas məsələni əhatə edir:

- ***Gizliliyin sərhədləri:*** Psixoloqlar pasiyentlərə hansı məlumatların gizli saxlanıldığını və hansı hallarda (məsələn, hüquqi tələblər, təhlükəsizlik məsələləri) bu gizliliyin pozulacağı açıqlamalıdırlar.

- ***Məlumatların proqnozlaşdırılan istifadəsi:*** Psixoloq psixoloji fəaliyyət nəticəsində yaradılan məlumatların necə istifadə ediləcəyini müzakirə etməlidir. Bu, pasiyentlərin məlumatlarının hansı məqsədlər üçün toplanıldığını və necə istifadə ediləcəyini anlamağa kömək edir.

(b) Gizlilik müzakirəsi münasibətin başlanğıcında və sonradan yeni vəziyyətlərin yaranması ilə mütəmadi olaraq həyata keçirilir. Bu, gizlilik məsələlərinin müntəzəm olaraq

yenilənməsini və pasiyentin anlayışını artırır. Məsələn, pasiyentlərin vəziyyəti dəyişdikdə, psixoloq gizlilik sərhədlərini təkrar müzakirə etməlidir.

(c) Elektron ötürmə yolu ilə xidmət, məhsul və ya məlumat təqdim edən psixoloqlar pasiyentlərə gizlilik barədə təhlükələri və gizliliyin sərhədlərini bildirməlidirlər. Elektron mühitdə məlumatın ötürülməsi yalnız etibarlı və mühafizə olunan yollarla baş verməlidir. Psixoloqlar pasiyentləri gizliliyin elektron formatda qorunması nəticəsində yarana biləcək təhlükələr barəsində xəbərdar etməlidir. Məsələn, bura məlumatların hakerlər tərəfindən ələ keçirilməsi və ya sızması, yanlış istifadə edilməsi kimi şeylər daxildir.

Psixoloqlar gizliliyin sərhədlərini müzakirə edərkən, pasiyentlərin hüquqlarını və etimadını qorumaq üzrə etik öhdəliklərini yerinə yetirməlidir. Açıq, şəffaf və müvafiq məlumatın bölüşdürülməsi pasiyentlərin psixoloqla olan münasibətlərini gücləndirər və onların rifahını artırır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar gizliliyin sərhədlərini anlamaq, müzakirə etmək və pasiyentlərə bu sahədə tam məlumat vermək kimi öhdəlik daşıyırlar. Bu yanaşma psixologiya sahəsindəki xidmətlərin keyfiyyətini artırır, pasiyent hüquqlarını qoruyur və etimadı yüksəldir. Psixoloqların gizliliklə bağlı müntəzəm müzakirələri pasiyent ilə aralarındakı açıq və şəffaf münasibətləri təmin edir.

4.03. Qeyd

Psixoloqlar təmin etdikləri xidmətlərin bir hissəsi olaraq, fərdlərin səslərini və ya görüntülərini qeydə almamışdan əvvəl, bu şəxslərdən və ya onların hüquqi nümayəndələrindən icazə almalıdırlar (bax: 8.03. *Tədqiqatda səslərin və görüntülərin qeyd edilməsi üçün məlumatlandırılmış razılıq*; 8.05. *Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq*; və 8.07. *Tədqiqatda aldatmaq*).

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentlərin və ya tədqiqat iştirakçılarının səslərini və görüntülərini qeydə almaq istədikdə, onların özlərindən və 18 yaşından kiçik olan şəxslər üçün onların nümayəndələrindən icazə almalıdırlar. Bu prinsip pasiyentlərin və ya iştirakçının şəxsi məlumatlarının, həmçinin sağlamlıqlarının, ruh halının və fərdi vəziyyətlərinin qorunmasını təmin etmək baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

İcazə almaq prosesi pasiyentlərin öz məlumatlarına nəzarət etməsi hüququnu tanımağa yönəldilmişdir. Bu, pasiyentlərin məsuliyyətli bir şəkildə razılıqlarını verməsi deməkdir, yəni onların qeydin məqsədi, istifadə olunması və baş verə biləcək təhlükələr barədə tam məlumatlı olması vacibdir.

Psixoloqlar pasiyentlərə qeyd prosesinin məqsədini, istifadə olunacaq məlumatların növünü, bu məlumatların kimlər tərəfindən istifadə ediləcəyini izah etməli və gizlilik mülahizələrini açıqlayaraq onlardan məlumatlandırılmış razılıq almalıdırlar. Bu, pasiyentlərin razılığının şərti mexanizmdir və etik davranışın əsasını təşkil edir (bax: 8.03. *Tədqiqatda səslərin və görüntülərin qeyd edilməsi üçün məlumatlandırılmış razılıq*).

Fərdlərin hüquqi nümayəndələri varsa (məsələn, uşaqların valideynləri, ya da hüquqi səbəbdən nümayəndəlik edən şəxs-

lər), psixoloqlar bu nümayəndələrdən də icazə almalıdırlar. Bu, pasiyentlərin hüquqlarının qorunmasını və prosesin qanuni çərçivədə həyata keçirilməsini təmin edir.

Psixoloqların pasiyentlərinin qeydi ilə bağlı razılıq alması onların etik və peşəkar məsuliyyətinə birbaşa təsir edir. Peşəkar davranış pasiyenti yetərli xidmət aldığına əmin etməkdir. Qeydlərdən sui-istifadə edilərsə və pasiyentə ziyan vura bilərsə, psixoloq bu barədə ehtiyatlı olmalıdır.

Mətnə qeyd olunan "Bax: 8.03., 8.05., 8.07." standartları psixoloqun qeyd prosesi və onun etik istifadəsi ilə bağlı spesifik normasını əhatə edir. Bu əlaqələr məlumatlandırılmış razılıq prosesinin vacibliyini izah edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar səsləri və görüntüləri qeydə almamışdan əvvəl pasiyentlərdən və ya onların hüquqi nümayəndələrindən mütləq icazə almalıdırlar. Bu, onların hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq, etik və peşəkar müstəvidə xidmətin keyfiyyətini artırmaq məqsədini daşıyır. Məlumatlandırılmış razılıq vacib etik prinsipdir, o, pasiyentin məlumatlarının qorunması barədə etibarını artırır.

4.04. Məxfiliyə edilən müdaxilələrin minimuma endirilməsi

(a) Psixoloqlar yazılı və şifahi hesabatlara yalnızca ünsiyyət məqsədinə uyğun olan məlumatları daxil edirlər.

(b) Psixoloqlar işlərində əldə etdikləri gizli məlumatları yalnız müvafiq elmi və ya peşə məqsədləri üçün,

yalnız bu məlumatla açıq şəkildə əlaqəli şəxslərlə müzakirə edirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar yazılı və şifahi hesabatlarına yalnız ünsiyyət məqsədinə uyğun olan məlumatları daxil edirlər. Bu, məlumatların yalnız zəruri olduqda və müvafiq kontekstdə təqdim olunmasını tələb edir. Psixoloqun təqdim etdiyi məlumat pasiyentlərin vəziyyətini anlamağa, qiymətləndirməyə və təqdim olunan xidmətin effektivliyini artırmağa yönəlməlidir. (b) Psixoloqlar işlərində əldə etdikləri gizli məlumatları yalnız müvafiq elmi və ya peşə məqsədləri üçün istifadə etməlidirlər. Bu məlumat yalnız müvafiq kontekstə uyğun olan şəxslərlə müzakirə edilməlidir. Məsələn, pasiyent ilə müzakirə ediləndə və ya müvafiq elmi tədqiqatlar aparıldığında onunla bağlı gizli məlumatların müzakirəsi etik ola bilər. Psixoloqlar pasiyentlərin məxfiliyini qorumaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu, pasiyentlərin şəxsi məlumatlarının yalnız əhəmiyyətli və müvafiq hallarda müzakirə edilməsi və hesabat verilməsi deməkdir. Məhz bu yanaşma pasiyentlərin mütəxəssisə olan etimadını artırır, onlara şəxsi məlumatlarının təhlükəsizlikdə olduğunu hiss etdirir.

Gizli məlumatların qorunması psixologiyanın etik prinsiplərinə tamamilə uyğundur. Psixoloqlar pasiyent məlumatlarının qorunmasını təmin etməli, etik davranışa riayət etməli və yalnız zəruri situasiyalarda məlumatları paylaşmalıdırlar. Pasiyentlərin şəxsi məlumatlarına hörmət göstərmək onların etik və insan hüquqlarının qorunmasına xidmət edir. Psixoloqlar pasiyentlərinin narahatlığına, hüquqlarına və ruh sağlamlığına hörmət etməklə, peşə fəaliyyətlərinə daha müsbət bir təsir göstərə bilərlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar məxfiliyə yönəlmiş müdaxilələri minimuma endirmək məqsədilə yalnız müvafiq olduğu halda gizli məlumatları müzakirə etməli, yazılı və ya şifahi hesabatlara yalnız zəruri olan məlumatları daxil etməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumağa, etik standartlara riayət etməyə və psixologiya sahəsinin etibarlılığını artırmağa xidmət edir.

4.05. Açıqlamalar

(a) Psixoloqlar müəssisə pasiyenti, fərdi pasiyent adı altında başqa bir hüquqi nümayəndə tərəfindən müvafiq razılıq alınmadığı təqdirdə, gizli məlumatları açıqlaya bilirlər.

(b) Psixoloqlar bir fərdin razılığını almadan gizli məlumatları yalnız qanunun tələb etdiyi hallarda, ya da (1) zəruri peşə xidmətlərinin təmin edilməsi; (2) müvafiq peşə məsləhətinin alınması; (3) pasiyentin, psixoloqun və ya başqalarının zərər görməsinin qarşısının alınması; (4) pasiyent tərəfindən xidmətlər üçün ödənişin alınması məqsədilə, qanunla icazə verilibsə, açıqlamanın minimum səviyyədə keçirilməsini tələb edən hallarda açıqlayacaqlar (bax: 6.04. (e) *Ödənişlər və maliyyə qaydaları*).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar müəssisə pasiyenti, fərdi pasiyent və ya pasiyent adı altında başqa bir hüquqi nümayəndə tərəfindən müvafiq razılıq alınmadığı təqdirdə gizli məlumatları açıqlaya bilirlər. Bu, pasiyentin şəxsi məlumatlarının yalnız müvafiq

icazələr və razılıq olmadan paylaşılmaması tələbindən irəli gəlir. Pasiyent və ya onun hüquqi nümayəndəsi məlumatların kim tərəfindən, hansı məqsədlərlə istifadə ediləcəyini bilmək hüququna malikdir.

(b) Psixoloqlar bir fərdin razılığını almadan gizli məlumatları yalnız qanunun tələb etdiyi hallarda açıqlaya bilərlər. Bu hallara aşağıdakılar daxildir:

- **Diagnostika və müalicə:** Psixoloq pasiyentin vəziyyəti ilə bağlı dəqiq diaqnozun qoyulması və müalicə planının hazırlanması üçün digər mütəxəssislərlə (məsələn, psixiatr, terapevt və ya digər tibb işçiləri) əməkdaşlıq edə bilər. Bu əməkdaşlıq zamanı pasiyent haqqında önəmli məlumatların paylaşılması zəruridir.

- **Təcili yardım:** Əgər psixoloq hesab edirsə ki, pasiyentin təhlükəsizliyi üçün dərhal müdaxilə tələb olunur (məsələn, intihar düşüncələri, özünə və ya başqalarına zərər vermək təhlükəsi), o zaman gizli məlumatların açıqlanması mümkündür.

- **Müalicə prosesinin dəstəklənməsi:** Psixoloq pasiyentin müalicəsini davam etdirmək üçün müxtəlif mütəxəssislərlə birgə iş birliyinə daxil ola bilər.

- **Pasiyentin icazəsi:** Bəzən pasiyent razılıq verərək, şəxsi məlumatlarının digər mütəxəssislərlə bölüşülməsini istəyir, belə olduğu təqdirdə bu, xidmətin daha effektiv aparılmasına səbəb ola bilər. Bu kimi hallarda psixoloq gizliliyi qorumaqla yanaşı, pasiyentin sağlamlığı və rifahı üçün zəruri olan məlumatları açıq şəkildə müzakirə etməyə ehtiyac duyur. Beləliklə, zəruri peşə xidmətlərinin təmin edilməsi məqsədilə gizli məlumatların açıqlanması pasiyentin müalicəsinin keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

- **Müvafiq peşə məsləhətinin alınması:** Psixoloqun superviziya məqsədilə pasiyentin kimliyini gizli tutaraq onun

məlumatlarını paylaşması.

• **Ödənişin alınması:** Xidmətlər üçün ödənişin alınması məqsədilə sığorta şirkətləri ilə əlaqənin yaradılması.

Məlumatların paylaşılması yalnız ehtiyac duyulduqda edilməli və yalnız zəruri hallarda baş verməlidir. Bu, pasiyentin gizliliyini qorumaq üçün mümkün olan ən az məlumatın açıqlanmasını təmin edəcək. Gizli məlumatları açıqlayarkən, psixoloqların pasiyent hüquqlarını, etimadını və məxfiliyini qorumaq zərurətinin olduğunu anlamaları vacibdir. Hər hansı bir gizli məlumatın açıqlanması pasiyent ilə psixoloq arasında olan etimadı zədələyə bilər.

Mətnə "Bax: 6.04. Ödənişlər və maliyyə qaydaları" istinadları psixoloq xidmətlərinin maliyyə aspektləri barədə daha çox məlumat vermək məqsədi daşıyır. Bu istinad pasiyentlərin ödənişləri ilə bağlı məlumatların necə açıqlanması və ya tənzimlənməsi ilə əlaqəli ola bilər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar gizli məlumatları açıqlamamışdan əvvəl pasiyentlərin müvafiq razılığını almalı, qanuni tələbləri və etik öhdəlikləri nəzərə almalı, zəruri hallarda az məlumat paylaşmalıdırlar. Bu yanaşma pasiyentlərin hüquqlarını qorumaqla yanaşı, psixoloji xidmətlərin peşəkar keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

4.06. Məsləhətlər (Superviziya)

Psixoloqlar iş yoldaşları ilə məsləhətləşərkən və ya superviziya apararkən, (1) gizli münasibətləri olan pasiyenti, tədqiqat iştirakçılarını, başqa şəxsləri, ya da təşkilat-

ları üzə çıxara biləcək gizli məlumatları açıqlamamalıdır; əgər məlumatların açıqlanması vacibdirsə, bu şəxslərdən, ya da təşkilatlardan əvvəlcə razılıq almalıdırlar, (2) yalnız məsləhətin məqsədini həyata keçirmək üçün lazım olan məlumatlar açıqlana bilər (bax: 4.01. *Gizliliyin qorunması*).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar iş yoldaşları ilə məsləhətləşərkən, gizli münasibətləri olan pasiyentləri, tədqiqat iştirakçılarını, başqa şəxsləri və təşkilatları üzə çıxara biləcək gizli məlumatları açıqlamamalıdırlar. Bu, psixoloqun gizlilik prinsipinə ciddi riayət etməsi deməkdir, o, pasiyentlərinin şəxsiyyətini, sağlamlıq vəziyyətini və ya şəxsi məlumatlarını büruzə verməkdən çəkinməlidir.

Əgər psixoloq pasiyent və ya təşkilatla münasibətdə gizli məlumatları açıqlamağı planlaşdırırsa, əvvəlcə həmin şəxslərdən, ya da təşkilatlardan razılıq almalıdır. Bu, pasiyentin hüquqlarını təmin etmək və onun məlumatlarını istismar etməyin qarşısını almaq məqsədini daşıyır. Razılıq psixoloqun etik məsuliyyətini yerinə yetirməsinin bir formasıdır.

(b) Psixoloqlar yalnız məsləhətin məqsədini həyata keçirmək üçün lazım olan məlumatları açıqlaya bilərlər. Bu o deməkdir ki, psixoloq yalnız məsləhət verilən məsələlərə aid olan və zəruri məlumatları paylaşmalı, əlavə və ya zəruri olmayan məlumatları gizli saxlamalıdır. Bu, lazımsız məlumatların paylaşılmasını və buna görə gizliliyin pozulması hallarını minimuma endirər.

Gizli məlumatların qorunması və yalnız zəruri məlumatların açıqlanması psixologiyanın etik standartlarına uyğun bir davranışdır. Bu, psixoloqdan pasiyentinə və iş yoldaşlarına qarşı peşəkar etika və həssaslıq tələb edir.

“Məsləhət” prosesində gizliliyin qorunmasına istinad

edən “Bax: 4.01. Gizliliyin qorunması” standartı psixoloqun gizlilik prinsipinə əməl etməsinin nə qədər vacib olduğunu bir daha vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar iş yoldaşları ilə məsləhətləşərkən gizliliyi qorumaq və pasiyent məlumatlarını yalnız lazım olan məqsədlərlə açmaq üzrə etik öhdəliklərini yerinə yetirməlidirlər. Bu davranış pasiyentlərin hüquqlarını qorumağa, etimadı artırmağa və peşəkar münasibətlərin keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

4.07. Gizli məlumatların təhsil və digər məqsədlərlə istifadəsi

Psixoloqlar işlərində əldə etdikləri gizli, şəxsi olaraq tanına bilən məlumatları yazılı formada, dərslərdə və ya digər ictimai media vasitəsilə pasiyentlərə, tələbələrə, tədqiqat iştirakçılarına, təşkilat pasiyentlərinə və digər xidmət sahələrinə açıqlamazlar; (1) şəxsi və ya təşkilatı gizlətmək məqsədilə müvafiq addımların atılması, (2) şəxsin və ya təşkilatın yazılı olaraq razılıq verməsi, ya da (3) bunu etməyə hüquqi səlahiyyətinin çatması istisnadır.

Açıqlama:

Psixoloqlar işləri çərçivəsində əldə etdikləri gizli, şəxsi olaraq tanına bilən məlumatları pasiyentlərə, tələbələrə, tədqiqat iştirakçılarına, təşkilat pasiyentlərinə və digər xidmət sahələrinə yazılı formada, dərslərdə və ya digər ictimai media vasitəsilə açıqlamazlar. Bu, gizliliyin qorunması üçün vacib bir etik prinsipdir.

Psixoloqların gizli məlumatları açıqlaması yalnız aşağıdakı

hallarda mümkün olacaq:

- *Şəxsi və ya təşkilatı gizlətmək məqsədilə müvafiq addımlar atıldıqda, məsələn, pasiyentin və ya təşkilatın identifikasiyasını gizlətmək üçün tədbirlər görülürsə.*
- *Şəxs və ya təşkilat, gizli məlumatların açıqlanması üçün yazılı olaraq razılıq verməlidir. Pasiyentin razılığı məlumatların paylaşılması üçün qəti bir şərtidir.*
- *Psixoloqun müəyyən qanuni çərçivələrə uyğun olaraq bu məlumatları açıqlamağa hüquqi səlahiyyəti çatırsa, bu məlumatlar açıqlana bilər.*

Psixoloqlar gizli məlumatların qorunması prinsiplərinə riayət edərək peşəkar etikalarını qorumaqla, öz işlərinə olan etimadı artırmalı və pasiyent hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdırlar. Bu, həmçinin pasiyentlərlə psixoloq arasında etibar, açıq dialoqu və sağlam münasibətləri gücləndirir.

Pasiyentlərin gizli məlumatlarının qorunması onların hüquqlarının tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Psixoloqlar pasiyentlərinə məlumatlarının necə istifadə edildiyini izah etməli və müvafiq məlumatların açıqlanmasına dair onların məlumatlandırılmış razılığını almalıdır.

Qanuni səbəblərdən məlumatların açıqlanması psixoloqun peşə fəaliyyətinin etik tərəfini gözərdə etməməlidir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar gizli məlumatları yalnız müvafiq şərtlərlə (gizlətmək məqsədilə, yazılı formada verilmiş razılıq və ya hüquqi səlahiyyət olduğunda) açıqlamalıdırlar. Bu yanaşma pasiyentlərin gizliliyini qoruyar, psixoloqların etik öhdəliklərini yerinə yetirməsinə kömək edir və peşəkar münasibətlərin etimadını artırır.

V BÖLÜM: REKLAM VƏ DİGƏR İCTİMAİ AÇIQLAMALAR

5.01. Yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinmək

(a) İctimai açıqlamalar ödənilmiş və ya ödənilməmiş reklamlar, məhsul təsdiqləri, qrant müraciətləri, lisenziya müraciətləri, digər sertifikatlaşdırma müraciətləri, broşürlər, çap materialları, rəhbərlik siyahıları, şəxsi CV-lər, yazılı, çap edilmiş və ya elektron ötürmələrdə istifadə olunacaq şərtləri əhatə edir, amma bunlarla məhdudlaşmır.

Psixoloqlar yanlış, aldadıcı, saxta ictimai açıqlamalar verməməlidirlər.

(b) Psixoloqlar (1) təhsilləri, təcrübələri və ya səriştəlilikləri; (2) akademik diplomları; (3) sertifikatları; (4) korporativ və ya təşkilat əlaqələri; (5) xidmətləri; (6) xidmətlərinin elmi və klinik təməli, nəticələri və ya uğur səviyyəsi; (7) qiymətləri və ya (8) yayımları ilə bağlı yanlış, aldadıcı və ya saxta ifadələr verməməlidirlər.

(c) Psixoloqlar sağlamlıq xidmətləri üçün səriştəlilik olaraq diplomlarını yalnız aşağıdakı şərtlərdə iddia edə bilirlər: (1) bu diplomların regional akkreditasiya olunan bir təhsil müəssisəsindən alınmış olması və ya (2) işlədikləri əyalətdə psixologiya lisenziyası üçün əsas təşkil etməsi.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar ictimai açıqlamalarda — ödənilmiş və ya ödənilməmiş reklamlar, məhsul təsdiqləri, qrant müraciətləri, lisenziya müraciətləri və digər müvafiq yazılı və elektron materiallar — yanlış, aldadıcı və ya saxta məlumatlar verməməlidirlər. Bu, psixologiya sahəsində etimadı qorumaq üçün

vacibdir. Belə ifadələr pasiyentləri və cəmiyyətin psixoloqlara olan etibarını azalda bilər.

(b) Psixoloqlar aşağıdakı sahələrdə də yanlış və aldadıcı ifadələr verməməlidirlər:

• **Təhsil, təcrübə və səriştəliliklər:** Psixoloqların özlərinin çatdırdığı məlumatlarda təhsil, təcrübə və ixtisaslaşma ilə bağlı düzgün məlumat vermələri vacibdir.

• **Akademik diplomlar və sertifikatlar:** Diplom və sertifikatların etibarlılığına dair yanlış məlumatlardan çəkinərək, öz peşəkar fəaliyyətlərini düzgün şəkildə əks etdirməlidirlər.

• **Korporativ və təşkilat əlaqələri:** Hər hansı bir təşkilatla olan əlaqələrini düzgün bir şəkildə ifadə etməlidirlər.

• **Xidmətlər və uğur səviyyəsi:** Göstərdikləri xidmətlərin elmi və klinik əsasları ilə bağlı saxta iddialardan qaçmalıdırlar.

• **Tariflər:** Xidmətlərinin tariflərini düzgün və şəffaf şəkildə açıqlamalıdırlar.

• **Yayımlar:** Hər hansı məlumatın yanlış olduğuna dair əsas olsa, yayımın qarşısını almalıdırlar.

(c) Psixoloqlar sağlamlıq xidmətlərində səriştəlilik olaraq diplomlarını yalnız aşağıdakı şərtlərdə iddia edə bilərlər:

• **Regional akkreditasiya:** Diplomlarının regional akkreditasiya olunan bir təhsil müəssisəsindən alındığını təsdiqləməli və bunun bütövlükdə etibarlı olduğunu göstərməlidirlər.

• **Psixologiya lisenziyası:** İşlədikləri regionda psixologiya lisenziyası üçün əsas təşkil etməlidirlər.

Psixoloqların bu prinsiplərə riayət etməsi peşəkar etikanın bir hissəsidir. Yanlış və aldadıcı ifadələrin qarşısını almaq

pasiyent və cəmiyyət qarşısında etimad yaratmağa xidmət edir və psixologiya sahəsindəki etibarını artırır.

Etik və doğru məlumatların təqdim edilməsi yalnız psixoloqların öz peşəkar imicini deyil, eyni zamanda psixologiya elmindəki müsbət imici qorumağa kömək edir. Bu, psixologiyanın cəmiyyət tərəfindən daha geniş şəkildə qəbul edilməsinə və qiymətləndirilməsinə töhfə verir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar ictimai açıqlamalarında, digər yazılı mühafizə və məlumatlandırmaalarında yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinməli, təhsil və yetərlilikləri ilə bağlı dürüst və obyektiv məlumat verməlidirlər. Bu yanaşma peşənin etibarını, pasiyent hüquqlarını qorumağa kömək edər və psixologiya sahəsində etikanın əhəmiyyətini artırır.

5.02. Başqaları tərəfindən edilən açıqlamalar

(a) Psixoloqlar peşəkar fəaliyyətlərini, məhsullarını və ya xidmətlərini təqdim edən ictimai açıqlamaları hazırlamaq və ya yerləşdirmək üçün bu işə başqalarını cəlb etdikdə, bu açıqlamalarla bağlı peşə məsuliyyətlərini qoruyurlar.

(b) Psixoloqların xəbərlərdə təqdimat qarşılığında mətbuata, radioya, televiziya və ya digər kommunikasiya vasitələrinin işçilərinə ödəniş etməmələri arzuolunandır (bax: 1.01. *Psixoloqların öz işindən sui-istifadə etməsi*).

(c) Psixoloqların fəaliyyəti ilə bağlı edilmiş reklam, bu reklamın müəyyən edilmiş formada və ya açıq şəkildə tanıtılacağını təmin etməlidir.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar peşəkar fəaliyyətlərini, məhsullarını və ya xidmətlərini təqdim edən ictimai açıqlamaları hazırlamaq və yerləşdirmək üçün bu işə başqalarını cəlb etdikdə, bu açıqlamalarla bağlı peşə məsuliyyətlərini qoruyurlar. Bu qiymətləndirmə psixoloqun fəaliyyətinin düzgün, obyektiv və etik prinsiplərə uyğun olmasını təmin etmək məqsədini daşıyır. Bu, o deməkdir ki, psixoloq başqaları tərəfindən verilən məlumatların düzgünlüyünü, peşəkarlığını və doğru etik standartlara uyğun olduğunu təsdiq etməlidir.

(b) Psixoloqlar xəbərlərdə təqdimat qarşılığında mətbuata, radioya, televiziya və ya digər kommunikasiya vasitələrinin işçilərinə ödəniş etmirlər. Bu, peşəkar mühitdə reklam və təqdimatların şəffaflığına və etibarlılığına zərər verməmək məqsədini daşıyır. Mədəxillərin ödənilməsi psixologiyanın obyektivliyini və etibarını zədələyə bilər, buna görə də psixoloqların bu cür öhdəliklərə riayət etməsi vacibdir.

(c) Psixoloqların fəaliyyəti ilə bağlı ödənilmiş reklamın müəyyən edilmiş və ya açıq şəkildə tanınması təmin edilməlidir. Bu, pasiyentlərə və ya cəmiyyətə qarşı şəffaflığı təmin etmək məqsədini daşıyır. Reklamların aydın olması pasiyentə təqdim edilən xidmətlərin və məhsulun etibarlı olmasına dair etimadı artırır.

Başqalarının açıqlamalarına görə məsuliyyət daşıdıqlarına görə psixoloqların reklam və təqdimatlar zamanı etik prinsiplərə riayət etmələri vacibdir. Bu, psixologiyanın peşəkar imicinin və etibarının qorunmasına xidmət edir.

Müvafiq reklam və açıqlamaların hüquqi tələblərə uyğun olması, psixoloqların peşəkar təhsilində və etik standartlarda aydınlığa və şəffaflığa kömək edir. Həmin tələblərə riayət edilməsi pasiyent və cəmiyyət üzərində müsbət təsir yaradır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar başqaları tərəfindən edilən açıqlamalara dair peşə məsuliyyətini qorumaq, ödəniş mövzusunda həssaslığı təmin etmək və reklamların aydınlığını artırmaq öhdəliyi daşıyırlar. Bu yanaşma pasiyentlərə dürüst, etibarlı və şəffaf xidmət göstərməyə kömək edir, psixologiya sahəsinin etibarını və peşəkar imicini gücləndirir.

5.03. Seminarlar və diplom verməyən təlim proqramlarının təsviri

Psixoloqlar idarə etdikləri dərəcə verməyən təlim proqramlarını təsvir edən elanlar, kataloqlar, broşürlər və ya reklamlar üçün məsuliyyət daşıyarkən, proqramın hədəf kütləsini, təhsil məqsədlərini, təqdimatçılarını və müvafiq qiymətləri düzgün şəkildə təsvir etməlidirlər.

Açıqlaması:

Psixoloqlar dərəcə verməyən təlim proqramlarını təsvir edən elanlar, kataloqlar, broşürlər, reklamlar və digər təqdimat materialları hazırlayarkən bu materialların düzgün və doğru olmasını təmin etməlidirlər. Bu, pasiyentlərə və iştirakçılara proqramla bağlı aydın və dəqiq məlumat verməyi hədəfləyir.

Psixoloqlar təqdim etdikləri təlim proqramının kimlərə yönəldiyini, yəni hədəf kütləsini düzgün şəkildə göstərməlidirlər. Bu, iştirakçıların özlərini proqrama uyğun görüb-görməməsini, təlimatın onların ehtiyaclarına və məqsədlərinə necə cavab verdiyini anlamalarına kömək edir.

Proqramın təhsil məqsədləri, yəni iştirakçıların nə öyrənəcəyi və hansı bacarıqları qazanacağına dair məlumatlar

açıq şəkildə təqdim olunmalıdır. Bu, iştirakçıların təlim proqramının dəyərini başa düşmələrini və doğru qərar vermələrini asanlaşdırır.

Təlim proqramını həyata keçirən şəxslərin, yəni təqdimatçıların təcrübəsi, ixtisası və mütəxəssis bilikləri barədə də dəqiq məlumat verilməlidir. İştirakçılar təlimatçıların müvafiq sahələrdə yetərli bilik və bacarıqlara sahib olduğunu bilməlidirlər.

Proqramın qiyməti, yəni tarifləri dəqiq göstərilməlidir. İştirakçıların ödənişləri başa düşərək proqramın dəyərini nə olduğunu bilmək hüququ var; buna görə də psixoloqların şisirdilmiş və ya yanıldıcı tarif təqdimatından çəkinməsi vacibdir.

Psixoloqlar dərəcə verməyən təlim proqramları ilə bağlı bütün məlumatların doğru, şəffaf və etik standartlara uyğun olmasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Bu, tərəfdarları arasında psixologiyanın etibarlı və professional bir sahə olaraq qorunub saxlanmasına kömək edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar idarə etdikləri dərəcə verməyən təlim proqramlarını təsvir edən bütün təqdimat materiallarında müvafiq məlumatları – hədəf kütlə, təhsil məqsədləri, təqdimatçılar və müvafiq qiymətlər – doğru və şəffaf şəkildə göstərməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumaqla yanaşı, peşəkar etimadı artırır və psixologiya sahəsinin keyfiyyətini yüksəldər.

5.04. Media təqdimatları

Psixoloqlar çap olunmuş, internet və ya digər elektron mənbələr vasitəsilə ictimaiyyətə məsləhət və ya fikirlər

təqdim etdikdə, açıqlamaların (1) peşə biliklərinə, təhsillərinə və ya təcrübələrinə dayandığını, (2) etik koda uyğun olduğunu, (3) alıcı ilə peşəkar bir əlaqələrinin olmadığını bildirməlidirlər (bax: 2.04. *Elmi və peşə münafişələri üçün məlumat bazası*).

Açıqlama:

Psixoloqlar çap olunmuş, internet və ya digər elektron mənbələr vasitəsilə ictimaiyyətə təqdim etdikləri məsləhət və fikirlərin peşə biliklərinə, təhsillərinə və ya təcrübələrinə əsaslandığını təmin etməlidirlər. Bu, psixoloqun verdiyi məlumatların etibarlılığına və pasiyent hüquqlarının qorunmasına yönəlmişdir. Bunlar peşə bilikləri, universitet təhsili, ixtisaslaşma və praktik təcrübə kimi sahələrdə toplanan biliklərdir.

Psixoloqlar verdikləri açıqlamaların bu etik koda uyğun olduğuna əmin olmalıdırlar. Bu, onların peşəkar etikası və davranışı ilə ziddiyyət təşkil etmədiyini təsdiq edir. Etik kodekslər psixoloqların öz peşələrində ədalətli və məsuliyyətli davranmasına kömək edir. Psixoloqlar təqdim etdikləri məlumatların dəqiq, obyektiv və elmi əsasə dayandığını təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent və cəmiyyətin psixologiya sahəsinə olan etibarını artırır.

Media vasitəsilə məlumat verərkən, psixoloqlar öz peşəkar etik öhdəliklərinə riayət etməli, müvafiq məlumatlandırmalar və ehtiyatları nəzərə almalıdırlar. Bu etik prinsiplər pasiyentin ehtiyaclarını, hüquqlarını və rifahını təmin etməyə kömək edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar media təqdimatlarında açıqlamaların peşə biliklərinə, təhsillərinə və etik kodeksə uyğun olmasını təmin etməli, alıcılarla peşəkar münasibətlərinin olmadığını bildirməli və müasir media

standartlarına riayət etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiyanın cəmiyyətə təsirini artırır, pasiyent hüquqlarını və psixoloqların peşəkar imicini qorumağa kömək edir.

5.05. Referanslar

Psixoloqlar mövcud terapiya pasiyentlərindən və ya müəyyən şərtlərə görə həddən artıq təsir altında qala biləcək digər şəxslərdən onlara referans olmalarını tələb etməzlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentlə münasibətdə olarkən referans tələb etməməlidirlər. Bu, psixoloqun pasiyent münasibətlərinə təsir etmək, pasiyentin etibarını sarsıtmaq və ya pasiyent ilə aralarındakı terapevtik münasibətlərin obyektivliyini pozmaq təhlükəsini minimuma endirmək məqsədini daşıyır. Pasiyentlərdən referans olmalarını tələb etmək onların şəxsiyyətini həddən artıq təsir altında saxlayar və psixoloji sağlamlıqlarına zərər verə bilər.

Referans tələb etmək pasiyentə təzyiq göstərmək, onların qərarlarına və ya davranışlarına təsir etmək mənasını gələ bilər. Buna görə də psixoloqlar pasiyentləri ilə münasibətlərini qorumaq məqsədilə öz peşəkar mühitlərini düzgün idarə etməlidirlər.

Pasiyent ilə psixoloq arasında etimad münasibətləri olmalıdır. Pasiyent psixoloqla olan münasibətində xüsusi bir yer və açıq əlaqə hiss etməlidir. Referansların tələb edilməsi bu etimadı zəiflədər və pasiyentin özünü rahat hiss etməsini çətinləşdirə bilər.

Psixoloqun pasiyent ilə olan münasibətlərində referans

istəməməsi, onlara daha səmimi, açıq və dürüst bir mühitdə xidmət vermək imkanı tanıyar. Nəticədə, pasiyentlər daha yüksək keyfiyyətli və təsirli psixoloji yardım almış olarlar.

Psixoloqlar pasiyent hüquqlarına hörmət etməli, etik koda riayət etməli və pasiyentlərin özlərini təhlükəsizlikdə hiss etmələrini təmin etməlidirlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyentlərindən referans tələb etməməlidirlər. Bu yanaşma pasiyentlə psixoloq arasında olan münasibətlərin etimadını artırmağa, onların peşəkar etikalarına riayət etməyə və pasiyent hüquqlarını qorumağa kömək etmiş olar. Etik davranışlar pasiyentlərin rifahı baxımından ən önəmli prinsiplərdəndir.

5.06. Üz-üzə istək cavabı

Psixoloqlar mövcud və ya potensial terapiya pasiyentlərindən xüsusi iş tələb edib onları belə bir şeyə cəlb etməməlidirlər. Ancaq, bu qadağa (1) xidmət almaqda olan bir terapiya pasiyentinə fayda vermək məqsədilə onu müvafiq kənar əlaqələrlə təmin etməyə çalışanda; (2) fəlakət və ya ictimai xidmətlər zamanı tətbiq olunmur.

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentləri və ya potensial pasiyentləri xüsusi bir işə cəlb etməməlidirlər. Yəni psixoloq müəyyən bir xidmət, iş və ya yardım vermək üçün pasiyentləri sıxışdırmamalıdır. Bu, pasiyentin rahatlığını və müstəqilliyini qorumaq üçündür.

Amma bu qadağa iki xüsusi vəziyyətdə tətbiq olunmur:

1. Xidmət alan bir pasiyentə əlavə yardım: Psixoloq

pasiyentə olan köməyini artırmaq məqsədilə ona əlavə dəstək və ya resurslar təqdim edə bilər. Məsələn, pasiyentə daha yaxşı kömək olmağa çalışırsa, bu, qənaətbəxşdir. Məsələn, 3 aydır psixoterapiya alan bir pasiyent psixoloqundan daha çox dəstək istədiyini ifadə edir. Psixoloq bu pasiyentin yaranan çətinlikləri daha yaxşı dəf etməsinə kömək məqsədilə ona öz mütəxəssis sahəsindəki bir seminar və ya dəstək qrupuna qoşulmağı təklif edə bilər. Beləliklə, psixoloq pasiyentin rifahını artırmaq üçün müvafiq kənar əlaqələr təqdim edir, amma ondan xüsusi bir iş tələb edə bilməz.

2. Fəlakət və ictimai xidmətlər: *Psixoloqlar hansısa bir fəlakət (məsələn, təbii fəlakət zamanı) baş verdikdə və ya cəmiyyətə xidmət etməyə ehtiyac olduqda insanlara kömək etmək üçün fəaliyyət göstərə bilərlər. Nümunə olaraq, hansısa şəhərdə böyük bir zəlzələ baş verir və bir çox insan psixoloji travma yaşayır. Psixoloqlar bu zaman zərər çəkən insanlara yardım etmək üçün könüllü olaraq mərkəzi bir klinikada çalışmağa başlayır. Onlar yaralı və stres yaşayan insanlara psixoloji dəstək göstərirlər. Bu vəziyyətdə psixoloqlar peşəkar maneələri aşaraq, cəmiyyətin sağlamlığı üçün fəal şəkildə kömək etməyə çalışırlar. Bu iki nümunə psixoloqların pasiyentlərdən xüsusi iş tələb etmədiyini, amma pasiyentin və cəmiyyətin rifahını artırmaq üçün spesifik vəziyyətlərdə müvafiq əlaqələr qurmaq imkanından necə istifadə etdiklərini göstərir.*

Nəticə:

Bununla yanaşı, pasiyentinin rifahını qorumaq məqsədilə müvafiq kənar əlaqələri və fəlakət zamanı yardım etmək üçün imkanları müzakirə edə bilərlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumağa, etimadı artırmağa və psixologiya peşəsinin etik standartlarını mühafizə etməyə xidmət edir.

VI BÖLÜM: QEYDİYYAT VƏ ÖDƏNİŞLƏR

6.01. Peşəkar və elmi işin sənədləşdirilməsi, qeydlərin idarə edilməsi

Psixoloqlar öz nəzarətləri altında olan qeydiyyatları mütəmadi olaraq yaradır, saxlayır, yayımlayır, qoruyur və ləğv edirlər. Bunun məqsədi (1) gələcəkdə öz xidmətlərini və ya digər peşəkarların xidmətlərini asanlaşdırmaq; (2) tədqiqat dizaynını və analizlərini yenidən həyata keçirmək; (3) təşkilatın tələblərini yerinə yetirmək; (4) hesablama və ödənişlərin düzgünlüyünü təmin etmək; (5) qanuna riayət etməkdir (bax: 4.01. *Gizliliyin qorunması*).

Açıqlama:

Psixoloqlar öz nəzarətləri altında olan qeydiyyatları (məsələn, pasiyent məlumatları, sessiya qeydləri, tədqiqat nəticələri və s.) mütəmadi olaraq yaradır, saxlayır, yayımlayır, qoruyur və ləğv edirlər. Bu, pasiyent məlumatlarının düzgün və təhlükəsiz şəkildə idarə olunmasını təmin edir.

Sənədləşdirmənin məqsədləri:

- ***Gələcək xidmətlərin asanlaşdırılması:*** *Pasiyentlərə təqdim olunan xidmətlərin müvafiq tarixçəsini saxlamaq, psixoloqa gələcəkdə pasiyentə daha yaxşı xidmət göstərmək üçün məlumatlardan istifadə etməyə imkan verir.*

- ***Tədqiqat dizaynını və analizləri yenidən həyata keçirmək:*** *Tədqiqat nəticələrinin mütəmadi olaraq sənədləşdirilməsi, bu məlumatlar üzərində yenidən tədqiqat aparmağa və əvvəlki məlumatları analiz etməyə şərait yaradır.*

- ***Təşkilatın tələblərinin yerinə yetirilməsi:*** *İstənilən təşkilatın tələblərinə uyğun davranmaq psixoloqların peşə fəa-*

liyyətlərini normal şəkildə yerinə yetirməsi üçün əhəmiyyətlidir.

• **Hesablama və ödənişlərin düzgünlüyünün təmin edilməsi:** Ödənişlərin düzgünlüyünü təmin etmək üçün müvafiq qeydlərin saxlanması vacibdir, çünki bu həm pasiyentin, həm də psixoloqun maraqlarını qoruyur.

• **Qanuna riayət edilməsi:** Psixoloqlar müvafiq qanun və tənzimləmələrə riayət etməlidirlər. Qeydlərin düzgün idarə edilməsi qanuni şəkildə tələblərə uyğun fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə kömək edir.

• **Gizliliyin qorunması:** Hesabların saxlanması, qorunması və ləğv edilməsində gizliliyin təmin olunması da mütləqdir. Psixoloqlar pasiyentlərin məlumatlarını hər zaman qorumağa çalışmalı, müvafiq gizlilik prinsiplərinə riayət etməlidirlər. Bu həm etik, həm də hüquqi baxımdan vacibdir (bax: 4.01. Gizliliyin qorunması).

• **Peşəkar etika və məsuliyyət:** Psixoloqlar bu qeydlərin toplanması, saxlanması və idarə edilməsində peşəkar etikaya riayət etməlidirlər. Bu, pasiyentlərin hüquqlarını qorumağa, onların məlumatlarını təhlükəsiz şəkildə saxlamağa və müvafiq prosedurların həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar müvafiq qeydləri mütəmadi olaraq yaratmalı, saxlamalı, yayımlamalı, qorunmalı və ləğv etməlidirlər. Bu yanaşma gələcəkdə təqdim olunan xidmətlərin keyfiyyətini artırmağa, pasiyent məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etməyə və peşəkar etik normalara riayət etməyə xidmət edir. Psixoloq öz işini sənədləşdirərkən, pasiyent və qanun baxımından etibarlı təmin etmək məqsədini daşıyır.

6.02. Gizli qeydiyyatların idarə edilməsi, yayılması və ləğvi

(a) Psixoloqlar yazılı, avtomotik və ya digər hər hansı bir mühitdə öz nəzarətləri altında olan qeydiyyatların yaradılması, saxlanması, əldə edilməsi, köçürülməsi və ləğvi zamanı gizliliyi qoruyurlar (bax: 4.01. *Gizliliyin qorunması*; 6.01. *Peşəkar və elmi işin sənədləşdirilməsi, qeydlərin idarə edilməsi*).

(b) Psixoloji xidmətlərin alıcılarına aid gizli məlumatlar, alıcının razılığı olmadan qeyri-ərizələrə və ya qeydiyyat sistemlərinə daxil edildikdə, psixoloqlar şəxsi identifikasiyaları əhatə etməmək üçün kodlaşdırma və ya digər texnikalardan istifadə edirlər.

(c) Psixoloqlar mövqelərindən və ya fəaliyyətlərindən çıxdığı hallarda, qeydlərin və məlumatların müvafiq şəkildə köçürülməsini təmin etmək və gizliliyi qorumaq məqsədilə əvvəlcədən planlar qururlar (bax: 3.12. *Psixoloji xidmətlərin dayandırılması*; 10.09. *Terapiyanın kəsilməsi*).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar yazılı, avtomatik və ya hər hansı digər mühitdə öz nəzarətləri altında olan qeydiyyatların yaradılması, saxlanması, əldə edilməsi, köçürülməsi və ləğvi zamanı gizliliyi qoruyurlar. Bu, pasiyent və tədqiqat iştirakçılarının şəxsi məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün vacibdir. Gizliliyin qorunması pasiyentlərin məlumatlarının icazəsiz yayılmasının qarşısını almağa kömək edir.

(b) Psixoloji xidmətlərin alıcılarına aid gizli məlumatlar, alıcının razılığı olmadan qeyri-ərizələrə (misal üçün, statistik hesabatlar, tədqiqatlar və s.) və ya qeydiyyat sistemlərinə daxil edildikdə, psixoloqlar şəxsi identifikasiyaları əhatə etməmək

üçün kodlaşdırma və ya digər texnikalardan istifadə edirlər. Bu, pasiyentlərin şəxsiyyətinin qorunmasını təmin edir və məlumatların yayılması təhlükəsini azaldır. Kodlaşdırma məlumatların anonimliyini artıraraq, onların statistik və elmi tədqiqatlarda təhlükəsiz bir şəkildə istifadə edilməsinə imkan yaradaraq pasiyent hüquqlarını qorumağa xidmət edir.

(c) Psixoloqlar mövqelərindən və ya fəaliyyətlərindən çıxdığı hallarda (məsələn, təqaüdə çıxarkən, köçərkən və ya işdən ayrılarkən), qeydlərin və məlumatların müvafiq şəkildə köçürülməsini təmin etmək və gizliliyi qorumaq məqsədilə əvvəlcədən planlar qururlar. Bu, qeydlərin təhlükəsiz bir şəkildə yeni müəxəsisə və ya müvafiq təşkilata ötürülməsini, həmçinin pasiyentlərin məlumatlarının qorunması üçün müvafiq tədbirləri əhatə edir. Planlaşdırma pasiyentlərin məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün vacibdir.

Psixoloqlar gizli məlumatların idarə edilməsi, yayılması və ləğvi ilə bağlı etik prinsiplərə ciddi şəkildə riayət etməlidirlər. Bu, pasiyentlərin etimadını təmin etmək, xidmətlərin etibarlılığını artırmaq və psixologiya sahəsindəki peşəkarlığı qorumaq baxımından önəmlidir. Verilmiş "bax: 4.01. Gizliliyin qorunması; 6.01. Peşəkar və elmi işin sənədləşdirilməsi, qeydlərin idarə edilməsi" referansları, psixoloqların gizliliyin qorunması ilə bağlı digər prinsiplərini diqqətə çatdırır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar gizli qeydiyyatların idarə edilməsi, yayılması və ləğvi ilə bağlı proseslərdə müvafiq tədbirlər görməli, pasiyentlərin məlumatlarının gizliliyini qorumaq üçün etik öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər. Bu yanaşma pasiyentlərin hüquqlarının qorunması, etika standartlarının artırılması və psixologiya peşəsinin etibarının qorunub saxlanılmasına kömək edir.

6.03. Ödəniş alınmadığı hallarda qeydiyyatların saxlanması

Psixoloqların pasiyentlərin təcili müalicəsi üçün lazım olan və tələb olunan qeydləri ödəniş tələbləri olmadan saxlamaq kimi öhdəlikləri vardır.

Açıqlama:

Psixoloqlar pasiyentləri üçün təcili müalicə tələb edən qeydləri saxlamaq öhdəliyinə malikdirlər. Bu qeydlər psixoloqun pasiyentlərin vəziyyətini, müalicə prosesini və tətbiq etdiyi metodları əhatə edir. Müalicənin effektivliyi və pasiyentlərin rifahı üçün bu qeydlərin mövcudluğu son dərəcə vacibdir.

- *Psixoloqlar ödəniş alınmadığı üçün pasiyentlərin qeydlərini saxlamağı dayandıra bilməzlər. Psixoloji qeydlər, adətən pasiyentin son müalicə tarixindən sonrakı 5 il müddətində saxlanılır. Bu müddət əksər ölkələrdə və təşkilatlarda standartdır.*

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar ödəniş alınmadığı halda pasiyentin təcili müalicə üçün lazım olan qeydlərini saxlamağa davam etməlidirlər. Bu, pasiyent hüquqlarının mühafizəsi, etik standartların yerinə yetirilməsi və peşəkar münasibətlərin qorunub saxlanması baxımından vacibdir. Psixoloqun etik öhdəliklərinə pasiyentin müalicəsinin keyfiyyətini təmin etmək daxildir.

6.04. Ödənişlər və maliyyə qaydaları

(a) Psixoloqlar və psixoloji xidmət sahələri, peşəkar və elmi bir münasibətin ən erkən mərhələsində kom-

pensasiya və hesablaşma tələblərini müəyyən edən bir razılığa gəlməlidirlər.

(b) Psixoloqların ödəniş tələbləri qanunlara uyğun olmalıdır.

(c) Psixoloqlar ödənişlərini yanlış şəkildə ifadə etməməlidirlər.

(d) Xidmətlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlər varsa, bu məsələ ən erkən mərhələdə xidmət alan şəxs ilə müzakirə edilməlidir (bax: 10.09. *Terapiyanın kəsilməsi*; 10.10. *Terapiyanın dayandırılması*).

(e) Xidmət alan pasiyentlər əvvəlcədən müəyyənləşdirildiyi üzrə ödəniş etmədiyi halda, psixoloqlar ödəmələri toplamaq üçün icra orqanları və ya hüquqi tədbirlərdən istifadə etmək istədikdə, əvvəlcə həmin şəxsi bu cür tədbirlərin həyata keçiriləcəyi barəsində xəbərdar etməli və dərhal ödəmə imkanı təqdim etməlidir (bax: 4.05. *Açıqlamalar*; 6.03. *Ödəniş alınmadığı hallarda qeydiyyatların saxlanması*; 10.01. *Terapiya üçün məlumatlandırılmış razılıq*).

Açıqlama:

(a) *Psixoloqlar və psixoloji xidmət sahələri, peşəkar və elmi bir münasibətin ən erkən mərhələsində kompensasiya və hesablaşma tələblərini müəyyən edən bir razılığa gəlməlidirlər. Bu, xidmət alan şəxsin ödənişləri, tarifləri, ödəniş metodlarını və xidmətlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı dəqiq məlumatları başa düşməsini təmin edir. Müqavilə hər iki tərəfin hüquqlarını və öhdəliklərini açıq və şəffaf şəkildə ortaya qoyur.*

(b) *Psixoloqların ödəniş tələbləri qanunlara uyğun olmalıdır. Yəni ödənişlərlə bağlı hər hansı bir tətbiq qanuni tələblərə, təşkilati tənzimləmələrə və etik standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarının qorunmasına və*

peşəkar etibarın zərər görməməsinə xidmət edir.

(c) Psixoloqlar ödənişlərini yanlış şəkildə ifadə etməməlidirlər. Bu, pasiyentlərə təqdim olunan xidmətlərin dəyərini və ödənişin nə olduğunu düzgün şəkildə açıqlamağı tələb edir. Dürüstlük və şəffaflıq pasiyent ilə psixoloq arasındakı etimadı artırır.

(d) Xidmətlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlər olduqda, bu məsələ ən erkən mərhələdə xidmət alan şəxs ilə müzakirə edilməlidir. Pasiyentin maliyyə imkanlarının başa düşülməsi xidmətin keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün vacibdir. Psixoloqlar bu cür müzakirələrdə şəffaflığa riayət etməli və pasiyentin vəziyyətinə anlayışla yanaşmağa çalışmalıdırlar.

(e) Xidmət alan pasiyentin əvvəlcədən müəyyənləşdirildiyi üzrə ödəniş etmədiyi halda, psixoloqlar ödənişləri toplamaq üçün icra orqanları və ya hüquqi tədbirlərdən istifadə etmək istədikdə, əvvəlcə həmin şəxsi bu cür tədbirlərin həyata keçiriləcəyi barəsində xəbərdar etməli və dərhal ödəmə imkanı təqdim etməlidir. Bu, pasiyent ilə münasibətlərdə məsuliyyətli davranmağa, pasiyentlərin hüquqlarını qorumağa və etik standartları yerinə yetirməyə yönəlmiş addımdır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar ödənişlərin müvafiq şəkildə idarə edilməsi, maliyyə məsələlərinin açıq müzakirəsi və pasiyentlərin hüquqlarının təmin edilməsi ilə bağlı ciddi etik öhdəliklərə malikdirlər. Bu yanaşma psixologiya xidmətlərinin keyfiyyətini artırır, pasiyent etimadını gücləndirir və peşəkar münasibətlərin etik standartlara uyğunluğunu təmin edir.

6.05. Pasiyentlərlə ticarət

Ticarət, psixoloji xidmət qarşılığında pasiyentdən mal və ya digər maddi olmayan ödənişlərin qəbul edilməsidir. Psixoloqlar yalnız (1) klinik cəhətdən maneə törətməyən və (2) nəticədə yaradılan tənzimləmədən sui-istifadə etmədiklərinə əmin olduqları hallarda ticarət edə bilirlər (bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər; 6.04. Ödənişlər və maliyyə qaydaları).

Açıqlama:

Psixoloqlar yalnız aşağıdakı hallarda ticarət edə bilirlər:

- **Klinik cəhətdən maneə törətməmək:** *Pasiyentin müalicəsinə, rifahına və ya prosesə mənfi təsir etməyəcək şəkildə ticarət etməlidirlər. Bu o deməkdir ki, psixoloq ticarət fəaliyyətinə daxil olarkən pasiyentin ehtiyaclarını və müalicə prosesini ön planda tutmalıdır.*

- **Sui-istifadənin qarşısını almaq:** *Psixoloqlar nəticədə yaradılan tənzimləmədən sui-istifadə edilmədiyinə əmin olduqları hallarda ticarət edə bilirlər. Bu, pasiyent ilə olan münasibətdə etik və peşəkar standartlara riayət etməyi tələb edir. Psixoloq edilən ticarətin pasiyentin başa düşülməsinə, emosional və psixoloji durumuna, şəxsi vəziyyətinə zərər vermədiyini təsdiq etməlidir.*

Psixoloqlar pasiyentlərlə ticarət etmədikdə, etik öhdəliklərinə riayət etməlidirlər. Hər hansı bir ticarət psixologiyasının etik standartları çərçivəsində və pasiyentin nəzərə alınması ilə həyata keçirilməlidir. Bu, pasiyentin etimadını qorumaq və pasiyent hüquqlarını təmin etmək baxımından vacibdir.

İfadədəki “bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər; 6.04. Ödə-

nişlər və maliyyə qaydaları” istinadları psixoloqun ticarət mübadilələrinin mümkün təsirlərini izah edir. Bu bəndlər ticarət fəaliyyətlərinin peşəkar münasibətlərə və ödəniş qaydalarına uyğun olmasının əhəmiyyətini vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyentlərlə ticarət edərkən klinik cəhətdən maneə törətməməyə və sui-istifadə hallarının qarşısını almağa diqqət yetirməlidirlər. Bu, pasiyent etimadının qorunmasına, psixologiyanın etik standartlarının yerinə yetirilməsinə və sağlam peşəkar münasibətlərin qurulmasına kömək edir.

6.06. Ödənişlər və maliyyə mənbələrinin qeydlərində düzgünlük

Psixoloqlar xidmətlər üçün ödəniş edənlərə və ya tədqiqat maliyyəsi mənbələrinə hazırladıqları hesabatlarda təqdim edilən xidmətlərin və ya həyata keçirilən araşdırmanın mahiyyətini, ödənişlərin, xərclərin düzgün bir şəkildə bildirilməsini təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar; əgər varsa, təqdim edilən şəxsin kimliyi, problemləri və diaqnozlar (sığorta qarşılıyrsa) düzgün olaraq göstərilməlidir (bax: 4.01. *Gizliliyin qorunması*; 4.04. *Məxfiliyə müdaxilələrin minimuma endirilməsi*; 4.05. *Açıqlamalar*).

Açıqlama:

Psixoloqlar xidmətlər üçün ödəniş edənlərə (pasiyentlərə) və ya tədqiqat maliyyəsi mənbələrinə hazırladıqları hesabatlarda

təqdim edilən xidmətlərin və ya həyata keçirilən araşdırmanın mahiyyətini düzgün şəkildə bildirməlidirlər. Bu, pasiyentlərin və maliyyə təminatçılarının (məsələn, sponsorlar və donorlar) xidmətlərin dəyəri, xərcləri və fəaliyyətin məqsədi haqqında tam və dəqiq informasiya almasını təmin edir.

Hesabatlarda təqdim edilən xidmətin mahiyyətinə əlavə olaraq, ödənilən məbləğlərin miqdarı, xərclərin necə hesablandığı və öhdəlik məsələləri də düzgün bildirilməlidir. Bu hər hansı bir mübahisənin qarşısını almaq və şişirdilmiş rəqəmlərdən qaçmaq üçün vacibdir.

Eyni zamanda, xidmətin təqdim edildiyi şəxsin kimliyi, eləcə də müvafiq tapıntılar və diaqnozlar da düzgün bir şəkildə qeyd olunmalıdır. Bu, pasiyentin şəxsiyyətini və onların müalicə prosesini əhatə etmək mənasına gəlir. Pasiyent ilə bağlı etik davranış onların məlumatlarının təhlükəsizlik və gizlilik tələblərinə uyğun olaraq qorunmasıdır.

Psixoloqlar ödənişlər və maliyyə qeydləri ilə bağlı etik öhdəliklərə ciddi riayət etməlidirlər. Düzgün və şəffaf hesabat hazırlamaq pasiyent etimadını artırır, psixoloqun peşəkar imicini qoruyar və pasiyent ilə olan münasibətlərdə ədalət prinsipini təmin edir.

İfadədə göstərilən "bax: 4.01. Gizliliyin qorunması; 4.04. Məxfiliyə edilən müdaxilələrin minimuma endirilməsi; 4.05. Açıqlamalar" bu prinsiplərin doğruluğunu və tətbiqini daha geniş kontekstdə göstərir. Gizliliyin qorunması, məxfilik və məlumatlandırma məsələləri psixoloqun təqdim etdiyi ödəniş və maliyyə məlumatlarını təqdim etməsi zamanı etibarlılığı artırır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar xidmətlərin ödənişi və maliyyə mənbələrinin qeydlərində düzgünlüyü təmin

etməlidirlər. Bu, pasiyent hüquqlarını qorumaq, psixoloji xidmətlərin şəffaflığını artırmaq və etik standartlara riayət etmək baxımından vacibdir. Cəmiyyətin psixologiya sahəsinə olan etimadını itirməmək üçün bütün məlumatların doğru və düzgün təqdim edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

6.07. İstinadlar və ödənişlər

Psixoloqlar başqalarına ödəniş etdiklərində, onlardan ödəniş aldıqlarında və ya onlarla ödənişləri bölüşdükdə, yalnız işəgötürən-işçi münasibətlərinin xaricində, burada təqdim edilən xidmətlər (kliniki, məsləhət, idarəetmə və ya digəri) əsasında ödəniş etməlidirlər (bax: 3.09. *Digər peşəkarlarla əməkdaşlıq*).

Açıqlama:

Psixoloqlar ödədikləri və ya aldıqları ödənişlərin təqdim etdikləri xidmətlər (kliniki, məsləhət, idarəetmə və s.) əsasında həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər. Yəni ödəmə yalnız pasiyentə təqdim olunan konkret xidmətlərə uyğun olaraq edilməlidir.

Psixoloqlar maliyyə öhdəliklərini yalnız işlədikləri və ya verilən xidmətlər əsasında idarə etməli, bunun xaricindəki istinadlara və münasibətlərə əsaslanmamalıdırlar. Bu, psixoloqun pasiyent ilə olan münasibətinin şəffaflığını artırır və çevikliyini təmin edir.

Bu yanaşma psixoloqların maliyyə etikası ilə bağlı qaydalara riayət etmələrini tələb edir. Peşəkar münasibətlərdə maliyyə məsələlərinin düzgün idarə edilməsi psixologiya sahəsinə olan etimadı artırır və pasiyent ilə psixoloq arasında olan inam

hissini gücləndirir.

“3.09. Digər peşəkarlarla əməkdaşlıq” istinadı psixoloqların əməkdaşlıq edərkən peşə etikası və maliyyə məsuliyyətləri ilə bağlı daha geniş standartlara riayət etmələrinin əhəmiyyətini vurğulayır. Bu tələblərə riayət edilməsi əməkdaşlığın düzgün və professional bir şəkildə qurulmasına xidmət edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar ödəmə məsələlərini yalnız pasiyentə təqdim etdikləri xidmətlər əsasında tənzimləməli, işlədiyi şəxslərə işəgötürən-işçi münasibətlərinin xaricində ödəniş etməməli və pasiyentin hüquqlarını qorumağa yönəlmiş etik öhdəliklərə riayət etməlidirlər. Bu yanaşma psixoloqun fəaliyyətinin peşəkar və etibarlı olmasına xidmət edir.

VII BÖLÜM: TƏHSİL VƏ TƏLİM PROQRAMLARI

7.01. *Təhsil və təlim proqramlarının dizaynı*

Psixoloqlar təhsil və təlim proqramlarından məsul olduqda, kifayət qədər bilik və uyğun təcrübə təmin etməyə yönəlmiş proqramlar dizayn etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar və proqramın iddia etdiyi lisenziya, sertifikat və ya digər məqsədlərə çatmaq üçün zəruri tələbləri yerinə yetirməlidirlər (bax: 5.03. *Seminarlar və diplom verməyən təlim proqramlarının təsviri*).

Açıqlama:

Psixoloqlar təhsil və təlim proqramlarından məsul olduqda, bu proqramların kifayət qədər bilik və uyğun təcrübə təmin etməyə yönəlmiş olması zəruridir. Yəni proqramlar pasiyentlərə və iştirakçılara faydalı olmaq üçün peşəkar bilikləri, metodları və bacarıqları əhatə etməlidir.

Psixoloqlar effektiv və təsirli təhsil proqramlarının yaradılması üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu addımlar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- **Tədqiqat:** *Proqramın tərkibini və məqsədini müəyyən etmək üçün elmi araşdırmalara baş vurulmalıdır.*
- **Dizayn və strukturlar:** *Proqramın strukturu, metodları və qiymətləndirmə meyarları lazımi şəkildə dizayn edilməlidir.*
- **Təlimatçıların seçimi:** *Proqramda iştirak edəcək təlimatçıların ixtisası və təcrübələrinə diqqət yetirilməlidir.*

Proqram lisenziyanın, sertifikatın əldə edilməsi və ya digər məqsədlərə çatmaq üçün zəruri tələbləri yerinə yetirməlidir. Bu, proqramın keyfiyyətinin artırılması və iştirakçıların professional inkişafının təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Psixoloqlar proqramın müvafiq tələblərə uyğun olmasını və iştirakçıların bu tələblərdən faydalanmasını təmin etməlidirlər.

Psixoloqların təhsil və təlim proqramlarını dizayn edərkən etik norma və prinsiplərə riayət etmələri vacibdir. Bu, pasiyent və iştirakçıların proqrama olan etibarını artırır. Eyni zamanda, peşəkar məsələlərin ön plana çıxması psixologiya sahəsini daha da cəlbədicə edir.

Bu yanaşma ilə təşkil olunmuş təhsil və təlim proqramları psixologiya sahəsindəki biliklərin və müalicə prinsiplərinin keyfiyyətini artırır. Eyni zamanda, pasiyent xidmətləri ilə bağlı təhsilin keyfiyyəti də yüksəlir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar təhsil və təlim proqramlarını dizayn edərkən, müvafiq bilik və təcrübəni təmin etməyə yönəlmiş addımlar atmalı, lisenziyanın, sertifikatın əldə edilməsi və digər məqsədlərə çatmaq üçün lazım olan tələbləri yerinə yetirməlidirlər. Bu, psixologiya sahəsinin inkişafını, etibarını və pasiyent xidmətlərinin keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

7.02. Təhsil və təlim proqramlarının təsviri

Təhsil və təlim proqramlarından məsul psixoloqlar proqramın məzmununun (zəruri kurslar, proqramla bağlı məsləhət, psixoterapiya, təcrübə qrupları, məsləhət layihələri və ya icma xidmətlərində iştirak) müasir və

dəqiq təsvirini təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu məlumat proqramın zəruri məqsədlərini, təqdimatçıları və müvafiq tarifləri əhatə etməli, bütün maraqlı tərəflər üçün asanlıqla əldə edilə bilməlidir.

Açıqlama:

Psixoloqlar təhsil və təlim proqramlarından məsul olduqda, proqramın məzmununu (zəruri kurslar, məsləhət, psixoterapiya, təcrübə qrupları, məsləhət layihələri, icma xidmətlərində iştirak və s.) müasir və dəqiq şəkildə təsvir etməlidirlər. Bu, iştirakçılara və maraqlı tərəflərə təqdim olunan biliklərin və bacarıqların tam və aydın şəkildə başa düşülməsini təmin edir.

Psixoloqlar proqramın məzmununu düzgün bir şəkildə əks etdirmək üçün müvafiq addımlar atmalı, həmçinin proqramın davamlılığını, təsirini və keyfiyyətini artırmağa yönəlmiş strateji planlar qurmalıdırlar. Bu addımlar aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- **Təlimlərin seçilməsi:** Proqramda təqdim olunan kursların müasir tələblərə uyğun olmasını təmin etmək.
- **Təqdimatçıların ixtisaslaşdırılması:** Mütəxəssislərin və təqdimatçıların uyğun ixtisaslara və təcrübələrə malik olmalarını təmin etmək.
- **Mənfi və müsbət nəticələrin monitorinqi:** Proqramın nəticələrinin mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsi.

Proqramın zəruri məqsədləri iştirakçıların nəyi öyrənəcəkləri və hansı bacarıqları qazanacaqları barədə dəqiq və aydın məlumatlara əsaslanmalıdır. Bu, iştirakçıların proqramın faydalarını başa düşmələrinə kömək edir.

Təqdimatçıların ixtisasları, onların mütəxəssisliyi və bu proqramdakı rolları da dəqiq şəkildə açıqlanmalıdır. Bu, iş-

tirakçılara dərslərin hansı mövzular üzrə, kimlər tərəfindən keçiriləcəyini anlamağa kömək edər.

Proqramların müvafiq tarifləri (ödənişlər) də açıqlanmalı və şəffaf olmalıdır. İştirakçılar proqram üçün nə qədər ödəniş ediləcəyini, bu ödənişin hansı xidmətlərə aid olduğunu bilmək hüququna malikdirlər.

Əldə olunan bütün məlumatlar müraciət edilməsi asan olan bir formatda təqdim edilməlidir. Bu, kursun reklamındakı mövcud məlumatların və resursların iştirakçılar üçün əlçatan olmasına təminat verir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar təhsil və təlim proqramlarını təsvir edərkən müasir və dəqiq məlumatları təmin etməli, proqramın məqsədini, təqdimatçıları və tarifləri aydın şəkildə açıqlamalıdırlar. Bu yanaşma pasiyentlər və iştirakçılar üçün şəffaflığı və psixologiya sahəsinin professionallığının keyfiyyətini artırır, onların etimadını gücləndirir.

7.03. Tədrisdə dürüstlük

(a) Psixoloqlar dərslər proqramlarının, öyrəniləcək mövzunun, irəliləmənin qiymətləndirilməsi meyarlarının və dərslər təcrübələrinin keyfiyyət baxımından düzgün olmasını təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu standart, dərslər mühazirəsinin məzmununu və ya tələblərini pedoqogik səbəblərə görə dəyişdirmək hüququnu məhdudlaşdırmır; tələbələrin bu dəyişikliklərdən xəbərdar olmasını təmin etmək kifayətdir (bax: 5.01. Yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinmək).

(b) Psixoloqlar tədris və ya təlim fəaliyyətləri zamanı psixoloji məlumatları düzgün şəkildə təqdim etməyə çalışırlar (bax: 2.03. Səriştəliliyin qorunması).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar dərslər proqramlarının, öyrəniləcək mövzunun, irəliləmənin qiymətləndirilməsi meyarlarının və dərslər təcrübələrinin keyfiyyət baxımından düzgün olmasını təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, pasiyent və tələbələrə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini artırmaq məqsədini daşıyır.

• **Düzgünlük və şəffaflıq:** Psixoloqlar dərslərin və proqramların məzmununun dəqiq, obyektiv və müasir biliklərə uyğun olmasını təmin etməlidir. Bu şəffaflıq tələbələrin öyrənmə prosesinin effektivliyini artırır.

• **Dərs məzmununun dəyişdirilməsi:** Bu standart, dərslər müəllimlərinin məzmununu və ya tələblərini pedaqogik səbəblərə görə dəyişdirmək hüququnu məhdudlaşdırmır. Yəni psixoloqlar dərslər proqramını dəyişdirə bilərlər, lakin tələbələrin bu dəyişikliklərdən xəbərdar olmasını təmin etməlidirlər. Bu, tələbələrin gözləntilərinin düzgün yönləndirilməsini təsdiqləyər.

(b) Psixoloqlar tədris və ya təlim fəaliyyətləri zamanı psixoloji məlumatları düzgün şəkildə təqdim etməyə çalışmalıdırlar. Onlar bilməlidir ki, təqdim olunan məlumatlar pasiyent və ya tələbənin psixoloji vəziyyətini anlamaq və bu sahəyə aid bilikləri genişləndirmək üçün əsasdır. Psixoloqun düzgün psixoloji məlumat təqdim etməsi iştirakçıların öyrənmə effektivliyini artırır. Müxtəlif psixoloji biliklərin doğru və elmi cəhətdən dəqiqliyi pasiyentlərin sağlam bir şəkildə inkişafına kömək edir.

Bu prinsiplərə riayət etmək etik məsləhət və məsuliyyətin bir hissəsidir. Psixoloqlar təqdim etdikləri məlumatların düzgünlüyünü, etibarlılığını və pasiyentlərin rifahını qorumaq üçün çalışmalıdırlar. Müvafiq məlumatın müəyyən edilməsi onlara olan etimadı artırır.

Verilmiş “bax: 5.01. Yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinmək” və “bax: 2.03. Səriştəliliyin qorunması” istinadları müvafiq prinsiplərin əlaqəsini, yəni düzgünlük, etimad və psixoloqun səriştəliliyi ilə bazar standartlarına necə təsir etdiyini vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar dərş proqramlarının və təlimlərin keyfiyyətini qorumaq, psixoloji məlumatları dəqiq şəkildə təqdim etmək öhdəliyini daşıyırlar. Bu, pasiyent hüquqlarının, etimadın və peşəkar münasibətlərin qorunması baxımından əhəmiyyətliədir. Şəffaflıq və düzgünlük psixologiya peşəsinin etibarının qorunmasının mühüm tərkib hissəsidir.

7.04. Tələbələrin şəxsi məlumatlarının açıqlanması

Psixoloqlar tələbələrdən və ya təcrübəçilərdən keçmişdə yaşadıkları cinsi həyatları, istismar və neglect (nəzərə almamaq), psixoloji müalicə və valideynlər, həmyaşıdlar, qəyyumlar və ya əhəmiyyətli digər şəxslərlə olan münasibətlər haqqında kurs və ya proqramla bağlı fəaliyyətdə şifahi və ya yazılı şəkildə şəxsi məlumatları açıqlamağı tələb etməzlər; bu, (1) proqram və ya təhsil müəssisəsinin bu tələbi qəbul edilə bilən şəkildə təyin etmədiyi və ya (2) tələbələrin təhsillərinə və ya peşə öh-

dəliklərini yerinə yetirmələrinə mane ola biləcək şəxsi problemləri qiymətləndirib kömək edilməsi lazım olan hallarda keçərlidir.

Açıqlama:

Psixoloqlar tələbələrdən və ya təcrübəçilərdən keçmişdə yaşadıkları cinsi həyatlarını, istismar, etinasızlıq, psixoloji müalicə, valideynlər, həmyaşlıqlar, qayyumlar və ya əhəmiyyətli digər şəxslərlə olan münasibətləri haqqında şəxsi məlumatları açıqlamağı tələb etməməlidirlər. Bu, tələbələrin və ya təcrübəçilərin şəxsi həyatlarının qorunmasına yönəlmiş ciddi bir etik öhdəlikdir.

Məlumatların açıqlanması yalnız:

- *Tələb olunan şəxsi məlumatlar proqram və ya təhsil müəssisəsinin bu tələbi müəyyən etdiyi halda açıqlana bilər. Bu, tələbələrin şəxsi münasibətləri və keçmişləri ilə bağlı sorğuların əsaslandırılmış olması deməkdir.*

- *Məlumatların tələbələrin təhsillərinə və ya peşə öhdəliklərini yerinə yetirmələrinə maneə ola biləcək şəxsi problemləri qiymətləndirmək və kömək məqsədi daşdığında açıqlanması mümkündür. Bu halda, sözü gedən problemlərin başa düşülməsi və müvafiq dəstəyin göstərilməsi məqsədilə məlumatların toplanması yerinə düşər.*

Psixoloqların tələbələrlə olan münasibətlərində etik qaydalara riayət etmələri mütləqdir. Bu, tələbələrin sərhədlərinə hörmət etmək, onların gizliliyini qorumaq və şəxsi məlumatlarının yanlış istifadəsindən çəkinmək baxımından son dərəcə önəmlidir.

Tələbələrin və təcrübəçilərin şəxsi məlumatlarının qorunması onların rifahını artırır. Hər bir tələbə rahatlamağı,

psixoloqla olan münasibətində özünü təhlükəsizlikdə hiss etməyi istəyir.

Tələbələrin məsləhət və ya köməyə ehtiyacı olduğunda psixoloqlar şəxsi məlumatları qiymətləndirmək məqsədilə həmin şəxslərin məlumatlarını yalnız zəruri olduğu təqdirdə toplamalıdırlar.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tələbələrdən və ya təcrübəçilərdən şəxsi məlumatlarını açıqlamağı tələb etmədən, onların gizliliyini qorumaq öhdəliyinə malikdirlər. Məlumatların yalnız zəruri hallarda, təşkilatın müəyyən etdiyi çərçivədə, etik və peşə standartlarına uyğun olaraq toplanması və istifadə edilməsi vacibdir. Bu yanaşma tələbənin rifahının texnoloji və şəxsi müdafiəsi baxımından artırılmasına xidmət edir.

7.05. Şəxsi və qrup terapiyasının zəruriliyi

(a) Şəxsi və ya qrup terapiyası, proqram və ya kurs tələbi olduğunda, proqramdan məsul psixoloqlar lisenziya almayan tətbiqçilərə terapiya seçmə variantını təqdim etməli, lisenziya alan və lisenziya almayan tətbiqçilərin rəhbərliyi altında olan terapiyalara çatmaq imkanı tanımalıdırlar (bax: 7.02. *Təhsil və təlim proqramlarının təsviri*).

(b) Tələbələrin akademik performansını qiymətləndirmək vəzifəsini daşıyan akademik heyətin özü bu terapiyaları təmin etməməlidir (bax: 3.05. *Çoxsaylı münasibətlər*).

Açıqlama:

(a) Şəxsi və ya qrup terapiyası, proqram və ya kurs tələbi olduğunda, proqramdan məsul psixoloqlar lisenziya almayan tətbiqçilərə terapiya seçmə variantını təqdim etməli, eləcə də lisenziya alan və lisenziya almayan tətbiqçilərin rəhbərliyi altında olan terapiyalara çatmaq imkanı tanınmalıdır. Bu, iştirakçıların müvafiq peşəkar dəstək alması və seçim imkanı əldə etmələri baxımından vacibdir.

İştirakçılar lisenziya əsasında fəaliyyət göstərən psixoloqların təqdim etdiyi terapiyalarla yanaşı, lisenziyası olmayan tətbiqçilər arasında seçim etmək haqqına malik olmalıdırlar. Bu, onlara öz şəraitlərinə, vəziyyətlərinə və terapeutik ehtiyaclarına uyğun gələn xidmətləri seçmək imkanı yaradır.

(b) Tələbələrin akademik performansını qiymətləndirməkdən məsul olan akademik heyətin özü bu terapiyaları təmin etməməlidir. Bu, akademik heyətin öz pasiyent mühitini təhlil edərək, müstəqil və obyektiv bir yanaşma ilə tələbələrin performansını qiymətləndirmələrini təmin edir. Bu yanaşma mütəxəssislər arasında olan münasibətlərin qeyri-obyektivlik təhlükəsinin azaldılmasına xidmət edir. Bu, akademik heyət ilə tələbələr arasında əlaqənin sağlam və şəffaf olmasına kömək edir.

Psixoloqlar şəxsi və qrup terapiyasını idarə edərkən etik öhdəliklərə tam əməl etməlidirlər. Bu, pasiyentlərin öz ehtiyaclarına uyğun düzgün müalicə seçimi etmələrinə, həmçinin onların rifahını və hüquqlarını müdafiə etməyə yönəlmişdir.

Verilən "bax: 7.02. Təhsil və təlim proqramlarının təsviri" və "Bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər" istinadları məsələlərin bir-biri ilə olan əlaqəsini vurğulayır. Bu, peşəkar davranışın, terapeutik münasibətlərin keyfiyyətinin və etik standartların necə tənzimlənməsi ilə əlaqədardır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar şəxsi və qrup terapiyası ilə məşğul olduqda müvafiq addımlar atmalı, lisenziya almayan tətbiqçilərin xidmətlərini qiymətləndirərək iş-tirakçılara seçim imkanı təqdim etməli, akademik heyət isə pasiyentə olan müdaxilələri müstəqil şəkildə edərək, etik davranma öhdəliyi daşmalıdır. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarının qorunması, etimadın artırılması və terapevtik xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədini daşıyır.

7.06. Tələbə və təcrübəçilərin performansının qiymətləndirilməsi

(a) Akademik və nəzarət əlaqələrində psixoloqlar tələbələrə və təcrübəçilərə döənən məlumat vermək üçün vaxtında və xüsusi bir proses əldə etməlidirlər. Proses haqqında məlumat nəzarət prosesinin başlanğıcında tələbələrə təqdim edilir.

(b) Psixoloqlar tələbələri və təcrübəçiləri müvafiq və yaradılmış proqram tələbləri əsasında real performanslarına görə qiymətləndirirlər.

Açıqlama:

(a) Akademik və nəzarət əlaqələrində psixoloqlar tələbələrə və təcrübəçilərə performansları ilə bağlı vaxtında və aydın məlumat vermək üçün strukturlaşdırılmış bir proses qurmalıdırlar. **Döənən məlumat** burada tələbənin inkişafını, güclü və zəif tərəflərini, habelə gözlənilən tələbləri əhatə edən geri qayıdışı ifadə edir. Qiymətləndirmə prosesi haqqında məlumat nəzarət prosesinin başlanğıcında tələbələrə təqdim edilməlidir. Bu,

tələbələrin qiymətləndirmənin necə aparılacağı, kriteriyalar və gözləntilər haqqında düzgün bilik sahibi olmalarına kömək edir. Aydın bir bildiriş tələbələrin öz performanslarını anlamağı və bu barədə müzakirələr aparmalarını asanlaşdırır.

(b) Psixoloqlar tələbələri və təcrübəçiləri müvafiq və yaradılmış proqram tələbləri əsasında real performanslarına görə qiymətləndirirlər. Bu, iştirakçıların nailiyyətlərini və proqramın gözləntilərini nəzərə alaraq obyektiv bir qiymətləndirmə prosesi deməkdir.

Psixoloqların qiymətləndirmələri ətraflı yanaşma, ölçü metodları və proqram tələblərinə uyğun olmalıdır. Bu, tələbələrin real qabiliyyətlərini və inkişafını əks etdirməli, onlara mümkün olan dəstəyi verməyə yönəldilməlidir.

Psixoloqların qiymətləndirmə prosesində etik öhdəlikləri vardır. Onlar ədalətli, obyektiv və şəffaf qiymətləndirmə aparmalı, həmçinin tələbələrin inkişafını dəstəkləməyə çalışmalıdırlar.

Dönən məlumatın verilməsi tələbələrə bacarıqlarını necə inkişaf etdirmək, dəyişikliklər etmək və hansı sahələrdə daha çox diqqətli olmağı anlamaqda kömək edir. Bu, psixoloqların tələbələrin və təcrübəçilərin inkişafında müsbət rol oynamasına imkan tanıyır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tələbələrin və təcrübəçilərin performansını qiymətləndirərkən, dönən məlumat verməyə təşviq etməli, qiymətləndirmə prosesini aydınlaşdırmalı və müvafiq proqram tələblərinə uyğun obyektiv qiymətləndirmələr aparmalıdırlar. Bu yanaşma tələbələrin inkişafını dəstəkləyir, etimadı artırır və psixologiya sahəsində peşəkar keyfiyyəti yüksəldir.

7.07. Tələbələr və təcrübəçilərlə cinsi münasibətlər

Psixoloqlar akademik, təşkilat və ya təhsil mərkəzlərində qiymətləndirici orqana sahib olduqları tələbələr və ya təcrübəçilərlə cinsi münasibətlərdə iştirak etməzlər. (bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər).

Açıqlama:

Psixoloqlar qiymətləndirici orqana sahib olduqları tələbələr və ya təcrübəçilərlə cinsi münasibətlərdə iştirak etməməlidirlər. Bu qadağa professional sahədə etimadın və etik standartların pozulmasının qarşısını almaq üçün həyata keçirilir. Psixoloqların peşələri ilə bağlı üzərilərinə götürdükləri məsuliyyət cinsi münasibətlərin yaradılması səbəbindən təhlükə altına girməməlidir.

Cinsi münasibətlər psixoloqun peşəkarlığına təsir edə biləcəyi üçün bu cür əlaqələrin yaradılması münasibətlərdə ədalətsizlik və obyektivliyə zərər verə bilər. Cinsi münasibətlərin olması tələbələrin psixoloqla olan əlaqələrini, yəni etibarlılıq səviyyəsini zəiflədə bilər.

Tələbələr və təcrübəçilər psixoloqun müstəqil və obyektiv bir münasibət qurduğunu düşünməlidirlər. Cinsi münasibətlərin təsiri altında olan psixoloq qiymətləndirmələrə üstünlük verməyəcək, ya da obyektivliyini qoruya bilməyəcək. Bu da gələcəkdə onun pasiyent və tələbələrinin rifahına ziyan verə bilər.

Psixoloqların bu cür münasibətlərdən çəkinməsi etik standartların qorunması və psixologiya peşəsinin imicinin zədələnməməsi baxımından önəmlidir. Bu, psixoloqların peşəkarlığını və pasiyent ilə aralarındakı etimadı artırır.

Verilmiş “bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər” istinadı psixoloqlarla pasiyentləri arasında təməli etimad dolu müsbət bir əlaqə yaratmaq məqsədi daşıyır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar akademik, təşkilat və ya təhsil mühitlərində tələbələr və təcrübəçilərlə cinsi münasibətlərdən çəkinməli, peşəkar etikalarını qorumağa, pasiyent rifahını artırmağa və psixoloji xidmətlərin keyfiyyətini təmin etməyə çalışmalıdırlar. Bu, etimadı artırır və peşəkar davranışları düzgün qaydalar çərçivəsində tənzimləyir.

VIII BÖLÜM: TƏDQIQAT VƏ NƏŞR

8.01. Təşkilati təsdiq

Təşkilati təsdiqin tələb olunduğu hallarda psixoloqlar tədqiqat təklifləri ilə bağlı doğru məlumat təqdim edir və tədqiqatı icra etməmişdən əvvəl təsdiq alırlar. Tədqiqat, təsdiq olunmuş tədqiqat protokoluna uyğun olaraq həyata keçirilir.

Açıqlama:

Psixoloqlar tədqiqat aparmaq üçün müvafiq təşkilatın təsdiqini almaq öhdəliyinə malikdirlər. Bu, tədqiqatın etik standartlara və müvafiq qanuni tələblərə uyğun olmasını təmin edir. Təşkilati təsdiq tədqiqatın icazə verilməsinin və müvafiq protokollara riayət etməsinin vacibliyini vurğulayır.

Psixoloqlar tədqiqat təklifləri ilə bağlı təşkilata doğru və dəqiq məlumat təqdim etməlidirlər. Bu məlumatlar tədqiqatın məqsədlərini, metodologiyasını, gözlənilən nəticələri və iştirakçıların hüquqlarını ətraflı və şəffaf şəkildə əks etdirməlidir. Bu, tədqiqatın müvafiq şəkildə qiymətləndirilməsi və təsdiq edilməsi üçün vacibdir.

Tədqiqat təşkilat tərəfindən təsdiq olunmuş tədqiqat protokoluna uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Bu, psixoloqun tədqiqatın hər mərhələsində, o cümlədən məlumat toplamaq, analiz etmək və nəticələrin aşkarlanması prosesində protokola əməl etməsini tələb edir. Bu yanaşma tədqiqatın etibarlılığını artırır.

Psixoloqlar tədqiqatlarını apararkən etik prinsiplərə riayət etməlidirlər. Təşkilati təsdiq psixoloqların pasiyentlərlə olan münasibətlərində etimadı qorumaq və hüquqları müdafiə etmək məqsədi daşıyır.

Psixoloqlar iştirakçıların hüquqları, tədqiqatın məqsədi və bu iştirakın mümkün olan təhlükələri haqqında onlara ətraflı məlumat verməli və razılıqlarını almalıdırlar.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar təşkilati təsdiq tələb olunan hallarda tədqiqat təklifləri ilə bağlı konkret məlumat təqdim etməli və tədqiqatları icra etməmişdən əvvəl təsdiq almalıdırlar. Tədqiqatın təsdiq olunmuş protokola uyğun olaraq həyata keçirilməsi etik obyektivliyi, pasiyent və iştirakçıların hüquqlarını qorumağı və psixologiya sahəsinin cəmiyyətə olan etibarını artırmağı təmin edir.

8.02. Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıq

(a) Məlumatlandırılmış razılıq almaq üçün “3.10. Məlumatlandırılmış razılıq”da göstəriləni kimi, psixoloqlar iştirakçılara (1) tədqiqatın məqsədi, gözlənilən müddət və prosedurlar; (2) iştirakdan imtina etmək və tədqiqatdan geri çəkilmək hüquqları; (3) geri çəkilmənin və ya iştirakın mümkün nəticələri; (4) iştirak tələblərinə təsir edə biləcək əvvəlcədən proqnozlaşdırılan amillər (mümkün olan təhlükələr, narahatlıq və ya mənfi təsirlər); (5) tədqiqatın potensial faydaları; (6) gizlilik sərhədləri; (7) iştiraka təşviqlər; (8) tədqiqat və iştirakçı hüquqlarıyla bağlı kimə müraciət edə biləcəkləri barədə məlumat verirlər. İştirakçılara suallar vermək və cavab almaq imkanı təqdim edirlər (bax: 8.03. *Tədqiqatda səslərin və görüntülərin qeyd edilməsi üçün məlumatlandırılmış razılıq*; 8.05. *Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq*; 8.07. *Tədqiqatda aldatmaq*).

(b) Psixoloqlar eksperimental müalicələrə dair müdaxilə tədqiqatı apardıqda, tədqiqatın əvvəlində iştirakçılara (1) müalicənin eksperimental xarakteri; (2) nəzarət qrupuna təqdim ediləcək (ya da təqdim edilməyəcək) xidmətlər; (3) müalicə və nəzarət qruplarının yekun olaraq necə ayrılacağı; (4) iştirakçının tədqiqatda iştirak etmək istəmədiyi halda mövcud müalicə alternativləri; (5) iştirakın xərcləri də daxil olmaqla, hər iki halda onlardan geri ödəniş tələb ediləcəyi haqqında məlumat verirlər (bax: 8.02. (a) *Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıq*).

Açıqlama:

(a) *Psixoloqlar məlumatlandırılmış razılıq almaq üçün iştirakçılara bir sıra vacib məlumatlar təqdim etməlidirlər. Bu məlumatlar aşağıdakılardır:*

1. Tədqiqatın məqsədi: *İştirakçılara tədqiqatın əsas məqsədini və niyə aparıldığını izah etməlidirlər.*

2. Gözlənilən müddət və prosedurlar: *Tədqiqatın nə qədər davam edəcəyi və iştirakçıların hansı proseslərdən keçəcəyi ilə bağlı onlara məlumat verilməlidir.*

3. İştirakdan imtina: *İştirakçıların tədqiqatdan imtina etmək və istədikləri zaman geri çəkilmək hüquqları olduğuna dair məlumat verilməlidir.*

4. Geri çəkilmənin nəticələri: *Tədqiqatdan geri çəkilmənin və ya iştirak etmənin mümkün nəticələrini iştirakçılara izah etməlidirlər.*

5. Tələb ilə proqnozlaşdırılan amillər: *İştirakçının sağlamlığına və ya təcrübəsinə təsir edə biləcək təhlükələr, narahatlıqlar və ya mənfi təsirlər barədə məlumat təqdim edilməlidir.*

6. Tədqiqatın potensial faydaları: *İştirakçıların bu tədqiqatdan nə fayda əldə edə biləcəyini açıqlamaladırlar.*

7. Gizlilik sərhədləri: Psixoloqlar iştirakçıların məlumatlarının necə qorunacağına dair gizlilik məhdudiyyətlərini müzakirə etməlidirlər.

8. Müraciət üçün infrastruktur: İştirakçılara tədqiqatla və iştirakçıların hüquqlarıyla bağlı kimə müraciət edə biləcəkləri barədə məlumat verilməlidir.

İştirakçılara suallar vermək və cavab almaq imkanı yaradılmalıdır. Bu, iştirakçıların öz razılıqlarını daha məlumatlı bir şəkildə bildirməsinə kömək edir.

(b) Psixoloqlar eksperimental müalicələrə dair müdaxilə tədqiqatı apardıqda, iştirakçılara aşağıdakı məlumatları təqdim etməlidirlər:

1. Eksperimental xarakter: Müalicənin eksperimental olduğunu onlara izah etməli, bu müalicənin standart müalicədən fərqləndiyini bildirməlidir.

2. Nəzarət qrupu: Həm müalicə, həm də nəzarət qrupuna hansı xidmətlərin təqdim ediləcəyi və ya təqdim edilməyəcəyi barədə məlumat verilməlidir.

3. Qrupların ayrılması: İştirakçıların müalicə və nəzarət qruplarına necə ayrılacağını açıqlamalıdırlar.

4. Müalicə alternativləri: İştirakçıların tədqiqatda iştirak etmədikdə hansı müalicə alternativlərinin olacağını bilmələri vacibdir.

5. İştirakın xərci: İki halda da iştirakçılardan geri ödəniş tələb ediləcəyi haqqında məlumat verilməlidir.

Psixoloqlar məlumatlandırılmış razılıq prosesi zamanı etik və peşəkar standartlara riayət etməli, iştirakçıların hüquqlarının qorunmasını təmin etməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent və mütəxəssis arasında olan etimadı artırır və proseslərin şəffaflığını təmin edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqatlarda iştirakçılara geniş, dəqiq və faydalı məlumat təqdim etməli, onların məlumatlandırılmış razılığını əldə etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, etik standartlara riayət etmək, pasiyent hüquqlarını qorumaq və psixologiya sahəsində etibarlılığı artırmaq məqsədini daşıyır.

8.03. Tədqiqatda səs-lərin və görüntülərin qeyd edilməsi üçün məlumatlandırılmış razılıq

Psixoloqlar məlumat toplayan zaman iştirakçılarının səs-lərini və ya görüntülərini qeydə almamışdan əvvəl, bu iştirakçılardan məlumatlandırılmış razılıq almalıdırlar; lakin (1) tədqiqat yalnız açıq sahələrdə təbii müşahidələrdən ibarətdirsə və qeydlərin şəxsiyyətini təsdiqləməsinə və ya zərər verməsinə səbəb olmayacağı düşünülürsə; (2) tədqiqat dizaynı aldatmanı əhatə edirsə, razılıq “debriefing” zamanı alınır (bax: 8.07. *Tədqiqatda aldatmaq*).

Açıqlama:

Psixoloqlar məlumat toplayan zaman iştirakçılarının səs-lərini və ya görüntülərini qeydə almamışdan əvvəl mütləq onların məlumatlandırılmış razılığını almalıdırlar. Bu razılıq iştirakçılarının qeydin məqsədini, istifadə formasını və gizlilikləri ilə bağlı hüquqlarını başa düşmələrini təmin edir.

Məlumatlandırılmış razılıq alınması məsələsinin istisna halları aşağıdakılardır:

- **Açıq sahələrdə təbii müşahidələr:** Əgər tədqiqat yalnız açıq sahələrdə təbii müşahidələrdən ibarətdirsə və qeydlərin

şəxsiyyətini təsdiqləməsinə və ya zərər verməsinə səbəb olmayacağı düşünülürsə, o zaman iştirakçılardan razılıq alınmasına ehtiyac olmaya bilər. Təbii müşahidələrdə iştirakçıların kimliklərinin müəyyən olunmaması və onların məlumatlarının istifadəsinin gizli saxlanılması təmin edilərsə, bu halda razılıq tələb edilməyə bilər.

• **Aldatma:** Əgər tədqiqat dizaynı aldatmanı əhatə edərsə, bu zaman razılıq qeydlərin istifadə edilməsi zamanı “debriefing” prosesində alınmalıdır. Yəni pasiyentlər eksperimenti tamamladıqdan sonra onlara aldatma səbəbləri açıqlanmalı və bu zaman razılıq, yəni onlara hüquqları ilə bağlı izahat verilməlidir.

Bu yanaşma psixoloqların etik öhdəliklərinə riayət etmək yolu ilə iştirakçıların hüquqlarını qorumağa xidmət edir. Məlumatlandırılmış razılıq iştirakçıların məlumatların qeydə alınması ilə bağlı qərar verməsində şəffaflığı artırır.

Psixoloqlar iştirakçıların hüquqlarını, qərarlarını və təhlükəsizliklərini qorumaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu yanaşma iştirakçıların özlərini təhlükəsizlikdə hiss etmələrini təmin edir və onların məlumatlarının izlənilməsinə daha çox təhlil edilmiş hala gətirir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqat zamanı iştirakçılardan səslərin və görüntülərin qeydə alınması ilə bağlı məlumatlandırılmış razılıq almalıdırlar. Yalnız açıq sahələrdə və ya aldatma araşdırmalarına aid istisna hallar əsas götürüldükdə razılıq almaqdan imtina edilə bilər. Bu yanaşma iştirakçıların hüquqlarını qorumağa, etimadı artırmağa və psixologiya sahəsində şəffaflığın təmin olunmasına xidmət edir.

8.04. Pasiyent, tələbə və təcrübəçilərdən ibarət tədqiqat iştirakçıları

(a) Psixoloqlar pasiyentlərin, tələbələrin və ya təcrübəçilərin tədqiqat iştirakçısı olaraq yer aldığı hallarda, potensial iştirakçıları iştirakdan imtina etmənin və ya tədqiqatdan geri çəkilmənin mümkün nəticələrindən qorumaq üçün zəruri addımları atırlar.

(b) Tədqiqatda iştirak bir kurs tələbi və ya əlavə kredit imkanı olduqda, potensial iştirakçılara eyni alternativ fəaliyyətləri seçmək imkanı verilməlidir.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar pasiyentlərin, tələbələrin və ya təcrübəçilərin tədqiqat iştirakçısı olduğu hallar üçün potensial iştirakçıları məlumatlandırmalıdırlar. Belə iştirakçılar iştirakdan imtina etmənin və ya tədqiqatdan geri çəkilmənin mümkün nəticələri barədə məlumatlı olmalıdırlar. Psixoloqlar iştirakçıların öz seçimlərini dəstəkləmək və onların istədikləri zaman tədqiqatdan geri çəkilmələrini asanlaşdırmaq üçün zəruri addımlar atmalıdırlar.

• **Geri çəkilmək haqqı:** İştirakçılar istədikləri zaman hər hansı bir səbəbdən geri çəkilmək hüququna malikdirlər. Onlara bu prosesi asanlaşdırmaq üçün dəstək verilməlidir.

(b) Tədqiqatda iştirak bir kurs tələbi və ya əlavə kredit imkanı olduqda, potensial iştirakçılara eyni alternativ fəaliyyətləri seçmək imkanı verilməlidir. Bu, iştirakçıların tədqiqat fəaliyyətini əvəzləyəcək digər fərqli fəaliyyətlər arasında seçim etmək imkanına sahib olmalarını təmin edir.

• **Müxtəlif seçim imkanları:** Seçimin təmin edilməsi iştirakçıları müstəqil qərar verməyə təşviq edir və onları zorla iştiraka məcbur etməməyi təmin edir. Bu yanaşma tələbələrin psixoloji

sağlamlığını qorumağa kömək edir və onlara daha sağlam bir seçimin verilməsini təmin edir.

Psixoloqlar tədqiqatlarda iştirakçıların hüquqlarını qorumaq, onların təhlükəsizliyini təmin etmək və sağlam bir iştirak mühiti yaratmaq kimi öhdəlik daşıyırlar. Bu, pasiyentlərin və iştirakçıların vəziyyətinin peşəkar mühitdə düzgün qiymətləndirilməsini təmin etməklə yanaşı, onların rifahını artırır.

Tədqiqat iştirakçılarının iştirakın məqsədini, gözlənilən nəticələrini və tədqiqatın onların müstəqil qərarlarına təsir etməməsini anlamaq hüququna malik olmaları mütləqdir. Hər kəs psixoloqdan alacağı xidmətlərə və onların mümkün nəticələrinə dair açıq məlumat əldə etməlidir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyent və ya xəstə, tələbə və ya təcrübəçilərdən ibarət tədqiqat iştirakçıları ilə olan münasibətlərində onların qorunmasını təmin etməli, onlara iştirakdan imtina etmək və ya geri çəkilmək imkanlarını aydın şəkildə izah etməli, eyni zamanda alternativ fəaliyyətlər təqdim etməlidirlər. Bu yanaşmalar pasiyent hüquqlarını, etik davranışları qorumağa və psixologiya sahəsinin etimadını artırmağa xidmət edir.

8.05. Tədqiqatda məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq

Psixoloqlar yalnız (1) tədqiqatın narahatlıq və ya ziyan törətməsinin gözlənilmədiyi hallarda, (a) adi tədris tətbiqlərinə, proqramlara və ya məktəb idarəetmə üsullarını əhatə edən təhsil mühitlərində aparılan tədqiqat-

larda; (b) yalnız anonim sorğular, təbii müşahidələr və ya iştirakçıların cinayət və ya mülki məsuliyyət yaratmayacaq şəkildə cavablandırılmalarına səbəb ola biləcək gizliliklərini qorumaq və məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün arxiv tədqiqatlarında; (c) iştirakçıların iş vəziyyətinə təsir etməyəcək şəkildə aparılan korporativ tədqiqatlar üçün məsələlərə uyğun olaraq, məlumatlandırılmış razılıqdan azad oluna bilərlər; ya da (2) qanuni, federal, ya da təşkilati tələblərlə icazə verilən digər hallarda da düzgün sayılır.

Açıqlama:

Psixoloqlar yalnız aşağıdakı hallarda məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmağı təmin edə bilərlər:

(1) Narahatlıq və ya ziyan törətməyən tədqiqatlar:

Bu, tədqiqatın iştirakçılar üçün narahatlıq və ya ziyan törətməyəcəyi gözləniləndə baş verir. Tədqiqatların idarə olunması etik prinsiplərə uyğun olmalıdır.

Müxtəlif tədqiqat növləri:

• ***(a) Adi tədris tətbiqləri:*** *Tədqiqatın adi tədris mühitləri, proqramlar və ya məktəb idarəetmə üsulları ilə aparıldığı hallarda həyata keçirilir.*

• ***(b) Anonim sorğular və təbii müşahidələr:*** *Anonim sorğular, təbii müşahidələr, ya da iştirakçıların gizliliyini qorumaq məqsədilə aparılan arxiv tədqiqatları. Bu çərçivə daxilində iştirakçıların cinayət və ya mülki məsuliyyət yaratmayacağına əmin olunmalıdır.*

• ***(c) Korporativ tədqiqatlar:*** *İştirakçıların iş vəziyyətinə təsir etmədən aparılan korporativ tədqiqatlar. Bu, iştirakçıların iş fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərməməyi təmin edir.*

(2) Eyni zamanda, qanuni, federal, ya da təşkilati tələblərlə icazə verilən vəziyyətlərdə də məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq düzgün sayılır. Bu hallar tədqiqatların həyata keçirilməsi üçün müvafiq hüquqi çərçivələri təmin edir, lakin bu tələblərə riayət olunması vacibdir.

Psixoloqlar tədqiqatlarda məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə iştirakçıların gizliliyini qorumaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Məlumatların toplanması və saxlanması prosesində iştirakçıların hüquqları və təhlükəsizlikləri ön planda olmalıdır.

Psixoloqlar məlumatlandırılmış razılıqdan azad olmaq halı yarandıqda etik öhdəliklərin vacib olduğunu dərk etməlidirlər. Etik davranış iştirakçıların etimadını artırmaq və psixologiya peşəsinin reputasiyasını qorumaq məqsədi daşıyır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar yalnız narahatlıq yaradan təqdirdə və əvvəlcədən müəyyən edilmiş hallarda, iştirakçılardan məlumatlandırılmış razılıq tələb etmədən tədqiqatlar apara bilərlər. Bu yanaşma tədqiqat etikaları, iştirakçıların hüquqları və məlumatların təhlükəsizliyi baxımından əsas təşkil etməlidir.

8.06. Tədqiqat iştirakçıları üçün təşviq təklifi

(a) Psixoloqlar tədqiqat iştirakçıları üçün həddən artıq, uyğun olmayan maliyyə və ya digər təşviqlərin təqdim edilməsindən çəkinmək üçün müvafiq səylər göstərirlər;

(b) Psixoloqlar tədqiqat iştirakçılarına peşəkar xidmət göstərdikləri zaman bu xidmətlərin mahiyyətini və

mümkün təhlükələrini, öhdəlikləri və məhdudiyyətləri aydınlaşdırırlar (bax: 6.05. Pasiyentlərlə ticarət).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar tədqiqat iştirakçıları üçün həddən artıq, uyğun olmayan maliyyə və ya digər təşviqlərin təqdim edilməsindən çəkinmək üçün müvafiq saylər göstərirlər. Bu, iştirakçılara təqdim olunan mükafatların, maliyyə dəstəyi və ya digər cəlbəedici təkliflərin onların müstəqil qərar vermələrinin əleyhinə ola biləcəyini nəzərə alır.

• **Məcburedici təşviqlər:** Psixoloqlar maliyyə və ya digər təşviqlərin iştirakçını məcbur edə biləcək bir vəziyyətə gətirməsindən çəkinməlidirlər. Bu, iştirakçıların ödəmə və ya imkanlardan asılı olmasına səbəb ola bilər və tədqiqatın etibarlılığını pozar.

(b) Psixoloqlar tədqiqat iştirakçılarına peşəkar xidmətlər təqdim edərkən, bu xidmətlərin mahiyyətini, mümkün təhlükələri, öhdəlikləri və məhdudiyyətləri aydınlaşdırmalıdırlar. Pasiyentlərin öhdəlikləri, iştirakın nəticələri və hər bir iştirakçının psixoloqla olan əlaqəsinin təhlili vacibdir:

• **Xidmətlərin mahiyyəti:** İştirakçılara təqdim olunan xidmətlərin nəyi əhatə etdiyini, onların təhlilini və tətbiqini başa düşmələrini təmin etmək lazımdır.

• **Mümkün təhlükələr:** Psixoloqlar iştirakçılara tədqiqatın mümkün təhlükələri və məhdudiyyətləri barəsində aydın məlumat verməlidirlər. Bu, iştirakçıların məlumatlı şəkildə qərarlar qəbul etmələrini təmin edir.

• **Öhdəliklər:** İştirakçıların tədqiqatda iştirak etmələri ilə bağlı gözləntiləri, məsuliyyətləri və tələbləri açıq şəkildə müzakirə edilməlidir.

İfadədə “bax: 6.05. Pasiyentlərlə ticarət” istinadı təşkilat və pasiyent arasındakı münasibətlərin düzgün idarə edilməsinin əhəmiyyətini vurğulayır. Bu tədqiqatlarda da etik tələblərin qorunmasına pasiyent hüquqlarının tanınması və şəffaflığın artırılması baxımından nail olunmalıdır.

Psixoloqlar tədqiqat iştirakçıları üçün həddən artıq təşviqlərdən uzaq duraraq, peşəkar və etik standartlara riayət edirlər. Bu yanaşma etimadın qorunmasına və xidmətin keyfiyyətinin artırılmasına qulluq edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqat iştirakçılarına həddən artıq və ya uyğun olmayan təşviqlərin təqdim edilməsindən çəkinməli, bu iştirakçıların qərarlarını müstəqil şəkildə qəbul etmələrinə şərait yaratmalıdır. Eyni zamanda, müvafiq peşəkar xidmətlər təqdim edərkən, bu xidmətlərin mahiyyətini, mümkün təhlükələrini və iştirakçıların hüquqlarını aydın şəkildə izah etməlidirlər. Bu amillər psixologiya peşəsinin etimadını artırmağa, etik standartları qorumağa və pasiyent hüquqlarını təmin etməyə xidmət edir.

8.07. Tədqiqatda aldatmaq

(a) Psixoloqlar aldatmanı əhatə edən bir tədqiqat aparmamışdan əvvəl, aldatma texnikalarından istifadənin tədqiqatın vacib elmi, təhsil və ya təbiiqi dəyərlərinə uyğun olduqda və effektiv alternativlərin mümkün olmadığına qərar verildiyi hallarda bu cür tədqiqatları icra edə bilərlər.

(b) Psixoloqlar fiziki ağrı və ya ciddi emosional

gərginlik yarada biləcək tədqiqatlarla bağlı iştirakçıları aldatmazlar.

(c) Psixoloqlar hansısa eksperimentin dizaynı və tətbiqində mühüm bir xüsusiyyət olan aldatmanı iştirakçılara mümkün qədər tez, iştiraklarının sonunda və ya ən gec məlumat toplanması başa çatdıqda izah etməlidirlər, həmçinin iştirakçılara öz məlumatlarını geri çəkmək üçün icazə verilməlidir (bax: 8.08. Məlumatlandırma).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar aldatmanı əhatə edən bir tədqiqat aparmamışdan əvvəl, aldatma texnikalarından istifadə edilməsinin tədqiqatın vacib elmi, təhsil və ya tətbiqi dəyərlərinə uyğun olduğuna və effektiv alternativlərin mümkün olmadığına qərar verməlidirlər. Bu, tədqiqatın etik cəhətlərini və elmi dəyərlərini balanslaşdırmağı tələb edir. Psixoloqlar aldatmanın istifadəsinin müsbət elmi nəticələr verəcəyinə əmin olmalıdırlar.

(b) Psixoloqlar fiziki ağrı və ya ciddi emosional gərginlik yarada biləcək tədqiqatlarla iştirakçıları aldatmazlar. Bu, iştirakçıların emosional və fiziki sağlamlığının qorunmasını təmin etmək məqsədini daşıyır. Psixoloqlar tədqiqatları planlaşdırarkən iştirakçıların rifahını əsas götürməlidirlər.

(c) Psixoloqlar hansısa eksperimentin dizaynı və tətbiqində mühüm bir xüsusiyyət olan aldatmanı iştirakçılara mümkün qədər tez, iştiraklarının sonunda və ya ən gec məlumat toplanması başa çatdıqda izah etməlidirlər. Bu, iştirakçıların tədqiqatın necə həyata keçirilməsi və aldatmanın səbəbləri haqqında məlumatlanmasını təmin edir.

• **Məlumatların geri çəkilməsi:** Tədqiqatın sonunda iştirakçılara məlumatlarını geri çəkməyə icazə verilməlidir. Bu, etik bir tələbdir və iştirakçıların öz məlumatlarını idarə etmələrini təmin edir.

Psixoloqlar aldatma ilə bağlı tədqiqat apararkən məsuliyyətli olmalı və iştirakçıların sağlamlığını, rifahını və hüquqlarını qorumaq üçün etik standartlara riayət etməlidir. Etik tələblər tədqiqatların obyektivliyi, pasiyent etimadı və psixologiya sahəsinin etibarı üçün mühümdür.

Verilmiş "bax: 8.08. Məlumatlandırma" istinadı aldatmanın aydın şəkildə izahını, pasiyent hüquqları ilə bağlı əlavə məlumatları əhatə edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar aldatmanı əhatə edən tədqiqatlar apararkən ehtiyatlı olmalı və etik öhdəliklərə riayət etməlidirlər. Aldatma yalnız vacib elmi və ya təhsil dəyərlərinə əməl etdikdə və alternativlər olmadıqda istifadə edilməlidir. İştirakçıların rifahı, gizliliyi və hüquqları daim qorunmalı və tədqiqatın sonunda onlara aldatmanın izah edilməli olduğu unudulmamalıdır. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin etibarlılığını artırmağa və pasiyent etimadını gücləndirməyə kömək edir.

8.08. Məlumatlandırma

(a) Psixoloqlar iştirakçılara tədqiqatın mahiyyəti, nəticələri və tapıntıları haqqında müvafiq məlumat almaq imkanı tanıyırlar və iştirakçıların ola biləcək yanlış anlamalarını düzəltmək üçün müvafiq addımlar atırlar.

(b) Elmi və ya insani məqsədlər bu məlumatlandırmanın gecikməsini və ya gizlədilməsini haqlı çıxarsa, psixoloqlar zərərləri minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar.

(c) Psixoloqlar tədqiqat metodlarının bir iştirakçıya

ziyan verdiyini öyrəndikdə, zərəri minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar iştirakçılara tədqiqatın mahiyyəti, nəticələri və tapıntıları haqqında müvafiq məlumat almaq imkanı tanıyırlar. Bu, iştirakçıların tədqiqatın məqsədini, hansı metodlardan istifadə olunduğunu və nəticələrin nə olduğunu anlamasına kömək edir.

• **Yanlış anlayışların düzəldilməsi:** Psixoloqlar iştirakçıların tədqiqatla bağlı yanlış anlamalarını düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, iştirakçıların daha məlumatlı şəkildə qərarlar vermələrini təmin edər və onların prosesə olan etibarını artırır.

(b) Elmi və ya insani məqsədlər bu məlumatlandırmanın gecikməsini və ya gizlədilməsini haqlı çıxarsa, psixoloqlar zərərləri minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Yəni əgər müəyyən şəraitlərdə məlumatlandırmanın təxirə salınması mütləqdirsə, bu zaman psixoloqlar iştirakçılarla bağlı mümkün təhlükələri və zərərləri minimuma endirmək üçün proaktiv tədbirlər görməlidirlər.

• **Zərərin idarəsi:** Zərərlərin azaldılması üçün psixoloqlar iştirakçıların rifahını qorumağı əsas tuturlar. Bu, onların peşəkar davranışda etik standartlara riayət etmələrinin vacib olduğunu göstərir.

(c) Psixoloqlar tədqiqat metodlarının bir iştirakçıya ziyan verdiyini öyrəndikdə, zərəri minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, psixoloqların pasiyent və iştirakçılara qarşı olan məsuliyyətini nümayiş etdirir.

• **Düzgün reaksiya:** Psixoloqlar iştirakçıların zərər

görməsinin qarşısını almaq məqsədilə qeyri-müəyyən, zərərli metodları dərhal dəyişdirməli və ya bu metodların düzəldilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər. Bu, etik və peşəkar davranışın pozulmasının qarşısını alar.

Məlumatlandırma və ziyanları minimuma endirmək üzrə psixoloqların öhdəlikləri, onların pasiyent rifahını qoruması, etimadı artırması və peşə standartlarına riayət etməsi üçün vacibdir. Bu yanaşma psixologiyada etik davranışların və pasiyent hüquqlarının üstünlük təşkil etməsini təmin edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqat iştirakçılarına müvafiq məlumat vermək, yanlış anlaşılmaları düzəltmək, zərəri minimuma endirmək və iştirakçılara ziyan verən metodları düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumaqla yanaşı, psixologiya sahəsinin etibarını artırır və daha məsuliyyətli davranışa yönəldər.

8.09. Tədqiqat zamanı heyvanlara insani yanaşma və onların istifadəsi

(a) Psixoloqlar heyvanları mövcud federal, əyalət və yerli qanunların tənzimləmələrinə və peşə standartlarına uyğun olaraq əldə edir, baxımı, istifadəsi və sona çatdırılması üçün məsuliyyət daşıyırlar.

(b) Tədqiqat metodları üzrə təhsil almış və laboratoriya heyvanlarının baxımında təcrübəli olan psixoloqlar, heyvanlarla bağlı bütün prosesləri idarə edir və bu heyvanların rahatlığı, sağlamlığı və müalicəsi üçün

əmək sərf edirlər.

(c) Psixoloqlar onların nəzarəti altında olan heyvanları istifadə edən bütün şəxslərin tədqiqat metodları və müvafiq heyvanların baxımı, qorunması və idarə olunması ilə bağlı tədris aldıklarını təmin etməlidirlər, bu, onların roluna uyğun olmalıdır (bax: 2.05. *Başqalarına iş həvalə edilməsi*).

(d) Psixoloqlar heyvanların sıxıntı, infeksiya, xəstəlik və ağrılarını minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar.

(e) Psixoloqlar heyvanların ağrı, gərginlik və ya yoxsulluqla qarşılaşmasına səbəb olan yalnız alternativ bir prosedur mövcud olmadıqda və bu məqsəd, gözlənilən elmi, təhsil və ya tətbiqi dəyərin vacib olduğu halda müdaxilə edilə bilər.

(f) Psixoloqlar cərrahiyyə prosedurlarını uyğun anesteziya altında həyata keçirirlər, əməliyyat zamanı və sonrasında infeksiyadan qorumaq, ağrını minimuma endirmək üçün müvafiq qaydalara riayət edirlər.

(g) Bir heyvanın həyatına son verilməsi lazım olduqda, psixoloqlar sürətlə hərəkət etməli, ağrını minimuma endirməyə çalışmalı və qəbul edilmiş prosedurlara uyğun davranmalıdırlar.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar heyvanları əldə edərkən, onun baxımında, istifadəsində, həyatının sona yetirilməsi proseslərində mövcud federal, əyalət, yerli qanunlara və tənzimləmələrə riayət etməlidirlər. Bu, heyvanların etik və hüquqi müstəvidə mülkiyyətini təmin etməyə yönəlmişdir. Psixoloqlar qanunvericiliyə uyğun şəkildə heyvanlarla düzgün davranmaq məsuliyyətini daşıyırlar.

(b) Tədqiqat metodları üzrə təhsil almış və laboratoriya heyvanlarının baxımında təcrübəli olan psixoloqlar heyvanlarla bağlı bütün prosesləri idarə etmək və onların rahatlığını, sağlamlığını və müalicəsini təmin etmək kimi məsuliyyət daşıyırlar. Bu, psixoloqların etik və peşəkar mühitdə heyvanlara yaxın münasibət göstərmələrində doğru qərar vermələrini təmin edir.

(c) Psixoloqlar onların nəzarəti altında olan heyvanları istifadə edən bütün şəxslərin tədqiqat metodları, heyvanların baxımı, qorunması və idarə olunması ilə bağlı təhsil almalarını təmin etməlidirlər. Bu, heyvanların müvafiq şəkildə müalicə edilməsinə və onların rifahını qorumağa xidmət edir.

(d) Psixoloqlar heyvanların sıxıntı, infeksiya, xəstəlik və ağrı kimi problemlərini minimuma endirmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, heyvanların psixoloji və fiziki sağlamlığını qorumağa kömək edir. Psixoloqlar heyvanların inkişafını və vəziyyətini mütəmadi olaraq qiymətləndirməlidirlər.

(e) Psixoloqlar heyvanların ağrı, gərginlik və ya yoxsulluqla qarşılaşmasına səbəb olan yalnız alternativ prosedur mövcud olmadıqda və bu məqsəd elmi, təhsil və ya tətbiqi dayərin vacib olduğu halda müdaxilə edə bilərlər. Beləliklə, heyvanlara zərər vermədən, effektiv şəkildə tədqiqatın keçirilməsi təmin olunmalıdır.

(f) Psixoloqlar cərrahiyyə prosedurlarını uyğun anesteziya altında icra etməlidir, əməliyyat zamanı, həmçinin sonrasındakı infeksiyadan qorumaq və ağrını minimuma endirmək üçün müvafiq qaydalara riayət etməlidirlər. Bu, heyvanların rahatlığı və sağlamlıqları üçün son dərəcə vacibdir.

(g) Bir heyvanın həyatına son vermək lazım gəldikdə, psixoloqlar sürətlə hərəkət etməli, ağrını minimuma endirməyə çalışmalı və qəbul edilmiş prosedurlara uyğun davranmalıdır. Heyvanların vaxtında və insani bir formada həyatlarının sona çatdırılmasını təmin etmək onların cəkdii əziyyəti azalt-

mağa və etik prinsipə əməl etməyə xidmət edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar heyvanların tədqiqatlarında etik öhdəliklərə riayət etməli, onların rifahını ön planda saxlamalı, müvafiq prosedurları izah etməli, sıxıntıları minimuma endirərək humanitar müalicəni təmin etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin həssas təbiətini qorumağa və cəmiyyətdəki etibarını artırmağa xidmət edir.

8.10. Tədqiqat nəticələrinin hesabı

(a) Psixoloqlar məlumat yaradılması məqsədilə məlumatları saxtalaşdırmamalıdırlar (bax: 5.01. (a) *Yanlış və aldadıcı ifadələrdən çəkinmək*).

(b) Psixoloqlar dərc etdikləri məlumatlarda əhəmiyyətli xətalər tapdıqları halda, bu xətaləri düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar; düzəlişlər, geri çəkilmək, düzəldilmiş məlumatlar və ya digər müvafiq nəşr metodlarından istifadə oluna bilər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar məlumat yaradılması məqsədilə məlumatları saxtalaşdırmamalıdırlar. Bu, tədqiqat nəticələrinin, analizlərin və tapıntıların dürüstlüyünü və etibarını qorumaq üçün mütləqdir. Saxtalaşdırma, yalnız psixologiya sahəsində deyil, bütün elmi tədqiqatlarda ciddi bir etik pozuntudur. Psixoloqlar, yalnız gərçək və dəqiq məlumatlardan istifadə edərək elmi və peşəkar mühitin etibarlı olmasını təmin etməlidirlər.

(b) Psixoloqlar dərc etdikləri məlumatlarda əhəmiyyətli

xətalər tapdıqları halda, bu xətaləri düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu, tədqiqatın doğruluğunu və etibarını bərpa etmək məqsədi daşıyır. Xətalərin düzəldilməsi prosesi aşağıdakılarla həyata keçirilə bilər:

• **Düzəlişlər:** Tapılan xətalərin düzəldilməsi, düzgün məlumatların qeyd olunması.

• **Geri götürmək:** Düzgün olmayan məlumatın qeyri-ədalətli bir vəziyyət yaratdığını düşünürsə, psixoloqlar dərc olunmuş işlərini geri götürə bilərlər.

• **Düzəldilmiş məlumatlar:** Düzəldilmiş və ya yenidən nəzərdən keçirilmiş məlumatların dərc edilməsi.

• **Digər nəşr metodları:** Lazım olduqda, digər müvafiq nəşr metodlarının istifadəsi. Bu, məlumatların düzgünlüyünü artırmaq üçün elmi ədəbiyyata integrasiya edilməyi təmin edir.

Psixoloqların tədqiqat nəticələrinin hesabatında göstərdikləri dürüstlük etik məsuliyyəti artırır. Dürüst və şəffaf məlumatların təqdim edilməsi psixologiya peşəsinə olan etimadı gücləndirir, bu, elmi tədqiqatların cəmiyyətə təqdim edilməsi baxımından vacibdir.

Tədqiqat nəticələrinin düzgün və obyektiv olmasını təmin etmək, yalnız psixoloq üçün deyil, eləcə də psixologiya sahəsindəki digər mütəxəssislər, tələbələr və tələbələrin olduğu mühitlər üçün əhəmiyyətlidir. Düzgünlük və dürüstlük yolu ilə tədqiqat əldə edilərkən psixoloq psixoloji xidmətlərin keyfiyyətinin artmasına kömək edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqat nəticələrinin hesabatında məlumatları saxtalaşdırmamalı və əhəmiyyətli xətaləri başa düşdükdə düzəltmək üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu yanaşma peşəkar etikaya riayət etməyə

kömək edir, psixologiya sahəsinin etibarını artırır, bu, pasiyent hüquqlarını qorumağa yönəldilmiş bir fəaliyyətdir.

8.11. Plagiat

Psixoloqlar başqasının işlərini və ya məlumatlarını istinad etdikdə belə, özlərininki kimi təqdim etməzlər.

Açıqlama:

Plagiat, başqasının işlərini, ideyalarını, məlumatlarını və ya ifadələrini öz işin kimi təqdim etməkdir. Bu, elmi və peşəkar etikaya ziddir, ciddi nəticələrə yol açar. Psixoloqlar digər mütəxəssislərin işlərini müstəqil şəkildə araşdırmalı və öz sözləri ilə ifadə etməlidirlər.

Psixoloqlar başqasının işlərindən istifadə edərkən hər zaman uyğun istinadlar göstərməlidirlər. Hətta istinad verilsə belə, plagiat olmamasına diqqət etməlidirlər. Məlumatların və ideyaların müəlliflərini tanımaq etik bir davranışdır, bu, elmi icma ilə düzgün ünsiyyətin təmin edilməsinə kömək edir.

Psixoloqların plagiatla mübarizə etmə öhdəliyi onların peşəkar və elmi etikaya riayət etmələrinin bir hissəsidir. Plagiatın qarşısını almaq psixologiya işlərinin etibarını və keyfiyyətini artırmağa kömək edir. Həmçinin, bu yanaşma psixoloqların öz orijinal fikirlərini və tədqiqatlarını inkişaf etdirmələrinə də imkan tanıyır.

Elmi və peşəkar mühitdə plagiatın qarşısını almaq psixologiyanın etibarını qorumaq baxımından vacibdir. Psixoloqlar pasiyentlərinin və cəmiyyətin qarşısında etibarlarını qorumaq üçün obyektiv, dürüst və etik davranış nümayiş etdirməlidirlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar başqasının işlərini və məlumatlarını istinad etdikdə belə, özlərininki kimi təqdim etməməlidirlər. Bu yanaşma peşəkar etikaya, əxlaqa və elmi dürüstlüyə riayət etməyə kömək edir. Plagiatın qarşısını almaq psixologiyanın etibarlı və peşəkar bir sahə olaraq inkişaf etməsini təmin edir.

8.12. Nəşr krediti

(a) Psixoloqlar, həqiqətən, gerçəkləşdirdikləri və ya əhəmiyyətli töhfə verdikləri işlər üçün məsuliyyət daşıyırlar və kredit alırlar; bu, müəllif krediti daxil olmaqla etibarlıdır (bax: 8.12. (b) *Nəşr krediti*).

(b) Ana müəlliflik və digər nəşr krediti, müvafiq şəxslərin bu sahədəki elmi və ya peşəkar töhfələrini düzgün şəkildə əks etdirməlidir. Yalnız bir korporativ mövqeyə malik olmaq (məsələn, şöbə müdiri) müəllif krediti almaq hüququ vermir. Tədqiqatlara və ya yayımlara kiçik töhfələr uyğun şəkildə tanınmalıdır, məsələn, əlavə qeydlərlə və ya açıqlayıcı bir bəyanatla.

(c) İstisna hallardan başqa, bir tələbənin istənilən çoxmüəllifli məqalədə, tələbənin doktorantura dissertasiyasına əsaslanaraq ana müəllif kimi sadalanması lazımdır. Fakültə rəhbərləri mümkün olan ən erkən mərhələdə, tədqiqat və nəşr prosesi boyunca nəşr krediti məsələsini tələbələrə müzakirə etməlidirlər (bax: 8.12. (b) *Nəşr krediti*).

Açıqlama:

(a) *Psixoloqlar, həqiqətən, gerçəkləşdirdikləri və ya əhə-*

miyyətli töhfə verdikləri işlər üçün məsuliyyət daşıyırlar və kredit alırlar. Bu, onların elmi və peşə fəaliyyətlərindəki dəqiq iştirakını və tanınacaq dəyərini əhatə edir. Müəllif krediti psixologiyanın elmi tədqiqatlarında və nəşrlərində ədalətli şəkildə tanınmanın təminatı üçün əhəmiyyətlidir.

(b) *Ana müəlliflik və digər nəşr krediti*, müvafiq şəxslərin bu sahədəki elmi və ya peşəkar töhfələrini düzgün şəkildə əks etdirməlidir. Bu, müəlliflərin elmi işdəki əhəmiyyətini və töhfələrini ədalətlə tanımalıdır. Hətta bir şəxsin korporativ mövqeyi (məsələn, şöbə müdürü) ona müəllif krediti almaq hüququ vermir.

• *Kiçik töhfələrin tanınması*: Tədqiqatlara və ya yayımlara verilən kiçik töhfələr müvafiq şəkildə tanınmalıdır. Məsələn, bu, əlavə qeydlərlə və ya açıqlayıcı bir bəyanatla bildirilə bilər. Bu, əməkdaşların iştirakı və onların işlərinin kiçik də olsa, elmi cəhətdən qiymətləndirilməsi baxımından vacibdir.

(c) *İstisna hallardan başqa*, bir tələbənin istənilən çoxmüəllifli məqalədə, tələbənin doktorantura dissertasiyasına əsaslanaraq ana müəllif kimi sadalanması lazımdır. Bu, tələbənin müstəqil tədqiqat fəaliyyətinin tanınması, müəlliflik hüquqlarının qorunması və tələbələrin işinin ədalətli qiymətləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

• *Fakültə rəhbərləri ilə müzakirə*: Fakültə rəhbərləri mümkün olan ən erkən mərhələdə, tədqiqat və nəşr prosesi boyunca nəşr krediti məsələsini tələbələrlə müzakirə etməlidirlər. Bu müzakirələr tələbələrin müəlliflik haqqında aydın anlayışa sahib olmalarını və düzgün şəkildə yönəlmələrini təmin edir.

Bu prinsiplərə riayət edilməsi psixologiya sahəsində etik davranışların mandatını artırır. Məsuliyyətli müəlliflik tədqiqatın nəticələrinin düzgün ifadə olunmasına və tərəfdaşların ədalətli şəkildə tanınmasına xidmət edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar, həqiqətən, töhfə verdikləri işlər üçün məsuliyyət daşımalı və kredit almalı, müvafiq şəxslərin elmi və peşəkar töhfələrini düzgün formada əks etdirməli, müvafiq müzakirələr aparmalı və tələbələrin ana müəllif kimi tanınmasına imkan tanımalıdırlar. Bu yanaşma etimadı artırır, psixologiya sahəsinin keyfiyyətini və etibarlılığını qoruyar.

8.13. Eyni məlumatların yenidən nəşri

Psixoloqlar əvvəllər yayımlanmış məlumatları orijinal məlumat kimi yayımlamazlar. Lakin, müvafiq şəkildə təqdim edildiyi halda, məlumatların yenidən dərc edilməsinə icazə verilir.

Açıqlama:

Psixoloqlar əvvəlcə yayımlanmış məlumatları orijinal məlumat kimi yayımlamamalıdırlar. Bu, elmi etik prinsiplərin pozulmasına səbəb olan bir davranışdır. Orijinal müəllifin, mənbənin tam yazılması və düzgün bir şəkildə tanınması vacibdir.

Yenidən dərc etməyə yalnız müvafiq şəkildə təqdim edildiyi və orijinal mənbəyə qarşı düzgün istinad verildiyi halda icazə verilir. Bu, yazılı mənbənin necə təqdim edilməsini, müqayisə edilməsi üçün aydın və müvafiq kontekstdə nəzərdən keçirilməsini tələb edir.

Məlumatlar yenidən nəşr olunduqda psixoloqlar müvafiq lisenziya və ya icazə tələb edə bilərlər. Yenidən dərc edilmiş məlumatın orijinal mənbəyə əsaslanaraq müvafiq hüquqi tələblərə riayət etməsi vacibdir.

Bu, psixologiyanın etimadını artırır, pasiyent və cəmiyyət arasında ünsiyyəti qoruyur. Məlumatların düzgün və şəffaf bir şəkildə təqdim edilməsi etik öhdəliklərə riayət etməyi tələb edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar əvvəllər yayımlanmış məlumatları orijinal məlumat kimi yayımlamamalı, lakin müvafiq şəkildə təqdim edildiyi təqdirdə məlumatların yenidən dərc edilməsinə icazə verilməlidir. Bu yanaşma psixologiya sahəsində elmi etibarın qorunmasına, müəlif hüquqlarının tanınmasına və peşəkar etikaya riayət etməyə xidmət edir.

8.14. Tədqiqat məlumatlarının düzgün paylaşılması

(a) Tədqiqat nəticələri yayımlandıqdan sonra psixoloqlar nəticələrini yenidən analiz edərək, etibarlı iddiaları təsdiqləmək istəyən digər kompetent peşəkarlar üçün bu məlumatları təqdim edirlər; bu şəxslər yalnız göstərilən məqsəd üçün bu məlumatlardan istifadə etməlidir, iştirakçıların gizliliyinin qorunması şərti ilə, hüquqi hüquqların məsələyə daxil olduğu hallarda. Bu, həmin şəxslərin və ya qrupların bu məlumatları təmin etməsi ilə bağlı xərcləri öz üzərlərinə götürməsinə tələb edə bilər.

(b) Başqa psixoloqlardan yenidən analiz yoluyla müəyyən iddiaları təsdiqləmək məqsədilə məlumat tələb edən psixoloqlar, paylaşılmış məlumatlardan yalnız müəyyən məqsədlər üçün istifadə edə bilərlər; bunun üçün psixoloqlar məlumatların digər istifadəsi üçün əvvəlcədən yazılı şəkildə razılıq almalıdırlar.

Açıqlama:

(a) Tədqiqat nəticələri yayımlandıqdan sonra psixoloqlar nəticələrini yenidən analiz edərək etibarlı iddiaları təsdiqləmək istəyən digər kompetent peşəkarlar üçün bu məlumatları təqdim edirlər.

• **Qoruma şərtləri:** Bu məlumatlar yalnız spesifik bir məqsəd üçün, yəni etibarlı iddiaların təsdiqlənməsi məqsədilə istifadə edilməlidir. İştirakçıların məxfiliyi mütləq şəkildə qorunmalıdır. Məlumatların paylaşılması iştirakçıların kimliklərini ifşa etmədən həyata keçirilməlidir.

• **Hüquqi məsələlər:** Məlumatların təqdimatı hüquqi işlərin məsələyə daxil olduğu halda buna uyğun ölçülməlidir. Yəni məlumatın qeydə alındığı dövrdə iştirakçıların hüquqları qorunmalıdır. Bu, tədqiqatın etik standartlara riayət etməsinin və iştirakçıların təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin bir hissəsidir.

• **Xərclərin ödənilməsi:** Psixoloqlar bu məlumatları təqdim etdikdə, digər peşəkarlardan məlumatların təmin edilməsi ilə bağlı xərcləri öz üzərlərinə götürmələrini tələb edə bilərlər. Bu, psixoloqun peşəkar öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini dəstəkləyər.

(b) Yenidən analiz yoluyla müəyyən iddiaları təsdiqləmək məqsədilə başqa psixoloqlardan məlumat tələb edən psixoloqlar paylaşılmış məlumatlardan yalnız müəyyən məqsədlər üçün istifadə edə bilərlər.

• **Razılıq tələbi:** Psixoloqlar məlumatların digər istifadəsi üçün əvvəlcədən yazılı razılıq almalıdırlar. Bu, pasiyentlərin hüquqlarını qorumaq və məlumatların yayılmasını mütəmadi olaraq tənzimləmək məqsədini daşıyır. İştirakçıların razılığı olmadan onların şəxsi məlumatlarını istifadəyə vermək etik cəhətdən düzgün deyil.

Psixoloqlar tədqiqat məlumatlarının paylaşılması zamanı pasiyent hüquqlarını, etik standartları və məlumatların təhlükəsizliyini qorumaq adına məsuliyyət daşıyırlar. Bu yanaşma psixologiyanın etibarlı bir sahə olaraq qəbul edilməsi və pasiyent etimadının artırılması baxımından vacibdir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar tədqiqat nəticələrini düzgün şəkildə paylaşmalı, iştirakçıların gizliliyini qorumaq üçün müvafiq tədbirlər görməli və məlumatın istifadəsi ilə bağlı yazılı razılıq tələb etməlidirlər. Bu yanaşma psixoloqların etik öhdəliklərinə riayət etmələrini, pasiyent hüquqlarını qorumağı və əlaqələrdə etimadı artırmağı təmin edir.

8.15. İcmal

Təqdimat, nəşr, qrant və tədqiqat təklifi araşdırması üçün göndərilmiş materialları müzakirə edən psixoloqlar bu məlumatların gizliliyinə və öz mülkiyyət hüquqlarına hörmət edirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar müzakirə etdikləri təqdimat, nəşr, qrant və tədqiqat materiallarının gizliliyinə hörmət etməlidirlər. Bu həmin materialların, iştirakçıların və tədqiqatçılarla bağlı məlumatların icazəsiz paylaşılmaması deməkdir. Gizliliyin qorunması etik davranışın əsas hissəsidir, iştirakçıların və ya pasiyentlərin məxfiliyini qoruyur.

Psixoloqlar müzakirə etdikləri materialların mülkiyyət hüquqlarına diqqət yetirməlidirlər. Bu, yaradılmış işlərin və

ideyaların orijinal müəllif hüquqlarına hörmət göstərməsi mənasına gəlir. Psixoloqlar başqasının işinə müdaxilə etməməli və bu materiallarla bağlı olan hüquqlara riayət etməlidirlər.

Məlumatların gizliliyi və mülkiyyət hüquqlarına hörmət etmək psixologiyanın peşəkar etik standartlarına tamamilə uyğundur. Psixoloqlar bu prinsiplərə riayət etməklə öz pasiyentlərinin, iştirakçılarının və digər tədqiqatçıların etibarını və hüquqlarını qorumağa çalışırlar.

Bütün müzakirələr bu prinsiplərin nəzərə alınması yolu ilə aparılmalıdır. Psixoloqlar məlumatları müzakirə edərkən, onların gizliliyinin qorunmasını və mülkiyyət hüquqlarının pozulmamasını təmin etməlidirlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar təqdimat, nəşr, qrant və tədqiqat təklifləri ilə bağlı müzakirə apararkən məlumatların gizliliyinə və mülkiyyət hüquqlarına hörmət etməlidirlər. Bu yanaşma pasiyentləri və iştirakçıların hüquqlarını qorumağa, psixologiyanın etibarlı və etik bir sahə olmasına, eyni zamanda peşəkar etimadın artırılmasına xidmət edir.

IX BÖLÜM: QIYMƏTLƏNDİRMƏ

9.01. Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr

(a) Psixoloqlar verdikləri rəylərdə, hesabatlarda, diaqnoz, ya da qiymətləndirmə açıqlamalarında, forensik (məhkəmə-tibb) şahidlik də daxil olmaqla, apardıqları qiymətləndirmələrini fikirlərini və tapıntılarını dəstəkləyən məlumat və texnikalara əsaslanaraq formalaşdırırlar (bax: 2.04. *Elmi və peşə münaqişələri üçün məlumat bazası*).

(b) “9.01. (c)”də qeyd olunduğu kimi, psixoloqlar fərdlərin psixoloji xüsusiyyətləri barədə bu fərdlərin ifadələrini və ya nəticələrini dəstəkləyən yetərli qiymətləndirmə aparmadan rəy verməzlər. Məqbul cəhdlər nəticəsində fərdlərin nəzakətli şəkildə qiymətləndirilməsi aparılmadıqda, psixoloqlar apardıqları işləri və buna əsaslanaraq əldə etdikləri nəticələri sənədləşdirmək məcburiyyətindədirlər; qiymətləndirmələrinin etibarlılığı və keçərliliyi üzrə məhdud məlumatların mümkün təsirləri barədə məlumat verməli, nəticələrinin xarakterini və əhatə dairəsini uyğun şəkildə müəyyən etməlidirlər (bax: 2.01. *Səriştəlilik sərhədləri*; 9.06. *Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı*).

(c) Psixoloqlar hansısa qeyd araşdırması apardıqda, ya da məsləhət və ya nəzarəti təmin etdikdə və fərdi qiymətləndirmə zəruri olmadıqda bunu açıqlayır, nəticələrinə dair qiymətləndirmə və tövsiyələrini dəstəkləyən məlumat mənbələrini bildirirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar verdikləri rəylərdə, hesabatlarda, diaqnoz, ya da qiymətləndirmə açıqlamalarında apardıqları qiymətləndirmələri fikirlərini və tapıntılarını dəstəkləyən məlumat və texnikalara əsaslanaraq formalaşdırmalıdırlar. Bu, psixoloqun əldə etdiyi nəticələrin etibarlı və əsaslı olduğunu nümayiş etdirər. Hər hansı bir mülahizənin arxasında müvafiq standartlara cavab verən qiymətləndirmələr, müşahidələr və ya forensik şahidlik varsa, psixoloqlar bu məlumatlara istinad etməlidirlər.

(b) Psixoloqlar fərdlərin psixoloji xüsusiyyətləri barədə bu fərdlərin ifadələri və ya nəticələri ilə dəstəklənmiş kifayət qədər qiymətləndirmə aparılmadan rəy verməməlidirlər. Yəni bir pasiyentin psixoloji və ya emosional vəziyyəti ilə bağlı rəy vermək üçün müvafiq qiymətləndirmələr etməli, etibarlılıq və keçərlilik mövcud olmalıdır. Əgər qiymətləndirmə zamanı müvafiq əlamətlərin olmadığını düşünülərsə, psixoloqlar apardıqları işləri sənədləşdirməli, əldə etdikləri nəticələr haqqında məlumat verməli, eləcə də qiymətləndirmələrinin etibarlılığı və keçərliliyi ilə bağlı məhdud məlumatların mümkün təsirlərini izah etməlidirlər.

(c) Psixoloqlar hansısa qeyd araşdırması apardığında, məsləhət və ya nəzarəti təmin etdikdə, fərdi qiymətləndirmə zəruri olmadıqda, bu vəziyyəti açıqlamalı və nəticələrinə dair qiymətləndirmə və tövsiyələrini dəstəkləyən məlumat mənbələrini bildirməlidirlər. Bu, iştirakçıların müvafiq qiymətləndirmə proseslərinin şəffaflığını və etibarını artırır.

Psixoloqların qiymətləndirmə prosesində etik öhdəlikləri mövcuddur. Bu öhdəliklər pasiyent hüquqlarını qorumaq, peşəkar davranışı təmin etmək və etibarın yüksəldilməsinə istiqamətlənmək məqsədini daşıyır. Qiymətləndirmə zamanı düzgün informasiyanın, açıq izahatın və müvafiq standartların yerinə yetirilməsi vacibdir.

“Bax: 2.01. Səriştəlilik sərhdələri; 9.06. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı” istinadları psixoloqların bütünlükdə öz fəaliyyətlərinə tətbiq olunan xüsusi standartlara uyğunlaşması məqsədini vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmələrə dair rəy və tapıntılar təqdim edərkən yalnız sağlam, peşəkar, etibarlı məlumat və texnikalara əsaslanmalıdırlar. Düzgün qiymətləndirilmiş müvafiq mülahizələrə, məlumat mənbələrinə diqqət yetirilməlidir. Bu yanaşma psixologiyanın etimadını artırmağa, etik standartların qorunmasına və pasiyent hüquqlarının təmin olunmasına yönəlmişdir.

9.02. Qiymətləndirmələrin istifadəsi

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə metodlarını, müsaibələri, testləri, alətləri, bu texnikaların istifadəsi, düzgün tətbiqi ilə bağlı tədqiqat və ya sübutlara əsaslanaraq müvafiq şəkildə idarə edir, uyğunlaşdırır, qiymətləndirir və şərh edirlər.

(b) Psixoloqlar qiymətləndirilən qrupun üzvləri üçün etibarlılığı sübut olunmuş qiymətləndirmə alətlərindən istifadə etməlidirlər. Əgər belə bir etibarlılıq və ya keçərlilik təmin edilməmişsə, psixoloqlar test nəticələrinin və şərhlərinin müsbət və mənfi yönlərini açıqlamalıdırlar.

(c) Psixoloqlar qiymətləndirmə metodlarını fərdin dil seçimi və kifayətliliyinə uyğun olaraq istifadə edirlər; alternativ bir dilin istifadəsi qiymətləndirmə məsələləri ilə əlaqəli deyilsə, uyğun olmaya bilər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə metodlarını, müəssisələri, testləri, alətləri, bu texnikaların istifadəsi ilə bağlı tədqiqat və ya sübutlara əsaslanaraq müvafiq şəkildə idarə etməlidirlər. Bu o deməkdir ki, psixoloqlar yalnız elmi cəhətdən təsdiqlənmiş və peşəkar standartlara uyğun metodlar tətbiq etməlidirlər. Qiymətləndirmənin düzgün tətbiqi etibarlılığın və nəticələrin doğru anlaşılmasının təminatı deməkdir.

(b) Psixoloqlar qiymətləndirilən qrupun üzvləri üçün etibarlılığı sübut olunmuş qiymətləndirmə alətlərindən istifadə etməlidirlər. Bu, psixoloqun istifadə etdiyi alətlərin etibarlı, müvafiq və məqsədyönlü olmasını təmin edir.

- **Etibar və keçərliliyin qiymətləndirilməsi:** Əgər belə bir etibarlılıq və ya keçərlilik təmin edilməmişsə, psixoloqlar test nəticələrinin və şərhlərinin müsbət və mənfi yönlərini açıqlamalıdırlar. Bu, şərh edilən məlumatların necə dərk ediləcəyini anlamaları üçün pasiyentlərə kömək etməlidir və onların istifadəsinin elmi cəhətdən düzgün olduğunu vurğulamalıdır.

(c) Psixoloqlar qiymətləndirmə metodlarından fərdin dil seçimi və kifayətliliyinə uyğun olaraq istifadə etməlidirlər. Bu o deməkdir ki, psixoloq pasiyentin daxil olduğu dil mühitinə uyğun alətlər seçməklə, onlara mümkün olan ən doğru və anlaşılqı qiymətləndirməni təqdim etməlidir.

- **Alternativ dilin istifadəsi:** Alternativ bir dilin istifadəsi qiymətləndirmə məsələləri ilə əlaqəli deyilsə və ya iş-tirəcliyin anladığı bir dil deyilsə, uyğun olmaya bilər.

Psixoloqlar qiymətləndirmə alətlərinin seçilməsində, tətbiqində və nəticələrinin izahında etik məsələlərə riayət etməlidirlər. Bu, pasiyentlə aralarındakı etimadı qorumağa, pasiyentin rifahını artırmağa və qiymətləndirmənin elmi dəyərlik daşımasını təmin etməyə xidmət edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmə metodlarını tətbiq edərkən elmi və peşəkar standartlara riayət etməli, etibarlı qiymətləndirmə alətlərindən istifadə etməli və fərdi dil seçimlərini nəzərə alaraq xidmət göstərməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumağa, psixologiya sahəsinin etibarını artırmağa və onların məmnuniyyətini təmin etməyə xidmət edir.

9.03. Qiymətləndirmələrdə məlumatlandırılmış razılıq

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə, test və ya diaqnostika xidmətləri üçün məlumatlandırılmış razılıq alırlar; bu, "3.10."da göstəriləndiyi kimi, (1) testin qanunla və ya hökumət tənzimləmələri ilə icazə verildiyi hallarda; (2) test, təhsil, təşkilat və ya sistem fəaliyyətləri (məsələn, iştirakçıların işə qəbul zamanı qiymətləndirməyə razılıq verdikləri hallarda) milli olaraq keçirildiyi hallarda; ya da (3) testin məqsədinin qərar vermə bacarığını qiymətləndirmək olduğu hallarda. Məlumatlandırılmış razılıq qiymətləndirmənin mahiyyəti, məqsədi, tariflər, üçüncü tərəflərin iştirak etməsi və gizlilik məhdudiyyətləri haqqında məlumat verir, pasiyent və yaxud xəstəyə suallar vermək və cavab almaq fürsəti təqdim edir.

(b) Psixoloqlar hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq verə bilməyən, qanun, ya da hökumət tənzimləmələri ilə mütləq test edilmələri tələb olunan şəxslərə təklif edilən qiymətləndirmə xidmətlərinin mahiyyəti və məqsədi haqqında məlumat verirlər; bu, qiymətləndirilən şəxs üçün uyğun səviyyədə anlaşılan dildən istifadə et-

mək yolu ilə həyata keçirilir.

(c) Psixoloqlar bir tərcüməçinin xidmətlərindən yararlanacaqlarsa, gizlilik və təhlükəsizlik məsələlərini nəzərə alaraq bu tərcüməçidən istifadə etmək üçün pasiyent və yaxud xəstədən razılıq alırlar, əldə etdikləri məlumatların qiymətləndirmələrini, hesabatları və ya diaqnoz barədə məlumatlarının daxil edilməsini qiymətləndirirlər (bax: 2.05. *Başqalarına iş həvalə edilməsi*; 4.01. *Gizliliyin qorunması*; 9.01. *Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr*; 9.06. *Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı*; 9.07. *Kvalifikasiyası olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə*).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə, test və ya diaqnostika xidmətləri üçün pasiyentlərdən məlumatlandırılmış razılıq almalıdırlar. Bu razılıq aşağıdakı vəziyyətlərdə tələb olunur:

- **Qanunvericiliyin icazə verdiyi hallarda:** Qanunla və ya hökumət tənzimləmələri ilə icazə verildikdə, pasiyentlərdən razılıq alınmalıdır.

- **Milli tətbiq:** Məlumatlandırılmış razılıq test, təhsil, təşkilat və ya sistem fəaliyyətləri (məsələn, iştirakçıların işə qəbul zamanı qiymətləndirməyə razılıq verdikləri hallarda) milli olaraq keçirildiyində də tələb olunur.

- **Qiymətləndirmə məqsədi:** Testin məqsədi qərar vermək bacarığını qiymətləndirmək olduğu hallarda iştirakçılardan razılıq alınmalıdır.

- **Məlumatın aydınlığı:** Məlumatlandırılmış razılıq qiymətləndirmənin mahiyyəti, məqsədi, tariflər, üçüncü tərəflərin iştirak etməsi və gizlilik məhdudiyyətləri haqqında məlumat verir. Psixoloqlar pasiyentlərə suallar vermək və cavab almaq fürsəti təqdim etməlidirlər.

(b) Psixoloqlar hüquqi olaraq məlumatlandırılmış razılıq və ə bilməyən şəxslərə qiymətləndirmə xidmətlərinin mahiyyəti və məqsədi haqqında məlumat verirlər. Bu, qiymətləndirilən şəxs üçün uyğun səviyyədə anlaşılan dildən istifadə etmək yolu ilə həyata keçirilir.

• **Şəxsiyyətlərini qorumaq:** Məlumatların bu cür təqdimatı pasiyentlərin hüquqlarını və onların işgüzar şəraitdə iştirak etmələrinin təhlükəsizliyini qorumağa yönəldilmişdir.

(c) Psixoloqlar hansısa bir tərcüməçinin xidmətlərindən istifadə etməyi planlaşdırırlarsa, gizlilik və təhlükəsizlik məsələlərini nəzərə alaraq bu tərcüməçidən istifadə etmək üçün pasiyentdən və yaxud xəstədən razılıq almalıdırlar.

• **Məlumatların daxil edilməsi:** Psixoloqlar əldə etdikləri məlumatları qiymətləndirmələr, hesabatlar və ya diaqnoz barədə məlumatlara daxil etməzdən əvvəl pasiyentdən razılıq almalıdırlar. Bu, pasiyentin məlumatlarının qorunması və onların gizliliyinin təmin edilməsi baxımından vacib məsələdir.

Psixoloqlar məlumatlandırılmış razılıq prosesinə riayət etməklə, pasiyent hüquqlarını qorumaq və etik standartlara əməl etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiyanın etibarlılıq səviyyəsini və pasiyent etimadını artırmaq məqsədini daşıyır.

İfadədəki “bax: 2.05. Başqalarına iş həvalə edilməsi; 4.01. Gizliliyin qorunması; 9.01. Qiymətləndirmələr üçün müqavilələr; 9.06. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı; 9.07. Kvalifikasiya olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə” istinadları tədqiqatlar və qiymətləndirmələrlə bağlı öhdəliklərin daha geniş kontekstdə bir-biri ilə necə əlaqəli olduğunu təsdiq edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmələrdə məlumatlandırılmış razılıq almalı, iştirakçıların hüquqlarını, təhlükəsizliyini təmin etməli və öz peşəkar etik öhdəliklərinə riayət etməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent etimadını və psixologiyanın elmi yönünü gücləndirir.

9.04. Test məlumatlarının olmaması

(a) Test məlumatları xam və qiymətləndirilmiş nəticələr, pasiyent/xəstə cavablarını test suallarına və ya stimullara daxil edən, pasiyentin/fərdin ifadə və davranışları ilə bağlı qeydləri əhatə edən bir anlayışdır. Test materiallarının pasiyent/xəstə cavablarını əhatə edən hissələri test məlumatlarının tərifı çərçivəsindədir. Pasiyentdən/xəstədən alınan razılığa əsaslanaraq, psixoloqlar test məlumatlarını pasiyent/xəstə və ya sərbəst buraxılma qeyd edilmiş digər şəxslərə təqdim etməlidirlər.

Psixoloqlar pasiyenti/xəstəni və ya başqalarını əhəmiyyətli dərəcədə zərər görməkdən, məlumatların, ya da testlərin sui-istifadə olunmasından, yanlış istifadəsindən qorumaq məqsədilə test məlumatlarını sərbəst buraxmaqdan çəkinə bilirlər; bu, ümumilikdə gizli məlumatların təmin edilməsi üçün olur (bax: 9.11. *Test təhlükəsizliyinin qorunması*).

(b) Pasiyentin/xəstənin razılığı olmadan, psixoloqlar yalnız hüquqi tələblər və ya məhkəmə hökmü əsasında test məlumatlarını təqdim edə bilirlər.

Açıqlama:

(a) *Test məlumatları xam və qiymətləndirilmiş nəticələri, pasiyent/xəstə cavablarını test suallarına və ya stimullara daxil*

edən, eləcə də pasiyentin/fərdin ifadə və davranışları ilə bağlı qeydləri əhatə edən bir anlayışdır. Bu, testin bütün mərhələlərini əhatə edir, o cümlədən suallara birbaşa verilən cavablar və bu cavabların qiymətləndirilməsi də bura daxildir.

• **Test materiallarının qorunması:** Test materiallarının pasiyent/xəstə cavablarına aid olan hissələri test məlumatlarının tərfi çərçivəsindədir, bu da psixoloqları bu materialları qorumasına və müvafiq etik öhdəliklərə riayət etməsinə yönəldir.

Psixoloqlar pasiyentdən/xəstədən alınan razılığa əsaslanaraq test məlumatlarını pasiyent/xəstə və ya sərbəst buraxılmada qeyd edilmiş digər şəxslərə təqdim edə bilirlər. Məlumatın təqdim edilməsi pasiyentin hüququna və təsdiqinə əsaslanmalıdır.

• **Gizlilik və qoruma:** Psixoloqlar pasiyenti/xəstəni və ya başqalarını əhəmiyyətli dərəcədə zərər görməkdən, məlumatların, testlərin sui-istifadə edilməsindən və ya yanlış istifadəsindən qorumaq məqsədilə test məlumatlarını sərbəst buraxmaqdan çəkinə bilirlər. Bu, psixoloqun etik öhdəliklərini yerinə yetirməsindən irəli gəlir.

(b) Pasiyentin/xəstənin razılığı olmadan, psixoloqlar yalnız hüquqi tələblər və ya məhkəmə hökmü əsasında test məlumatlarını təqdim edə bilirlər. Bu, hüquqi çərçivələrə uyğun davranmaqla yanaşı, pasiyentin məlumatlarının gizliliyini qorumaq məqsədini daşıyır.

• **Gizlilik müəyyənlikləri:** Belə hal yalnız qanuni səbəblərlə baş verən ciddi tələblər əsasında icra olunmalıdır. Psixoloqlar pasiyent məlumatlarının sızmasını minimuma endirmək üçün hər zaman çalışmalıdırlar.

Psixoloqların etik məsuliyyətləri pasiyent və iştirakçıların hüquqlarını qorumağı, onların şəffaflığını təmin etməyi, eləcə də etibarlı test məlumatlarının istifadəsini və müvafiq razılıqların təmin olunmasını əhatə edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar test məlumatlarını pasiyentin razılığı olmadan açıqlamamalı, ancaq hüquqi tələblərə riayət etməli və müvafiq məlumatların qorunmasını təmin etməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin etimadını, pasiyent hüquqlarını və prosesin peşəkar etik standartlara uyğun olmasını təmin edir.

9.05. Testin hazırlanması

Psixoloqlar test və digər qiymətləndirmə metodlarını inkişaf etdirərkən, müvafiq psixometrik prosedurlar, mövcud elmi, ya da peşə biliklərinə əsaslanaraq test dizaynı, standartlaşdırma, etibarlılıq, qərəzli mövqenin aradan qaldırılması, azaldılması və istifadəyə dair təkliflər edə bilirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar test və qiymətləndirmə metodlarını hazırlayarkən müvafiq psixometrik prosedurlar tətbiq etməlidirlər. Bunlar testlərin etibarlılığını, düzgünlüyünü və obyektivliyini təmin etmək üçün vacib olan yanaşmalardır. Psixometrik prosedurlar aşağıdakıları əhatə edir:

- **Dizayn:** Testin strukturu, sualları, müvafiq alətlərin təyini və ölçmə nəzəriyyələrinin tətbiqi.
- **Standartlaşdırma:** Testin nəticələrinin yalnız müəyyən standartlara uyğun olaraq qiymətləndirilməsi və bu nəticələrin müqayisə oluna bilməsi.

Psixoloqlar hazırladıqları testlərin etibarlılığını təmin etməyə çalışmalıdırlar. Etibarlılıq testin ölçdüyü şeyləri dəqiq və dəfələrlə ölçməkdən ibarətdir. Bu, nəticələrin hər dəfə eyni şərtlər altında olmasını təmin edir.

Psixoloqlar test və qiymətləndirmə metodlarının hazırlanmasında qərəzli mövqeni aradan qaldırmaq və ya azaltmaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu, testin müxtəlifliliyi və obyektivliyi üçün vacibdir. Psixoloqlar istifadə etdikləri metodların cəmiyyətin müxtəlif qruplarına tətbiq oluna biləcəyini nəzərə alaraq qərəzli mövqenin tənzimlənməsi yönündə çalışmalıdırlar.

Psixoloqlar inkişaf etdirdikləri testlərin istifadəsinə dair aydın və effektiv təkliflər verməlidirlər. Bu, testin praktikada necə tətbiq ediləcəyi, hansı kontekstdə istifadə olunacağı və nəticələrin necə şərh ediləcəyi ilə bağlı müvafiq işləri əhatə edir.

Psixoloqlar testin hazırlanması prosesində iştirakçıların rifahını, hüquqlarını və təhlükəsizliyini prioritet olaraq nəzərə almalıdırlar. Onların etik öhdəliklərə riayət etməsi psixologiyanın peşəkar bir sahə olaraq etibarını artırır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar test və qiymətləndirmə metodlarını inkişaf etdirərkən müvafiq psixometrik prosedurlar, etibarlılıq və qərəzli mövqenin aradan qaldırılması üçün addımlar atmalı və bu məqsədlərə uyğun dizayn, standartlaşdırma və istifadəyə dair təkliflər irəli sürməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsinin elmi və peşəkar keyfiyyətini artırır, eyni zamanda pasiyent etimadını gücləndirər.

9.06. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı

Psixoloqlar qiymətləndirmə nəticələrini izah edərkən, avtomatik izahlar daxil olmaqla, qiymətləndirmənin məqsədini və şəxsin qiymətləndirilməsinə təsir edə biləcək müxtəlif test faktorlarını, tətbiq etmə qabiliyyətlərini və digər xüsusiyyətləri nəzərə almalıdırlar; bu, şəraiti, şəxsin vəziyyətini, dil və mədəni fərqlilikləri də əhatə edə bilər. Həmçinin, şərtlərinin əhəmiyyətli məhdudiyyətlərini qeyd etməlidirlər (bax: 2.01. (b) və (c) *Sərişətililik şərhədləri*; 3.01. *Ədalətsiz ayrı-seçkilik*).

Açıqlama:

Psixoloqlar bir pasiyentin davranışını, psixoloji vəziyyətini və ya digər xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək üçün müxtəlif testlər və qiymətləndirmə metodlarından istifadə edirlər. Nəticələrin izahı zamanı psixoloqlar bu qiymətləndirmənin məqsədini açıq və aydın şəkildə müzakirə etməlidirlər. Yəni qiymətləndirmənin konkret nəyə yönəldiyini və hansı məqsədləri olduğunu izah etmək lazımdır.

Psixoloqlar qiymətləndirmənin nəticələrinə təsir edə biləcək müxtəlif faktorları nəzərə almalıdırlar. Bu faktorlar testin tətbiqi zamanı yaranan şəraitdən (məsələn, testin keçirilmə mühiti), şəxsin (pasiyentin) özündən (məsələn, onun emosional vəziyyəti), dil və mədəni fərqliliklərdən (məsələn, pasiyentin yaşadığı mədəni kontekstin qiymətləndirməyə təsiri) ibarət ola bilər. Bu, qiymətləndirmə prosesinin obyektivliyini və dəqiqliyini artırmaq üçün vacibdir.

Psixoloqlar qiymətləndirmə nəticələrinin izahı zamanı bu nəticələrin müəyyən əhəmiyyətli məhdudiyyətlərinə də diqqət yetirməlidirlər. Hər bir test və qiymətləndirmə metodunun müəyyən şərhədləri, zəruri və dəqiqlik itkiləri var. Məsələn,

bəzi testlər yaş və ya cinsiyyət kimi səbəblərə görə müəyyən qruplarda daha az effektiv ola bilər. Psixoloq bu məhdudiyyətləri qeyd edərək, pasiyent və ya digər maraqlı tərəflərə (məsələn, valideynlər, prosesi həyata keçirən mütəxəssislər) düzgün və etibarlı məlumat verməlidir.

Maddədə qeyd olunan "bax: 2.01. (b) və (c) Səriştəlilik sərhədləri; 3.01. Ədalətsiz ayrı-seçkilik" hissəsi psixoloqun bu prinsiplərə necə riayət etməli olduğuna dair əlavə prinsipləri göstərə bilər.

Nəticə:

Ümumilikdə, bu maddə psixoloqların qiymətləndirmə nəticələrini izah edərkən daha şəffaf, etik və peşəkar davranmalarını təmin etmək məqsədini daşıyır. Bu yanaşma pasiyentlərin daha yaxşı anlamağına və qiymətləndirmənin əsasını görməyə imkan tanıyır.

9.07. Kvalifikasiyası olmayan şəxslər tərəfindən qiymətləndirmə

Psixoloqlar kvalifikasiyası olmayan şəxsləri psixoloji qiymətləndirmə metodlarından istifadə etməyə təşviq etmir.

Açıqlama:

Psixoloqlar qiymətləndirmə nəticələrini izah edərkən, aşağıdakıları nəzərə almalıdırlar:

- **Qiymətləndirmənin məqsədi:** Qiymətləndirmənin məqsədinin aydın şəkildə ifadə edilməsi vacibdir. İştirakçılar qiymətləndirmənin hansı məqsəd üçün keçirildiyini başa düşməlidirlər.

• **Test faktorları:** Şəxsin qiymətləndirilməsinə təsir edə biləcək müxtəlif test faktoru və tətbiqetmə qabiliyyətləri də izah olunmalıdır. Bu, nəticələrin necə əldə edildiyini və hansı amillərin nəticələrə təsir etdiyinə dair məlumat verir.

Psixoloqlar qiymətləndirmə prosesində şəraiti, şəxsin vəziyyətini, dil və mədəni fərqlilikləri də nəzərə almalıdırlar. Bu, müxtəlif iştirakçıların fərqli kontekstlərdə özlərini necə hiss etdiklərini və qiymətləndirmə nəticələrinin onlara necə təsir edə biləcəyini anlamaları üçün vacibdir. Mədəni kontekstin qiymətləndirilmədə rolu qiymətləndirmə prosesinin ədalətli və obyektiv olmasını təmin edir.

Psixoloqlar şərhələrinin əhəmiyyətli məhdudiyyətlərini qeyd etməlidirlər. Bu, qiymətləndirmə nəticələrinin etibarlılığıyla bağlı qeyri-müəyyənlikləri və potensial səhvləri pasiyentlərə açıq şəkildə bildirməyi əhatə edir. Məsələn, psixoloq tətbiq edilən testin yalnız müəyyən bir hissəsində və ya qrupda etibarlı olduğunu izah etməlidir.

Qiymətləndirmə nəticələrinin izahında etik öhdəliklərə riayət etmək psixoloqların pasiyent hüquqlarını qorumağı, etimadı artırmağı və xidmətin keyfiyyətini təmin etməyi baxımından son dərəcə vacibdir. Dərin və anlaşıqlı izahlar pasiyentin hisslərini, təcrübələrini və nəticələrin interpretasiyasını anlamağa kömək edir.

İfadədə olan “bax: 2.01. (b) və (c) Səriştəlilik sərhədləri; 3.01. Ədalətsiz ayrı-seçkilik” istinadları müvafiq tədqiqatların, metodların və insanların qiymətləndirilməsi ilə bağlı daha geniş çərçivənin gizli əlaqələri olduğunu göstərir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmə nəticələrini izah edərkən, qiymətləndirmənin məqsədini, test

faktorlarını, şəxsi və mədəni fərqlilikləri, həmçinin şərhlərinin məhdudiyyətlərini nəzərə almalı və etik prinsiplərə riayət etməlidirlər. Bu, psixologiya sahəsinin xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılmasına, pasiyent etimadının gücləndirilməsinə və iştirakçıların rifahını qorumağa yönəlmişdir.

9.08. Köhnəlmiş testlər və köhnəlmiş test nəticələri

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə və müdaxilə qərarlarını, ya da tövsiyələrini cari məqsəd üçün köhnəlmiş məlumat, ya da test nəticələri əsasında qurmazlar.

(b) Psixoloqlar belə qərarları, ya da tövsiyələri köhnəlmiş və cari məqsəd üçün yararsız olan testlər və ölçmələr əsasında qura bilməzlər.

Nəticə:

“Köhnəlmiş testlər və köhnəlmiş test nəticələri” psixoloqlardan qiymətləndirmə və müdaxilə qərarlarını, eləcə də tövsiyələrini köhnəlmiş məlumatlar və test nəticələri əsasında verməmələrini tələb edir. Psixoloqlar cari məqsəd və vəziyyət üçün aktual və etibarlı məlumatlardan istifadə etməli, köhnəlmiş testlər və ölçmələri yararsız hesab etməlidirlər. Bu prinsiplərə riayət edildikdə psixoloqların qərar vermək prosesi daha etibarlı və müasir standartlara uyğun olur.

9.09. Testin qiymətləndirilməsi və şərh xidmətləri

(a) Psixoloqlar digər peşəkar şəxslərə qiymətləndirmə, ya da dəyərləndirmə xidmətləri təklif edərkən, prosedurların məqsədini, normalarını, etibarlılığını, keçərliliyini və tətbiqlərini, həmçinin onların istifadəsinə dair hər hansı spesifik tələbləri dəqiq bir şəkildə izah edirlər.

(b) Psixoloqlar qiymətləndirmə və şərh xidmətlərini (avtomatlaşdırılmış xidmətlər də daxil olmaqla) proqramın etibarlılığı və prosedurların sübutlarına, eləcə də digər uyğun meyarlara əsaslanaraq seçirlər (bax: 2.01. (b) və (c) Səriştəlilik sərhədləri).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar qiymətləndirmə və müdaxilə qərarlarını, ya da tövsiyələrini cari məqsəd üçün köhnəlmiş məlumat və ya test nəticələri əsasında qurmazlar. Bu, psixoloqların müasir, etibarlı və müvafiq məlumatları istifadə etməkdə öhdəlik daşıdıqlarını izah edir. Köhnəlmiş test nəticələrinin istifadə edilməsi, pasiyentin və ya xəstənin vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsini çətinləşdirir və yanlış qərarların verilməsinə gətirib çıxara bilər.

(b) Psixoloqlar köhnəlmiş və cari məqsəd üçün yararsız olan testlər və ölçmələr əsasında qərar və tövsiyələr verə bilməzlər. Bu, psixoloqdan istifadə etdiyi testlərin elmi və praktik etibarlılığını gözdə tutmamayı tələb edir. Psixoloqlar əvvəllər tətbiq olunmuş və artıq etibarlı olmayan testləri əsas götürərək pasiyenti səhv yönləndirməməlidirlər.

Tədqiqatların nəticələrinin və testlərin müasir olması psixoloqla pasiyent arasında olan etibarı artırır. Psixoloqlar müvafiq test seçimində onların etibarlılığını və dövrün tələblərinə uyğunluğunu daima qiymətləndirməlidirlər. Yalnız bu

formada düzgün nəticələr əldə edə bilərlər.

Psixoloqların köhnəlmiş testlərdən istifadə etməmələri etik öhdəliklər, pasiyent hüquqlarına hörmət və professional etibarın qorunması baxımından vacibdir. Psixoloqlar pasiyent və ya xəstə qarşısında düzgün və dəqiqliklə əsaslandırılmış qərarlar vermək məcburiyyətindədirlər.

Psixoloqlar xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq üçün məlumatları daim yeniləməli, müasir elmi araşdırmalara və standartlara uyğun metodlardan istifadə etməlidirlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmə və müdaxilə qərarlarını köhnəlmiş məlumatlar və test nəticələri əsasında qura bilməzlər. Müasir, etibarlı və müvafiq məlumatların istifadəsi pasiyent hüquqlarını qoruyur, etik prinsipin həyata keçirilməsinə və psixologiya sahəsinin etimadını gücləndirməyə xidmət edir.

9.10. Qiymətləndirmə nəticələrinin izahı

Qiymətləndirmə və şərh psixoloq, işçi, ya da köməkçi tərəfindən aparılsa da, avtomatlaşdırılmış, ya da digər xarici xidmətlərdən istifadə olunsada, psixoloqlar nəticələrin izahını şəxsə, ya da təyin olunmuş nümayəndəyə verilməsinə yönəlmiş müvafiq addımlar atmalıdırlar; əgər əlaqənin mahiyyəti nəticələrin izahını təmin etməyi çətinləşdirsə (məsələn, bəzi təşkilati məsləhət vermə, işə qəbul və hüquqi qiymətləndirmələr), bu fakt öncədən dəyərləndirilən şəxsə açıq şəkildə bildirilməlidir.

Açıqlama:

Qiymətləndirmələr və şərhlər işçi və ya köməkçi tərəfindən aparılsa da, avtomatlaşdırılmış, ya da digər xarici xidmətlərdən istifadə olunsada, psixoloqlar nəticələrin izahını müvafiq şəkildə həyata keçirməlidirlər. Bu, iştirakçıların və ya pasiyentin qiymətləndirmənin nəticələrini anlaması və qəbul etməsi üçün zəruri bir addımdır.

Psixoloqlar nəticələrin izahının şəxsə və ya təyin olunmuş nümayəndəyə verilməsi üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Bu proses iştirakçıların öz psixoloji vəziyyətlərini, qiymətləndirmənin nəticələrini və müvafiq xidmətlərin keyfiyyətini başa düşmələrini təmin edir. Məlumatın şəffaf olması pasiyent və mütəxəssis arasındakı əlaqənin keyfiyyətini artırır.

Nəticələrin izahını təmin etməkdə əlaqənin mahiyyəti böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, bəzi təşkilati məsləhət vermə, işə qəbul və hüquqi qiymətləndirmə kimi hallarda, nəticələrlə bağlı psixoloqların izahını çətinləşdirəcək dini əlaqələr ola bilər. Bu, pasiyentlərlə qurulan peşəkar münasibətlərin düzgün şəkildə idarə edilməsinin vacib olduğunu göstərir.

Əgər müvafiq əlaqəni çətinləşdirən bir hal varsa, bu fakt öncədən dəyərləndirilən şəxsə açıq şəkildə bildirilməlidir. Pasiyent əlaqənin qeyri-müəyyənliyini anlamaqla, öz hüquqlarını daha yaxşı biləcək və qiymətləndirmənin nəticələri ilə bağlı qərar vermək prosesində daha məlumatlı olacaq.

Psixoloqlar qiymətləndirmə nəticələrini izah edərkən etik öhdəliklərə riayət etməlidirlər. Bu, pasiyent etimadını artıran açıq və lisenziyalı bir münasibət qurmağı təmin edir. İştirakçıların öz hüquqlarını bilmələri, müvafiq məlumatların zamanında təqdim edilməsi pasiyent rifahının qorunmasına kömək edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qiymətləndirmə və şərh prosesi zamanı nəticələri izah edərkən müvafiq addımlar atmalı, əlaqənin mahiyyətini və onun qiymətləndirmələrin izahatına olan təsirini nəzərə almalı, pasiyent və ya təyin olunmuş nümayəndələri məlumatlandırmalıdır. Belə bir yanaşma psixologiya sahəsinə olan etimadı artırır, pasiyent hüquqlarını qoruyur və peşəkar etikaya uyğun bir mühit yaradır.

9.11. Test təhlükəsizliyinin qorunması

Test materialları təlimat kitablarını, alətləri, protokolları, test suallarını və stimulları əhatə edir və "9.04."də müəyyən edilən test məlumatlarını bura daxil etmir. Psixoloqlar test materiallarının və digər qiymətləndirmə texnikalarının bütövlüyünü və təhlükəsizliyini qorumaq üçün qanun və müqavilə öhdəliklərinə uyğun davranır, bu etik koda riayət etmək üçün müvafiq səylər göstərir.

Açıqlama:

Test materialları psixologiya sahəsində istifadə olunan müxtəlif resursları əhatə edir. Bura aşağıdakılar daxildir:

- **Təlimat kitabları:** Testlərin necə tətbiq ediləcəyini və nəticələrin necə qiymətləndiriləcəyini izah edən materiallar.
- **Alətlər:** Psixoloji qiymətləndirmə üçün istifadə olunan testlər və müvafiq vəsaitlər.
- **Protokollar:** Test metodlarının tətbiqi zamanı tətbiqin vaxtını və standartlarını tənzimləyən sənədlər.
- **Test sualları və stimullar:** İştirakçıların nəzərdən keçirəcəyi suallar və reaksiya göstərəcəyi stimullardır.

Psixoloqlar test materiallarının və digər qiymətləndirmə texnikalarının bütövlüyünü və təhlükəsizliyini qorumaq üçün müvafiq səylər göstərməlidirlər. Bu, aşağıda göstərilənləri əhatə edir:

- **Qanun və müqaviləyə riayət:** *Psixoloqlar istifadə etdikləri test materiallarını qanunlara və müvafiq müqavilə öhdəliklərinə uyğun şəkildə idarə etməlidirlər. Bu, testlərin qeyri-qanuni istifadəsinin qarşısını alır.*

- **Etik koda riayət:** *Psixoloqlar test materiallarının istifadəsi zamanı etik koda riayət etməlidirlər. Bu, pasiyent, tədqiqat iştirakçıları və digər tərəflərin hüquqlarını qorumağa kömək edir.*

Psixoloqlar test materiallarının qorunması və istənilməyən hadisələrin baş verməməsi üçün müvafiq riskləri qiymətləndirməli və idarə etməlidirlər. Bu, məlumatların sızması, hər hansı bir manipulasiya və ya sui-istifadənin qarşısını almağa yönəlmişdir.

Test materiallarının düzgün qorunması, yalnız pasiyent məlumatlarının gizliliyini yox, eyni zamanda psixologiya sahəsinin etimadını artırır. Psixoloqlar bu məlumatların təhlükəsizliyini təmin etməklə, pasiyent münasibətlərini də qorumuş olurlar.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar test materiallarının, alətlərin və digər qiymətləndirmə texnikalarının təhlükəsizliyini və bütövlüyünü qorumaq üçün qanun və müqavilə öhdəliklərinə uyğun şəkildə müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Bu yanaşma psixologiya sahəsində etik davranışların qorunmasını, məlumatların təhlükəsizliyini təmin etməyi və pasiyent etimadının artırılmasını təmin edir.

X BÖLÜM: TERAPİYA

10.01. Terapiya üçün məlumatlandırılmış razılıq

(a) Psixoloqlar “3.10. Məlumatlandırılmış razılıq”da tələb olunduğu kimi, pasiyent/xəstə ilə terapeutik əlaqənin erkən mərhələsində terapiyanın mahiyyəti, gözlənilən gedişat, ödənişlər, üçüncü tərəflərin iştirakı və gizlilikdəki məhdudiyyətlər barədə məlumat verirlər, pasiyentin/xəstənin suallar verməsi və cavab alması üçün kifayət qədər ona imkan yaradırlar (bax: 4.02. *Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi*; 6.04. *Ödənişlər və maliyyə qaydaları*).

(b) Ümumiyyətlə, tanınmış texnikaların və prosedurların müəyyən edilmədiyi müalicəyə dair məlumatlandırılmış razılıq alınarkən, psixoloqlar pasiyentlərini/xəstələrini müalicənin mahiyyəti, potensial risklər, alternativ müalicələr (mövcudsa) və iştiraklarının könüllü mahiyyəti haqqında məlumatlandırmalıdırlar (bax: 2.01. *Səriştəlilik sərhədləri*; 3.10. *Məlumatlandırılmış razılıq*).

(c) Terapevt təcrübəçidirsə və təqdim edilən müalicənin hüquqi məsuliyyəti nəzarətçidədirsə, pasiyent/xəstə məlumatlandırılmış razılıq proseduru çərçivəsində terapevtin təcrübəçi olduğu və nəzarət altında olduğu, eləcə də nəzarətçinin adının verildiyini öyrənir.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar pasiyent ilə olan terapeutik əlaqənin erkən mərhələsində onlara terapiyanın mahiyyəti, gözlənilən gedişat, ödənişlər, üçüncü tərəflərin iştirakı və gizlilikdəki məhdudiyyətlər barədə müvafiq məlumatlar təqdim etməlidirlər. Bu, pasiyentlərin təklif olunan xidmətlər barədə tam məlumatlı olmasını təmin edir.

- **Sualların cavablandırılması:** Psixoloqlar suallar verməsi və onların cavablarını alması üçün pasiyentə kifayət qədər imkan yaradırlar. İştirakçıların suallara müsbət cavab alması onların müalicəyə daha yaxşı şəkildə cavab verməsini təmin edir.

(b) Ümumiyyətlə, tanınmış texnikaların və prosedurların müəyyən edilmədiyi müalicəyə dair məlumatlandırılmış razılıq alınarkən, psixoloqlar pasiyentlərinə/xəstələrinə müalicənin inkişaf edən mahiyyəti, potensial risklər, alternativ müalicələr (mövcudsa) və iştiraklarının könüllü mahiyyəti haqqında məlumat verməlidirlər.

- **Potensial risklərin aydınlaşdırılması:** Pasiyentlər müalicənin potensial risklərini, nəticələrini və etimadı anlamaq hüququna malikdirlər. Bu, pasiyentin daha müstəqil bir qərar verməsinə kömək edir.

(c) Əgər psixoloq terapevt təcrübəçidirsə (superviziya altındadırsa) və təqdim edilən müalicənin hüquqi məsuliyyəti nəzarətçidədirsə (supervizordadırsa), pasiyent məlumatlandırılmış razılıq proseduru çərçivəsində terapevtin təcrübəçi olduğuna və nəzarət altında olduğuna dair məlumat almalıdır.

- **Nəzarətçinin adının verilməsi:** Nəzarətçinin adı iştirakçılara təqdim edilməlidir. Bu, pasiyentə müalicə ərzində həmin nəzarətçinin kim olduğunu və onların müvafiq rolunu başa düşməyə kömək edir. Bu, pasiyentin ehtiyatlı olmasına və düşüncəli şəkildə iştirak etməsinə imkan tanıyır.

Psixoloqlar məlumatlandırılmış razılıq prosesi zamanı etik öhdəliklərə ciddi riayət etməlidirlər. Bu, pasiyent hüquqlarını qorumaqla yanaşı, psixologiya sahəsinin etibarlığını artırmağa xidmət edir.

Verilmiş “bax: 4.02. Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi; 6.04. Ödənişlər və maliyyə qaydaları; 2.01. (e) Səriştəlilik sərhədləri; 3.10. Məlumatlandırılmış razılıq” istinadları psixoloqların müvafiq öhdəliklərini, eləcə də etik formada pasiyent haqqında düşüncələrini vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyentlərdən/xəstələrdən terapiya ilə bağlı məlumatlandırılmış razılıq almalı, peşə öhdəliklərinə riayət etməli və pasiyentlərin hüquqlarını qorumaq üçün zəmin yaratmalıdırlar. Bu yanaşma pasiyent etimadını gücləndirməyə, psixologiya peşəsinin etibarını artırmağa, eyni zamanda pasiyent ilə terapevt arasında sağlam bir əlaqə qurmağa təşviq edir.

10.02. Cütlüklər və ailələr üçün terapiya

(a) Psixoloqlar bir-biri ilə əlaqədə olan bir neçə şəxsə (məsələn, ər-arvad, əlaqəli şəxslər, valideynlər və uşaqlar) xidmət göstərməyə razı olduqda, əvvəlcədən (1) hansı şəxslərin pasiyent olduğunu və (2) hər bir şəxslə olan münasibəti dəqiq şəkildə aydınlaşdırmaq üçün müvafiq addımlar atırlar. Aydınlaşdırma, psixoloqun rolu və təqdim olunan xidmətlərin, ya da əldə olunan məlumatların mümkün olan istifadələrini əhatə edir (bax: 4.02. *Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi*).

(b) Əgər psixoloqların mümkün çətin vəziyyətli rollarda (məsələn, ailə terapevti və boşanma prosesində bir tərəfin şahidi) çağırılması aydınlaşarsa, psixoloqlar müvafiq şəkildə rolları aydınlaşdırmaq, dəyişmək və ya onlardan geri çəkilmək üçün müvafiq addımlar atmalı-

dırlar (bax: 3.05. (c) Çoxsaylı münasibətlər).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar bir-biri ilə əlaqədə olan bir neçə şəxsə (məsələn, ər-arvad, əhəmiyyətli şəxslər, valideynlər və uşaqlar) xidmət verməyə razı olduqda, əvvəlcədən aşağıdakıları dəqiq şəkildə aydınlaşdırmaq üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar:

- Hansı şəxslərin pasiyent olduğunu müəyyən etməlidirlər. Bu hər bir iştirakçının terapevtik prosesdəki rolunu və mütləq ehtiyaclarını anlamağa kömək edir.

- Psixoloqlar hər bir şəxslə olan münasibətini dəqiq şəkildə müəyyən etməlidir. Aydınlaşdırma, iştirakçıların vəziyyətini, toplanan məlumatların istifadəsini və terapevtik məqsədləri başa düşməyə şərait yaradır.

(b) Əgər psixoloqların çətin vəziyyətlərdə (məsələn, ailə terapevti və boşanma prosesində bir tərəfin şahidi) çağırılması aydınlaşarsa, psixoloqlar müvafiq şəkildə rolları aydınlaşdırmaq, dəyişmək və ya onlardan geri çəkilmək üçün münasib addımlar atmalıdırlar.

- Psixoloqlar pasiyentlərlə olan münasibətlərin dəyişməsinin, potensial münaqişələrin və çətinliklərin qarşısını almaq üçün öz rollarını düzgün bir şəkildə icra etməlidirlər. Müxtəlif kontekstdəki münasibətlərin aydın olması pasiyentlərin ehtiyaclarını daha yaxşı başa düşmələrinə kömək edir.

Cütlüklər və ailələrlə olan terapevtik münasibətdə psixoloqların etik öhdəliklərə riayət etməsi, pasiyentlərin rifahını düşünməsi, onların düzgün qərar vermələrinə və emosional sağlamlıqlarını qorumalarına şərait yaratması vacibdir. Bu, pasiyentlərin etimadını artırır və peşəkarlıq standartlarını təmin edir.

Verilmiş “bax: 4.02. Gizliliyin sərhədlərinin müzakirəsi” istinadı gizlilik məsələlərinin müzakirəsinin nə qədər vacib olduğunu vurğulayır. Pasiyentin şəxsi məlumatlarının qorunması və onlara açıq şəkildə izahın verilməsi vacibdir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar cütlüklər və ailələr üçün terapiya təmin edərkən pasiyentin kim olduğunu müəyyənləşdirməli, özünün hər bir iştirakçı ilə olan münasibətini açıq şəkildə təqdim etməli və çətin vəziyyətlərdəki rolları aydınlaşdırmalıdırlar. Bu yanaşma terapevtik prosesin etik, şəffaf olmasını və pasiyentin rifahını qorumağı təmin edir.

10.03. Qrup terapiyası

Psixoloqlar qrup şəraitində bir neçə şəxsə xidmət verərkən, bütün tərəflərin rollarını və məsuliyyətlərini, eləcə də gizlilik məhdudiyyətlərini əvvəlcədən izah edirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar qrup şəraitində bir neçə şəxsə xidmət verərkən, bütün iştirakçıların rollarını və məsuliyyətlərini əvvəlcədən izah etməlidirlər. Bu, iştirakçıların qrupdakı vəzifələrini anlamaq, bir-biri ilə açıq və dəqiq əlaqə yaratmaq və psixoloqun rəhbərlik etdiyi mühiti etibarlı bir mühitə çevirmək məqsədini daşıyır.

• Hər bir iştirakçının qrup içindəki rolu, məsuliyyətləri və tənzimləmələri mükəmməl bir anlayış yaradılması üçün açıq

şəkildə müzakirə olunmalıdır. Bu, iştirakçıların yardımlaşma və birgə fəaliyyət göstərmə qabiliyyətini artırır.

Psixoloqlar qrup şəraitində pasiyentlərin gizliliyinin qorunması ilə bağlı məhdudiyyətlər haqqında da məlumat verməlidirlər. Bu, iştirakçılara onların özlərinə aid olan məlumatların və duyğuların paylaşılması ilə bağlı təminat almaq hüququna malik olduğunu bildirir. Gizli məlumatların qrup mühitində açılmaması pasiyentin etimadının zədələnməməsi üçün vacibdir.

- Qrupdakı digər iştirakçıların məlumatlarının həssas olduğuna dair iştirakçılara açıqlama vermək gizlilik mülahizələrinin qorunmasını və müsbət bir mühitin yaradılmasını asanlaşdırır.

Gizlilik və rolların düzgün izah edilməsi pasiyentlər arasında etimadı artırır. Pasiyentlər rahat və təhlükəsiz bir mühitdə özlərini ifadə edə bilərlər, bu da terapiyanın daha effektiv olmasına kömək edir.

Psixoloqlar qrup terapiyasında prosesin mümkün qədər açıq olmasını təmin etməlidirlər ki, bütün iştirakçılar müzakirələrdə fəal iştirak edə bilsinlər. Bu, tərəfdaşlığı gücləndirər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar qrup şəraitində pasiyentlərə xidmət verərkən, bütün tərəflərin rollarını, məsuliyyətlərini və gizlilik məhdudiyyətlərini düzgün və aydın şəkildə izah etməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent etimadını artırır, terapevtik mühitin keyfiyyətini yüksəldir və psixologiya sahəsindəki etik standartlara riayət edilməsini təmin edir.

10.04. Başqaları tərəfindən xidmət göstərilənlərə terapiya təqdim etmək

Müxtəlif yerlərdə mental sağlamlıq xidmətləri ala biləcək şəxslərə xidmətlərin təklif edilməsinin qərarını verərkən, psixoloqlar müalicə problemlərini və pasiyentin/xəstənin rifahını diqqətlə nəzərə alırlar. Psixoloqlar bu məsələləri pasiyent/xəstə və ya hüquqi olaraq icazə verilmiş digər şəxslə müzakirə edirlər, qarışıqlıq və qarşıdurma riskini minimuma endirmək üçün, uyğun olduğu hallarda digər xidmət təminatçıları ilə məsləhətləşir, müalicə məsələlərindəki həssaslığa və diqqətə həmişə əməl edirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar mental sağlamlıq xidmətlərinə müraciət edə biləcək şəxslərə xidmət təklif edərkən, bu insanların müalicə problemlərini və rifahını diqqətlə nəzərə almalıdırlar. Yəni psixoloq bu şəxslərin vəziyyətini, ehtiyaclarını və potensial problemlərini anlamaq üçün vaxt sərf etməlidir.

Psixoloqlar müalicə məsələlərini pasiyent və ya hüquqi olaraq icazə verilmiş digər şəxslə müzakirə edərək, onların fikirlərini və ehtiyaclarını dinləməlidirlər. Bu, pasiyentin qərar prosesinə daxil olmasını və öz rifahının necə təmin olunacağına dair məlumat əldə etməsini təmin edir.

Psixoloqlar müalicə ilə bağlı qərarlar verərkən qarışıqlıq (müxtəlif mütəxəssislərin müdaxiləsi) və qarşıdurma (müxtəlif yanaşmalar) riskini minimuma endirmək üçün çalışmalıdır. Bu, pasiyentlərin daha etibarlı və dəstəkləyici bir mühitdə müalicə almasını təmin edir.

Psixoloqlar uyğun hallarda müalicə prosesini daha da yaxşılaşdırmaq və professional əməkdaşlığı təmin etmək məqsədilə

digər xidmət təminatçıları ilə məsləhətləşməlidir. Bu əməkdaşlıq pasiyentlərin kompleks şəkildə müalicə ehtiyaclarına daha dəqiq şəkildə cavab verməyə imkan yaradır.

Psixoloqlar müalicə məsələlərinə həssaslıqla yanaşmalı, pasiyentlərin vəziyyətini ciddi şəkildə nəzərdən keçirərək, professional və etik standartlara riayət etməlidir.

Nəticə:

Ümumilikdə, bu maddə psixoloqların pasiyentlərin rifahını, ehtiyaclarını və müxtəlif müalicə yanaşmalarını nəzərə alaraq, öz səlahiyyətlərini, məsuliyyətlərini və etik prinsipləri yerinə yetirmələrini təmin edir. Bu həm də psixoloqları pasiyentlərin sağlamlığına yönəlmiş bütün müdaxilələrdə etik və peşəkar davranmağa sövq edir.

10.05. Cari terapiya pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibətlər

Psixoloqlar cari terapiya pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibətlərə girmirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar müxtəlif yerlərdə mental sağlamlıq xidmətləri ala biləcək şəxslərə xidmətlərin təklif edilməsi barədə qərar verərkən müalicə problemlərini və potensial pasiyentin/xəstənin rifahını diqqətlə nəzərə almalıdırlar. Bu, pasiyentin sağlamlığına, rifahına və onun ehtiyaclarına uyğun müvafiq müalicə strategiyalarının hazırlanmasını tələb edir.

Psixoloqlar müalicə məsələlərini pasiyent/xəstə və ya hüquqi olaraq icazə verilmiş digər şəxslə müzakirə etməlidirlər. Bu, pasiyentin şəxsi qərarlarına hörmət etməyə və onun

vəziyyətini daha yaxşı başa düşməyə imkan yaradır. Pasiyent ilə açıq formada ünsiyyətdə olmaq onun ehtiyaclarını başa düşməyə və müvafiq dəstəyi təmin etməyə kömək edir.

Psixoloqlar qarışıqlıq və qarşıdurma riskini minimuma endirmək üçün, uyğun olduğu hallarda digər xidmət təminatçıları ilə məsləhətləşməlidirlər. Bu, psixoloqun pasiyentin müalicə prosesini daha geniş bir kontekstdə görməsi, digər mütəxəssislərin rəylərini daxil etməsi və yekun müalicə strategiyalarının müzakirə edilməsi məqsədinin daşınmasını təmin edir.

Psixoloqlar müalicə məsələlərində həssas və diqqətli olmağa çalışmalıdırlar. Pasiyentə, onun hisslərinə, sağlamlığına və rifahına qarşı həssas bir yanaşma nümayiş etdirmək psixoloqun peşəkar və etik yanaşmasının ayrılmaz bir hissəsidir. İştirakçıların vəziyyətinə həssaslıqla yanaşmaq daha müsbət yönlü terapevtik əlaqələrin yaranmasına kömək edir.

Psixoloqlar müalicə edə bilmədikləri şəxslərə xidmət göstərəndə etik öhdəliklərini yerinə yetirməyə çalışmalıdırlar. Bu, pasiyent hüquqlarını qorumaq, etimadı artırmaq və onların rifahını təmin etmək məqsədini daşıyır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar başqaları tərəfindən xidmət göstərilən şəxslərə terapiya təqdim edərkən müalicə problemlərini, pasiyentin rifahını nəzərə almalı, pasiyent ilə açıq formada müzakirələr aparmalı, digər xidmət təminatçıları ilə əməkdaşlıq etməli və müalicə məsələlərində həssaslıq nümayiş etdirməlidirlər. Bu yanaşma pasiyent hüquqlarını qorumağa, etik standartlara riayət etməyə və terapevtik prosesin keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

10.06. Cari terapiya pasiyentlərinin/xəstələrinin yaxın qohumları və əhəmiyyətli şəxslərlə intim münasibətlər

Psixoloqlar cari pasiyentlərin/xəstələrin yaxın qohumları, qəyyumları və ya əhəmiyyətli şəxslərlə intim münasibətlərə girmirlər. Psixoloqlar bu standartın öhdəsindən gəlmək üçün müalicəni dayandırmırlar.

Açıqlama:

Psixoloqlar cari pasiyentlərin/xəstələrin yaxın qohumları, qəyyumları və ya əhəmiyyətli şəxslərlə intim münasibətlərə girməməlidirlər. Bu qadağa psixoloqların öz pasiyentlərinə olan etik öhdəliklərini və terapeutik münasibətlərdəki obyektivliyi qorumaq məqsədini daşıyır.

Cinsi münasibətlər terapeut-pasiyent əlaqəsində ciddi etik müntəzəmliyi poza bilər. Bu, pasiyentin psixoloqa olan etimadını zədələyə bilər, çünki belə bir münasibət peşəkarlığın və pasiyentin hüquqlarının pozulmasına səbəb ola bilər. Psixoloqların iş mühitində və terapeutik münasibətlərdə məsuliyyətli davranmaları vacibdir.

Psixoloqlar cari pasiyentlərlə/xəstələrlə intim münasibətlərə girməməli, belə bir vəziyyət hiss edilərsə, terapiyanı dayandırmalıdırlar. Bu, onların pasiyentin rifahının qorunmasına və peşəkar etikalarına ciddi şəkildə yanaşdıqlarını göstərmiş olar. Əsas məsələ pasiyent-mütəxəssis münasibətinin sağlam, obyektiv və etik olmasını təmin etməkdir.

Bu prinsiplərə riayət etməklə, psixoloqlar etik məsuliyyətini, pasiyent-mütəxəssis balansını, terapeutik mühitin keyfiyyətini və pasiyent hüquqlarının qorunmasını təmin etmiş olurlar. Cinsi münasibətlər etik davranışın pozulmasına səbəb ola bilər, çünki bu cür vəziyyətlərin qarşısını almaq psixoloqların

peşəkar imicini qoruyar.

Psixoloqlar pasiyentin yaxın qohumları və ya əhəmiyyətli şəxslərlə cinsi münasibətlərin yaradılmaması məsələsini əsas götürməli, bu münasibətlərin terapevtik prosesi pozmadan düzgün idarə olunmasını təmin etməlidirlər.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar cari pasiyentlərin/xəstələrin yaxın qohumları, qəyyumları və ya əhəmiyyətli şəxslərlə intim münasibətlərə girməməlidirlər. Bu yanaşma terapevtik etimadı artırmağa, pasiyent hüquqlarını və rifahını qorumağa xidmət edir. Psixologiyanın etik prinsiplərinə riayət etmək bu peşənin etibarlılığını artırmağa da kömək edir.

10.07. Keçmiş cinsi partnyorlarla terapiya

Psixoloqlar intim münasibətdə olduqları şəxsləri terapiya pasiyenti/xəstəsi olaraq qəbul etmirlər.

Açıqlama:

Psixoloqlar intim münasibətdə olduqları şəxsləri terapiya pasiyenti/xəstəsi olaraq qəbul etməməlidirlər. Bu, psixoloqun öz pasiyentlərinə qarşı olan etik öhdəliklərini qorumaq məqsədini daşıyır və terapevtik münasibətlərin keyfiyyətini təmin edir.

Keçmiş cinsi münasibətlər terapevt-pasiyent arasındakı dinamikanı ciddi şəkildə dəyişdirə bilər. Bu, sözsüz ki, obyektiv bir yanaşmanın, müdaxilələrin qərarli formaya çevrilməsinə gətirib çıxara bilər. Psixoloq intim münasibətlərin terapevtik münasibətləri pozacağına inanır. Ona görə də bu, özəl münasibətlərin psixologiya mühitinə keçməsinin qarşısını alar.

Psixoloqların keçmiş cinsi partnyorlarını pasiyent olaraq qəbul etməmələri terapevtik mühitin obyektivliyini qorumaq baxımından vacibdir. Müşahidə olunmadığı halda, psixoloq keçmiş münasibətlərin sərhədini aşıb pasiyent ilə olan əlaqələri zədələməməlidir.

Psixoloqların pasiyentləri ilə olan münasibətləri həssas, açıq və dürüst olmalıdır. Keçmiş cinsi partnyorları müalicə etmək pasiyentin etimadını zəiflədə bilər, çünki pasiyent şəxsi mülahizələrini bildirdikdə psixoloqun bunlara ədalətli şəkildə yanaşması çətinləşə bilər.

Bu prinsip pasiyent hüquqlarını qorumaq məqsədini daşıyır və pasiyent-mütəxəssis münasibətlərinin daha sağlam, təhlükəsiz və obyektiv olmasını təmin edir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar keçmiş cinsi partnyorları terapiya pasiyenti/xəstəsi olaraq qəbul etməməlidirlər. Bu yanaşma terapevtik münasibətlərin peşəkarlığını, etimadını və obyektivliyini artırmağa xidmət edir, pasiyent hüquqlarını və rifahını qorumaq üçün vacibdir. Etik öhdəliklərə riayət edilməsi psixologiyanın etibarlılığını təmin edir.

10.08. Keçmiş terapiya pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibət

(a) Psixoloqlar terapiya dayandırıldıqdan, ya da sona yetdikdən sonra ən azı iki il müddətində keçmiş pasiyenti/xəstələri ilə intim münasibətə girməməlidirlər.

(b) Psixoloqlar iki il keçdikdən sonra da belə münasibətlərə girməməlidirlər. Terapiya dayandırıldıqdan, ya

da sona yetdikdən sonra iki il ərzində keçmiş pasiyent/xəstə ilə cinsi əlaqənin olmaması hallarında belə davranışa girən psixoloqlar, bütün müvafiq meyarları nəzərə alaraq istismarın olmadığını sübut eləmək öhdəliyini daşıyırlar, məsələn: (1) müalicənin sona yetdiyi vaxtdan sonrakı müddət; (2) müalicənin xarakteri, müddəti və intensivliyi; (3) müalicənin bitmə şəraiti; (4) pasiyentin/xəstənin şəxsi vəziyyətinin tarixi; (5) pasiyentin/xəstənin indiki psixi vəziyyəti; (6) pasiyentə/xəstəyə mənfi təsir edə biləcək ehtimallar; (7) müalicə müddətində terapevtin pasiyent/xəstə ilə post-terminasiya, cinsi, ya da romantik əlaqə müzakirəsi və ya buna dəvət edən hər hansı ifadələr, ya da hərəkətlər (bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər).

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar terapiya dayandırıldıqdan, ya da bitdikdən sonra ən azı iki il keçmiş pasiyent/xəstələri ilə intim münasibətə girməməlidirlər, yəni bu müddət ərzində keçmiş pasiyentlərlə cinsi əlaqə qura bilməzlər. Bu öhdəlik terapevtik münasibətlərin etibarlılığını qorumaq məqsədini daşıyır və pasiyent hüquqlarını müdafiə edir.

(b) İki il keçsə belə, münasibətə girməyə yalnız ən nadir hallarda icazə verilə bilər. Hətta bu iki il ərzində keçmiş pasiyent/xəstə ilə cinsi əlaqənin olmaması hallarında da psixoloqlar, bütün müvafiq meyarları nəzərə alaraq istismarın baş vermədiyini sübut eləmək öhdəliyini daşıyırlar. Bu meyarlar aşağıdakılardır:

• Müalicənin bitdiyi vaxtdan sonrakı müddət: *Pasiyent ilə cinsi münasibət qurmamışdan əvvəlki müddəti təsdiqləmək.*

- **Müalicənin xarakteri, müddəti və intensivliyi:** Müalicə prosesinin necə aparıldığı, nə qədər müddət davam etdiyi və ciddiliyi.

- **Müalicənin bitmə şəraiti:** Müalicənin necə və niyə sona çatdığı, pasiyentin rifahına təsiri.

- **Pasiyentin/xəstənin şəxsi vəziyyətinin tarixi:** Pasiyentin keçmişdəki psixoloji vəziyyəti, travmaları və müalicə ilə bağlı hər hansı digər aspektlər.

- **Pasiyentin/xəstənin indiki psixi vəziyyəti:** Pasiyentin hal-hazırkı psixoloji vəziyyəti və onun terapiya ilə olan əlaqəsi.

- **Müsbət təsir qoruma:** Müalicə müddətində terapevtin pasiyent/xəstə ilə cinsi, ya da romantik münasibətləri müzakirə etməsi, bu cür davranışa təşviq edən hər hansı ifadə və ya hərəkət.

Psixoloqların bu etik öhdəlikləri pasiyent-mütəxəssis münasibətlərinin etimadını qorumağın və pasiyentin psixoloji rifahını təmin etməyin bir hissəsidir. Cinsi münasibətlər terapevtik prosesi çətinləşdirə bilər və psixoloqun obyektivliyini poza bilər.

Mətnədəki “bax: 3.05. Çoxsaylı münasibətlər” istinadı psixoloqların peşəkar və şəxsi münasibətləri arasında sərhədləri qorumaqla bağlı məsuliyyətini vurğulayır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar keçmiş pasiyentləri/xəstələri ilə intim münasibətə girməməli, iki il gözləməli və yalnız nadir hallarda bu cür münasibətlər qurmalıdır. Bu yanaşma terapevtik münasibətlərin dürüstlüyünü qorumağa, pasiyent hüquqlarını təmin etməyə və psixologiya sahəsinin etimadını yüksəltməyə yönəlib.

10.09. Terapiyanın kəsilməsi

Psixoloqlar işgüzar və ya müqavilə ilə bağlı əlaqələrə daxil olduqda, pasiyentin/xəstənin rifahını prioritet olaraq alaraq, bu prosesin mütəmadi və uyğun bir şəkildə həll olunmasını təmin etmək üçün müvafiq səylər göstərirlər (bax: 3.12. *Psixoloji xidmətlərin dayandırılması*).

Açıqlama:

Psixoloqlar işgüzar və ya müqavilə əsəsindəki əlaqələrin sona yetdiyi hallarda, pasiyentin/xəstənin rifahını əsas olaraq götürməlidirlər. Bu, psixoloqun pasiyentin emosional və psixoloji sağlamlığını nəzərə alaraq qərar verməsi deməkdir. Pasiyentin rifahını qorumaq terapeutik münasibətlərin sağlamlığını təmin etmək baxımından vacibdir.

Terapiyanın bitməsi işgüzar və ya müqavilə əsəsindəki əlaqələrin sonlanmasına, psixoloqun şəxsi vəziyyətinə (xəstəlik, yaş həddi, təqaüdə çıxmaq və s.) və ya pasiyentin münasibətinə bağlı olaraq baş verə bilər. Psixoloqlar terapiyanın kəsilməsini düzgün bir şəkildə təşkil etməli və pasiyentin bu dəyişiklikdən zərər görməsini minimuma endirməlidir.

Psixoloqlar mütəmadi və uyğun bir şəkildə terapiyanın kəsilməsi prosesinin həll olunmasını təmin etmək üçün müvafiq səylər göstərməlidirlər. Bu, psixoloqun terapiyanın kəsilməsi prosesi zamanı şəffaflığı qorumasına, pasiyent ilə açıq dialoqa girməsinə və alternativ xidmətlər təklif etməsinə yönəldilmişdir. Pasiyentin başa düşməsi və nə etdiyini anlaması vacibdir.

Psixoloq pasiyentlə terapiyanın kəsilməsi prosesini müzakirə etsə də, müsbət bir nəticə əldə etməsi üçün pasiyenti başqa bir mütəxəssisə yönləndirməsi zəruridir.

Psixoloqlar pasiyent/xəstə ilə olan münasibətlərinin bütün mərhələlərində etik öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər. Pasiyentin

rifahını qorumaq onların emosiyalarını tənzimləməyi tələb edir.

Mətnəki "bax: 3.12. Psixoloji xidmətlərin dayandırılması" istinadı psixoloqların daha geniş etik və prosedur çərçivəsindən necə istifadə edəcəyinə dair konteksti genişləndirir.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar işgüzar və ya müqavilə əsəsindəki əlaqələr çərçivəsində psixoloq/xəstə ilə olan terapiyanın kəsilməsi prosesində pasiyentin rifahını əsas götürməli, mütəmadi olaraq açıq dialoqda olmalı və müvafiq səylər göstərməlidirlər. Bu yanaşma pasiyentin hüquqlarını qorumağa, etimadı artırmağa və psixologiyada etik davranış standartlarını yüksəltməyə xidmət edir.

10.10. Terapiyanın dayandırılması

(a) Psixoloqlar pasiyentin/xəstənin artıq xidmətə ehtiyacı olmadığını, fayda görə bilmədiyini, ya da davam edən xidmətin ziyan vurduğunu anladıqları vaxt terapiyanı dayandırirlər.

(b) Psixoloqlar pasiyenti/xəstəsi tərəfindən, ya da pasiyentinin/xəstəsinin əlaqədə olduğu digər bir şəxs tərəfindən özlərinə qarşı təhlükə sezərsə, terapiyanı dayandıra bilərlər.

(c) Pasiyentlərin/xəstələrin, ya da üçüncü tərəf ödəyicilərinin hərəkətləri ilə məhdudlaşdırıldıqda, psixoloqlar terapiyanın dayandırılmasından əvvəl pasiyent/xəstə üçün ön tədbirlər görür və uyğun şəkildə alternativ xidmət təminatçıları təklif edirlər.

Açıqlama:

(a) Psixoloqlar pasiyentin/xəstənin artıq xidmətə ehtiyacı olmadığını, fayda görə bilmədiyini, ya da davam edən xidmətin ziyan vurduğunu anlayanda terapiyanı dayandırirlar. Bu, psixoloqun pasiyentinin rifahını ön planda tutduğunu göstərir. Pasiyent terapevtik fayda almayanda və ya zərər görəndə psixoloq birbaşa müalicəni dayandırmalıdır.

(b) Psixoloqlar pasiyenti/xəstəsi tərəfindən, ya da pasiyentin/xəstənin əlaqədə olduğu digər bir şəxs tərəfindən öz-lərinə qarşı təhlükə sezlərsə, terapiyanı dayandıra bilərlər. Bu, pasiyentin və ya terapevtin təhlükəsizliyinin qorunması məqsədini daşıyır. Əgər pasiyent və ya onların əlaqədə olduğu şəxslər təhlükə yaradırsa, psixoloq dərhal müdaxilə etməli və terapiyanı dayandırmalıdır.

(c) Pasiyentlərin/xəstələrin, ya da üçüncü tərəf ödəyicilərinin hərəkətləri ilə məhdudlaşdırıldıqda, psixoloqlar terapiyanı dayandırmadan əvvəl pasiyent/xəstə üçün qabaqlayıcı tədbirlər görməli və uyğun şəkildə alternativ xidmət təminatçıları təklif etməlidirlər.

• **Alternativ xidmətlər:** Pasiyentin müalicəsinin bitməsi halında, psixoloqlar pasiyentlərə müvafiq alternativ mütəxəssislərin/terapevtlərin məlumatlarını təqdim edərək kömək etməlidirlər. Bu, pasiyentlərə olan dəstəyi artırır.

Psixoloqlar terapiya prosesi zamanı etik davranmalı, pasiyent və terapevtik münasibətlərin vəziyyətini düzgün qiymətləndirməli və ehtiyac olduqda müvafiq qərarlar verməlidirlər. Pasiyentin təhlükəsizliyi və rifahı onlar üçün əsas olmalıdır.

Nəticə:

Yekun olaraq, psixoloqlar pasiyent/xəstə ilə olan terapiya prosesini dayandırarkən, pasiyentin rifahını,

təhlükəsizliyini və tərəfdaşlığı ön planda saxlamalıdır-
lar. Pasiyentin ziyan görməsinin qarşısını almaq üçün
müvafiq alternativlər təqdim edərək, etik və peşəkar
standartlara riayət etməklə bu prosesin düzgün yönlən-
dirilməsini təmin etməlidirlər.

SON SÖZ

Bu kitab psixologiyada etik dəyərlərin, prinsiplərin və standartların əhəmiyyətini vurğulamağı hədəfləyir. Psixologiya sahəsində çalışan hər bir mütəxəssis, etik davranışları öz fəaliyyətlərinə tətbiq edərək sadəcə pasiyent məmnuniyyətini artırmır, eyni zamanda cəmiyyətin psixoloji rifahına da töhfə verir.

Etik kodeksin prinsipləri və standartları psixoloqların davranışlarına yön verir, onlara etibarlılıq və məsuliyyət hissi qazandırır. Bu kodeksə riayət edilməsi psixologiya peşəsinin prestijini artırmaqla yanaşı, pasiyent məmnuniyyətinin və sosial ədalətin təmin olunmasına da xidmət edir.

Tədqiqatlar və praktiki nümunələr vasitəsilə konkret standartların və davranışların öyrənilməsi psixoloqların daha etik və peşəkar bir fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır. Həmçinin bununla yanaşı, kitabda etik dilemmalarla qarşılaşan psixoloqlar üçün də aydın şəkildə rəhbərlik təqdim edilmişdir.

Bu kitabın məqsədi psixologiya mütəxəssislərinə və tələbələrinə etik prinsipləri anlamaq, onları gündəlik fəaliyyətlərində tətbiq etmək və insan davranışı ilə bağlı daha sağlam qərarlar vermək üçün dəstək olmaqdır.

Gələcəkdə psixologiya sahəsindəki etik standartların davamlı inkişafı və təkamülü üçün bütün mütəxəssisləri bu tipli müzakirələrə və fikir mübadiləsinə dəvət edirəm. Hər birimiz etik davranışların vacibliyini qəbul edərək, daha sağlam bir cəmiyyətin qurulmasında iştirak etməliyik. Ümid edirəm ki, bu kitab sizə faydalı, ilhamverici və praktik təcrübələr təqdim edəcək, həmçinin etik inkişafınıza imkan yaradacaqdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. American Psychological Association (APA). (2017). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). APA.
2. Fisher, C. B. (2003). Ethics in research with children and youth: A casebook. Sage Publications.
3. Kitchener, K. S. (1984). Principles and ethics in the practice of psychology. *American Psychologist*, 39(5), 431-432. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.5.431>
4. Lamb, J. (2006). Ethical decision-making in psychology. In R. F. P. Verhaegen & L. C. A. Kloet (Eds.), *Handbook of research ethics* (pp. 223-250). Academic Press.
5. Nussbaum, M. C. (2001). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge University Press.
6. Sullivan, J. (2018). *Ethics and responsibility in psychology practice*. Harvard University Press.
7. Welfel, E. R. (2016). Counseling ethics: A cross-cultural perspective. *Journal of Counseling & Development*, 94(2), 228-236. <https://doi.org/10.1002/jcad.12106>

Təşəkkür

Bu kitabın yazılması və nəşr prosesində mənə ilham verən, dəstək olan və müsbət enerjisini əsirgəməyən hər kəsə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

İlk növbədə, ailəmə təşəkkür edərək, onların sevgi və dəstəyi sayəsində bu yola çıxdığımı vurğulamaq istəyirəm. Onlar bu səyahət zamanı mənim gücüm və motivasiya mənbəyim oldular. Və mənə inanmadıqları bir gün belə olmadı.

Xüsusi olaraq, kitabın nəşr olunma prosesi ilə yaxından maraqlanan və yazdığı sayısız kitablarla mənə yol göstərən Anar Rəhimova da öz dərin təşəkkürümü bildirirəm. Onun yazdıqları, bilikləri və paylaşdığı məlumatlar olmasaydı, bu gün bu kitab nəşriyyata daxil ola bilməzdi.

Həmçinin, yazılış xətlərini gözdən keçirməklə yanaşı, kitabın estetik cəhətdən yaxşı görünməsi üçün gecə-gündüz demədən işimə dəyərli töhfə verən köməkçim Lamiyə Haqverdiliyə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Onun dəstəyi və psixologiya elminə duyduğu həvəsi olmasaydı, bu kitabın son mərhələyə çatması mümkün olmazdı.

Və nəhayət, mənə inanan, dəstək olan, ilham verən bütün sevdiklərimə və məni sevənlərə təşəkkür edirəm. Sizin sevginiz və güvəniniz mənim yaradıcılığıma və peşəkarlığıma əvəzsiz bir dəstək oldu.

Hər birinizin dəstəyi mənim üçün çox dəyərlidir. Bu kitab hamınızın mənə olan müsbət təsiri sayəsində ərsəyə gəldi.

Yazar haqqında

Yazar 2010-cu ildə Türkiyədə Psixologiya ixtisası üzrə bakalavr təhsilini tamamladıqdan sonra, 2014-cü ildə ilk magistr dərəcəsini Russell qrupuna aid Sausempton Universitetində Klinik Psixologiya ixtisası üzrə almışdır. O, dünya üzrə seçilən yeddi tələbədən biri olaraq Klinik Psixologiya ixtisasını tamamlamışdır. Sausempton Universitetində diplom müdafiəsi “Epilepsiyaya yönəlmiş Stiqma” (Stigma towards Epilepsy) mövzusunda korrelyasiya və krossover dizaynı bir tədqiqatla məzun olmuşdur. Sausempton Universitetinə paralel olaraq, diplom müdafiəsi dövründə yenə Russell qrupuna aid Kardiff Universitetində 50% endirim təqaüdü qazanaraq psixiatriya ixtisası üzrə ikinci magistratura təhsilinə başlamışdır.

Üç il davam edən Psixiatriya proqramında patologiyaların dərin öyrənilməsi, farmakologiya biliyinə sahib olması və bu sahədə tədqiqatlar aparmaq səlahiyyətinə yiyələnməsi üçün müvafiq bilik və təcrübəni qazanmışdır. Diplom müdafiəsi mövzusunda ədəbiyyatda ilk dəfə “Benzodiazepinin sui-istifadəsi və asılılığı: Sistemləşdirilmiş ədəbiyyatın təhlili” (Benzodiazepine misuse and dependence: a systematic literature review) adlı sistemətik araşdırma aparmışdır. Hazırda Türkiyədə doktorantura üzrə təhsilinə davam edir.

Bakalavr və magistratura təhsili müddətində Türkiyə və İngiltərədə müxtəlif qurumlarda təcrübələrini tamamlamışdır. 2016-2024-cü illər arasında Türkiyədə qurduğu özünə aid klinikasında fəaliyyət göstərmişdir.

Yazar bir çox beynəlxalq birliklərin üzvüdür:

- American Psychological Association (APA)
- British Psychological Society
- CETAD (Cinsi Təhsil, Müalicə və Araşdırma Təşkilatı)
- DBE (Davranış Elmləri İnstitutu)

2010-cu ildən ali təhsilinə əlavə olaraq beynəlxalq dərəcəli superviziyalı təlimlər alaraq çoxtərəfli bilikləri və fərqli terapiya məktəblərini kəşf etmək kimi bir öhdəliyi üzərinə götürmüşdür.

Yazar, ali təhsilinə əlavə olaraq beynəlxalq dərəcəli superviziyalı təlimlər alaraq çoxtərəfli biliklərini, fərqli terapiya məktəblərini kəşf etmək yoluna çıxaraq eklektik (pasiyentin ehtiyaclarına uyğunlaşan psixoterapiya forması) yanaşmanı mənimsəmək üzrə işləyən azsaylı mütəxəssislərdən biridir.

